

Eesti Keeletoimetajate Liidu AASTARAAMAT 2019

Tallinn 2020

Aastaraamatu väljaandmist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

Aastaraamatu kolleegium ja keeleteoimetajad Helika Mäekivi, Airi Männik,
Külli Pärtel, Riina Reinsalu ja Ann Siiman
Peatoimetaja Ann Siiman
Korrektor Egle Heinsar
Kujundaja Krista Saare

Fotod pärinevad erakogudest, Delfist, Rahvusarhiivist (RA), Tallinna Ülikoolilt,
Tartu Ülikooli eesti ja sugulaskeelte arhiivist (TÜ EMSA), Tartu Ülikooli Kirjastuselt,
Mare Valgelt või foto juures märgitud autorilt. Aitäh!

Kaanel vestlusingi sõnapilv.

Trükk Grano Digital

ISSN 2674-1644 (trükis)

ISSN 2674-1652 (elektroniline väljaanne)

Sisukord

Saateks <i>Ann Siiman</i>	5
VESTLUSRING	
Autori ja tõlkija varjus <i>Keeletoimetajate vestlusring</i>	7
KOGEMUS KÕNELEB	
Tehnilise teksti erijooni ja selle toimetamise põhialused <i>Heido Ots</i>	19
Eesti keelehoolde algusaegadest <i>Reet Kasik</i>	28
AKTUAALSET	
Keeletoimetamise tulevikust. Kas tehnika ja tehisintellekti võidukäigus jääb kohta ka toimetamisele? <i>Marek Dreving</i>	42
2019. aasta keeletoimkonnas <i>Helika Mäekivi</i>	50
Kuidas keeletoimetajad külas käisid <i>Kristel Ress</i>	52
Teised Vikipeedia keeletoimetamistalgud <i>Ann Siiman</i>	55
Keeletoimetaja kutsestandard ja esimene kutseksam <i>Reili Argus</i> <i>Helika Mäekivi</i>	57
Rõõmu, lohutust ja innustust. Toimetajaauhind 2019 <i>Riina Kasser</i>	62

Selge sõnumi võistluse kuus aastat <i>Katre Kasemets</i>	65
Uus „Eesti õigekeelsuskäsiraamat“ veebis <i>Maire Raadik</i>	68
2019. aastal kaitstud lõputööde kokkuvõtted	77
KROONIKA	
Keeletoimetajate liidu kroonika 2019 <i>Helika Mäekivi</i>	85
ELUST ENESEST	
Lauljast keeleteimetajaks <i>Merily Šmidt</i>	91
<i>In memoriam</i> Ellen Uuspõld	94

Saateks

ANN SIIMAN, liidu juhatuse liige

Liidu teine aastaraamat algab keeleteojatjate vestlusringiga. Räägitakse ettevõtlusest, arutletakse keeleteojatja kuvandi, töötasu ja -koormuse, autori ja keeleteojatja vastutuse üle ning antakse soovitusi algajale keeleteojatjale.

Vestlusringile järgnevad tõlkija ja toimetaja Heido Otsa näpunäited tehnilise teksti toimetamise kohta ning selle aasta toimetajaseminari ettekanded: üks liidu auliikmelt, Tartu Ülikooli emeriitdotsendilt Reet Kasikult ja teine Euroopa Parlamendi eesti kirjaliku tõlke üksuse juhatajalt Marek Drevingilt. 2019. aasta kevadseminar oli tavapärasest pidulikum, sest tähistati keeleteojatja elukutse 90. sünnipäeva. Sel puhul heideti pilk keeleteojatja tööle minevikust tulevikuni.

Rubriigis „Aktuaalset“ kajastatakse rõõmustavalt paljusid tarmukaid värskaid ja juba hästi sisse töötatud ettevõtmisi. 2019. aasta läheb keeleteojatja elukutse ajalukku, sest valmis saadi kutsestandard ja -eksam: selgusid esimesed viis kutse- list keeleteojatjat. Keeleteojatamise ja selge keele kuul veebruaris said aga ettevõtted ja asutused omale kampaanias „Kutsu keeleteojatja külla!“ keeleteojatja appi kutsuda. Ettevõtmine oli nii edukas, et aasta lõpus korraldati väiksemas mahus uus. Aktuaalses rubriigis tutvustatakse veel keeleteojatamistalgute, selge sõnumi võistluse ja toimetajaauhinna algatuse tulemusi. Eesti Keele Instituudi vanemkeelekorraldaja Maire Raadik annab ülevaate „Eesti õigekeelsussõnaraamatust“ veebis ja hiljuti lõputöö kaitsnud on oma tööst toimetajate jaoks olulisima välja noppinud. Üles loetakse keeleteojakonna ja liidu tegemised sel aastal.

Autori ja tõlkija varjus

Keeletoimetajate vestlusring

27. märtsil 2019 toimus Tartu Ülikoolis keeleteoimetajate vestlusring, kus osalesid arutelujuht Riina Reinsalu ning keeleteoimetajad Aili Künstler, Helika Mäekivi, Helen Noormägi, Piret Põldver, Külli Pärtel ja Eva Velsker. Alustuseks andsid osavõtjad lühiülevaate oma tööelust, et avada selle eri tahke.

Riina Reinsalu: Olen eesti ja üldkeeleteaduse instituudi assistendi ametikohal, õpetan peamiselt väljendus- ja tekstiõpetust. Töötan vabakutselise keeleteoimetajana: mul on oma väike ettevõtte, toimetan teadustekste.

RIINA

Aili Künstler: Keeletoimetajana alustasin tööd kõigepealt enamasti vene- ja seejärel ingliskeelsete fil-

AILI

mide subtiitrite toimetajana, seega tõlketeksti keeleteoimetajana. Olen olnud ajakirjade ja kultuuriteemaliste väljaannete keeleteoimetaja. Sirbi keeleteoimetajana töötan 1995. aastast, sealhulgas selle keelekõlgede toimetajana. Eelmise aastaga lõppes minu tegevus kümme aastat Sirbi lisalehena ilmunud Keele Infolehe kolmikrollis toimetaja-keeleteoimetaja-korrektorina. Olen ka tõlkinud ja keeleteemadel üksjagu artikleid kirjutanud. Viimasel paaril

aastal olen Sirbi keeleteoimetajana töötanud kaugtöö vormis oma kodus.

Eva Velsker: Olen töötanud suure osa oma elust ülikoolis, õpetanud väljendusõpetust, aga selle kõrvalt olen tõlkinud ja toimetanud ilukirjandustekste ning mõnel määral humanitaarvaldkonna tekste. Olen kahes rollis: väga sagedasti toimetav, aga mõnikord ka toimetaja.

EVA

Piret Põldver: Töötan õppematerjalide kirjastuses Maurus, kus olen ainus keeleteimetaja. Olen kuus aastat töötanud eri tekstide keeleteimetajana, kuid kõige rohkem meeldib mulle toimetada ilukirjandust.

PIRET

KÜLLI

Külli Pärtel: Oma esimest keeleteimetustööd alustasin selle sajandi alguses ühes ajalehetoimetuses, kus parandasime artikleid veel paberi peal ja korrektuurimärkidega. Pärast viis teine töötaja parandused arvutis sisse. Üsna varsti said aga ka keeleteimetajad omale arvuti. Hiljem toimetasin palju aastaid tõlkebüroos tõlketekste ja nüüd olen üle poole aasta olnud Tartu Ülikooli keeleteimetaja.

Helika Mäekivi: Olen töötanud keeleteimetajana üle kahekümne aasta. Alustasin korrektorina ajakirjas Hobumaailm, mida ilmus vaid kaks numbrit. Siis läksin tööle tõlkebüroosse ja võin öelda, et seal töötatud neljateistkümne aasta jooksul kujunes minust tõlketekstide keeleteimetaja. Seejärel olin tööil veel tekstibüroos, kus sain eesti keeles kirjutatud tekstide toimetamise kogemuse, ja veel ühes tõlkebüroos, kuhu mind tõmbas tagasi. Siis aga tegin oma ettevõtte, mis pakub keeleteimetus- ja -koolitusteenust. Minu lemmikteemad on õigus-, haldus- ja majanduskeel – seega tegelen peamiselt tarbetekstidega.

HELIKA

HELEN

Helen Noormägi: Olen Luisa tõlkebüroo tõlke-toimetaja. Toimetajatööd olen teinud neliteist aastat. Alustasin magistriõpingute kõrvalt tõlkebüroos osalise ajaga. Olin vahepeal õpetaja, viimased kaheksa aastat olen olnud tõlkebüroos põhikohaga keeleteimetaja.

TÖÖPROTSESS

Järgmisena kirjeldasid keeleteoimetajad, kuidas on töö nende ametikohal korraldatud ja millised tööetapid on neil tekste toimetades välja kujunenud.

Aili: Sirbis on osakonnatoimetajad ehk sisutoimetajad, praegu kaks keeleteoimetajat ja korrektor. Peaks olema selge, mida keegi teeb: valdkonna toimetaja tellib artikli ja suhtleb autoriga sisuliste küsitavuste korral, keeleteoimetaja vormistab artiklis esitatud sisu heakeelsena ja korrektor loeb korrektoori. Alati see nii kahjuks siiski pole – sisu ilmneb ju keelekasutuse kaudu. Mis keeleteoimeta-misse puutub, siis on kahel võrdse ametipositsiooniga inimesel mõnikord kee-ruline kokku leppida, kui kirjakeeles on kohaseid võimalusi mitu. Kuna muutused ja kommentaarid on failides näha, arutab toimetaja teinekord autoriga ka keeleparandusi, misjärel aktsepteerib need või jätab aktsepteerimata. Mina seda teksti rohkem ei näe. Lehes võib seega ette tulla ebaühtlust. Reedel ilmuv nädalaleht peab trükikojas olema kolmapäeva õhtuks ning autoritelt laekunud lood peavad olema sisuliselt ja keeleliselt toimetatud, küljendatud ja korrek-toori läbinud viie tööpäeva jooksul. Sageli langeb kõigis tööloikudes põhikoor-mus siiski kolmele esimesele nädalapäevale.

Piret: Meie kirjastuses on keeleteoimetaja, kujundaja ja kolm-neli sisutoimeta-jat. Sisutoimetaja vaatab õpiku käsikirja üle ja räägib autoriga, pärast tuleb käsikiri minu kätte. Olenevalt käsikirjast ja selle paksusest on mul ühe õpiku esmatoimetamiseks umbes kaks nädalat. Toimetades pean tähtsaimaks teksti arusaadavust, pean enda rolliks teksti lugeja jaoks mõistetavaks tegemist. Keeleteoimetades kasutan *track change*'i ehk muudatused on alati näha. Mõist-lik töömaht on 15–20 lehekülge päevas. Siis saab läbi mõelda, mida laused tähendavad – vahel võib juhtuda, et esimesel lugemisel jääb mõte hämaraks. Seejärel saadan töö sisutoimetajale, kes vaatab minu töö koos selle autoriga üle. Kohtadesse, millest ma ei saa sisuliselt aru ja mis tuleks kindlasti eraldi üle vaadata, kirjutan kommentaari juurde. On kohti, kus parandan küll lause ära, aga on tunne, et võisin valesti aru saada – üritan ka need kohad kommentaariga ära märkida. Nüüd läheb tekst küljendusse ja kuu või paar hiljem saan lõpliku variandi, mis on juba küljendatud. Seejärel loen paberi peal korrek-toori. Ühtlustan, näiteks mõisted peaksid olema alati samas stiilis kirjutatud. Siis läheb tekst tagasi kujundajale, kes viib parandused sisse. Vahel tahan teist korda lõplikku faili näha. Lõpuks läheb see trükki. Mul on üsna kehvi kogemusi,

Mul on kogemusi, kuidas ilukirjandusteksti fail edasi-tagasi pendeldades kaotab tehtud märkused või lõpuks läheb trükki raamat, mille viimast versiooni ma ei ole näinudki.

kuidas ilukirjandusteksti fail edasi-tagasi pendeldades kaotab minu märkused või lõpuks läheb trükki raamat, mille viimast versiooni ma ei ole näinud. Kõige õudsem kogemus oli selline, et kui raamat välja tuli, siis selgus, et seal on ka pildid ja pildiallkirjad. Pildiallkirju ma polnud üldse näinud. Autor ei olnud aga keeletundlik ja tekst oli kohutavate vigadega, Messengeri *chat*'i stiilis, ja oli ilmselge, et keegi ei olnud pildiallkirju üle käinud.

Küllli: Ülikooli tekstid on mitmekesised. Paljud neist on seotud kommunikatsiooni ja turundusega. Päris suure osa ajast täidab ülikooli ajakiri, mis ilmub kord kuus. Mahu poolest märksa väiksema osa moodustavad õigustekstid: määrused, eeskirjad, lepingud jm. Vahel saan toimetada näiteks tähtpäevadega seotud tekste: aktuste kavasid, kutseid, kõnesid. Viimane suur töö oli hoopis majandusvallast. Sageli arvatakse, et töö ülikoolis tähendab teadustekste, aga nii see ei ole – neid näen väga vähe. Teen iga päev koostööd ülikooli keelenõunikuga ja ühtluse tagamiseks oleme teinud palju omavahelisi kokkuleppeid. Peale toimetamise annan küsijatele ka keelenõu. Parandused jätan alati näha ja enamasti kirjutan ka küsimusi-märkusi. Kas neid vaadatakse, on teine asi, sest paar korda on öeldud, et pole aega, vajutatakse nuppu, et nõustuda kõigega, ja tekst läheb käiku. Rohkem on aga õnneks neid, kes vaatavad hoolega ja esitavad küsimusi. Tuleb ette, et ei nõustuta kõigi muudatustega, aga konflikte ei ole selle pärast olnud.

Helika: Toimetan teksti kolmes etapis. Kõigepealt alustan suuremate asjadega. Kui on eestikeelne tekst, siis toimetan kõike korraga, nii sisu kui ka keelt, aga põhitähelepanu on teksti üldisel loogikal. Olen oma klientidega kokku leppinud, et vajaduse korral võin ümber tõsta, kustutada ja lisada lauseid ja isegi lõike. Tähistan kõik muudatused, nii et autor näeb, mida olen teinud. Samuti lisan teksti kommentaare küsimuste, põhjenduste ja valikuvariantidega. Tõlke teksti toimetamisel ei ole teksti ümbertõstmine võimalik, sest originaalist tuleb näpuga järge ajada, kuid kõik muud toimingud on samad. Seejärel saadan töö ära. Autor või tõlkija vastab tavaliselt kommentaarikasti või selle alla ja kui soovib, aktseptsib muudatused. Teine etapp algab siis, kui autorilt või tõlkijalt tuleb tekst tagasi. Siis parandan seda kliendi näpunäidete järgi, kustutan kommentaarid ja kui muudatused on veel näha, siis aktseptsin need. Siis alustan kolman-

dat etappi: prindin faili välja ja hakkas seda tähenärijalikult üle lugema. Selle käigus parandan viimased õigekirjavead ja teen muud lihvimistööd. Mõnikord tuleb lugeda ka küljendatud varianti.

Helen: Tõlketekstid on üsna keerulised, peaksin teadma kõigest kõike. Luisas on küll osakonnad, näiteks meditsiini- ja tehnikatekstidel on nendeks spetsialiseerunud toimetajad ja tõlkijad. Pärast nii ei ole, et üks toimetaja teeb kõike, aga pean toime tulema mitmesuguste tekstidega.

Tööprotsess näeb välja nii, et tõlkijalt saadud teksti saadan toimetatuna edasi tehnilisele toimetajale, kes võrdleb originaaliga näiteks numbraid, enne kui kliendile annab. Suhtlen tõlkijaga, kui tekib keeleküsimus. Võib juhtuda, et mõnikord on klient ühtlasi teksti autor, aga enamasti mitte. Töö on huvitav, sest on mitmekesine. Tekstid on tõlgitud eri keeltest, on õigus-, pangandus-, turundustekste. Igav ei hakka. Töö võib tunduda üksluine, sest olen päevad läbi arvuti taga, aga tekstid on põnevad.

KEELETÖÖTOIMETAJA KUI ETTEVÕTJA

Keeletöötajad rääkisid ka endast kui ettevõtjast: millistel põhjustel otsustati oma firma luua, kui kaua võttis aega ettevõtte nime väljamõtlemine ja põhikirja loomine, kuidas erineb oma firmas ja suures büroos töötamine.

Riina: Kui mõtlen ettevõtte loomise peale, siis mul võttis tükk aega, et julguda teha oma firma. Raske oli sobivat nime leida, ka raamatupidamine hirmutas mind väga. Võtsin endale väga hea raamatupidaja – nüüd ma ei pea rahaasjade pärast muretsema.

Helika: Minuga oli sama lugu. Esiteks pelgasin kaua, et ma ei tea raamatupidamisest midagi. Aga minulgi on nüüd väga hea raamatupidaja. Teiseks pani kahtlema ebakindlus – ettevõtjana pean oma puhkuse ja haigekassa eest ise maksma, mis tekitas hirmu suurte kulude ees. Asutasin firma ajal, mil töötasin veel tõlkebüroos, ja alguses tegin ettevõtte kaudu üksnes koolitusi. Siis aga hakkas tulema väga palju põnevaid pakkumisi, mida ma järjest ära ütlesin, sest põhitöökohal oli koormus suur. Ühel hetkel jäingi mõtlema, mida ma siis tahan: kas

Mul võttis oma firma tegemine tükk aega. Raske oli sobivat nime leida, ka raamatupidamine hirmutas. Võtsin endale väga hea raamatupidaja ja nüüd ei pea enam rahaasjade pärast muretsema.

vastutada enda eest ise, aga teha lähedaid töid, või olla küll põhitöötaja koos sotsiaalsete garantiidega, ent toimetada tekste, mis ei ole alati paeluvad. Kui mul oli firma aasta aega olnud ja natuke oli juba raha kogutud, siis arvutasin, et kui ma pakutavate töödega jätkaksin, tuleksin aastakese kindlasti omadega välja. Ja nii tegin lihtsalt ühel päeval otsuse. Alustasin seega üsna riskivabalt, kindlate klientide ja tuluallikatega.

Ettevõtjana pihta hakata ongi hea, kui on olemas oma klientuur ja natuke raha. Enamjaolt on mul püsikliendid, kellele on kõige olulisem kvaliteet ja kes ei pea tähtaega kõige tähtsamaks.

Riina: Firma võib olemas olla mõne teise töökoha kõrvalt. Kogemus näitab, et arvet tahetakse. Arve esitamise võimalus võiks olla, sest muidu jääb tööpakkumiste hulk üsna väikseks.

Küsimus auditooriumist: Kui te räägite oma firmast, kas te räägite osaühingust?

Riina: Raamatupidajad soovivad teha pigem osaühingu kui töötada füüsilisest isikust ettevõtjana.

Helika: Uuris ka sama asja enne asutamist ja mulle tundus, et osaühing on kasulikum. Eks nii osaühingul kui ka FIE-l on oma plussid ja miinused. Julgen kinnitada, et firma asutamises ei ole mitte midagi keerulist, sest tänapäeval on isegi põhikiri automaatselt olemas. Asutamisel tuleb teha valikud ainult kahes kohas, kõik muu on juba ära tehtud.

Riina: Erinevus oma firma ja tõlkebüroo vahel on, et suures büroos on inimesi, kes on abiks, näiteks projektijuhid ja tehnilised toimetajad. Oma väikses firmas pead ise olema hunt Kriimsilm ja kõik ära tegema.

KEELETOIMETAJA KUVAND, TÖÖTASU JA -KOORMUS

Arutati, kas ja kuivõrd ühiskonnas keeleteoimetamist väärtustatakse, aga sedagi, kas keeleteoimetajad ise oskavad oma tööd vääriliselt hinnata. Märgiti ära uurin-gust selgunud keeleteoimetaja keskmine brutopalk ühe lehekülje kohta ja arutleti, milline on keeleteoimetaja mõistlik töökoormus.

Helika: Keeleteoimetaja töö jääb tavaliselt autori või tõlkija varju. Ta ei ole põhi-otsustaja, kuigi on asutusi, kus keeleteoimetaja on sageli viimane, kes teksti enne avalikkuseni jõudmist näeb. Teoreetiliselt peaks keeleteoimetaja olema siiski teisel kohal. Seega on tema isikuomadustesse ühtlasi sisse kirjutatud see,

et ta on tagaplaanil, töötab omaette ega käi rusikatega vehkimas. Seepärast ongi tema amet jäänud pisut salapäraseks ja ühiskond ei tea, mida ta teeb. Enamjaolt arvatakse, et toimetaja paneb komasid ja kriipsusid. Üsna sageli kuuleb lauseid „Vaata see tekst kähku üle, ega siin midagi ei ole, ma oleks ise ka teinud, aga mul ei ole aega“ või „Milleks on vaja keeleteoimetaja ametit, kõik eestlased oskavad ju ometigi eesti keelt kirjutada“. Seega ei osata seda ametit väärtustada ega vajalikuks pidada, mille tõttu ka ei tasustata vääriliselt.

Piret: Mingi teenuse hind kujuneb muu hulgas välja ka selle järgi, mis hinda teenusepakkuja küsib. Üksik keeleteoimetaja ei saa palju muuta, aga kui keeleteoimetajad üldiselt väärtustavad oma aega, oskusi ja teadmisi ning küsivad selle eest väärilist tasu, siis seda tasu hakatakse ka maksma. Olen märganud, et pakutav tasu võib olla tõepoolest väga väike, näiteks lehekülje hind alla euro, mis on naeruväärne, kuid ilmselt keegi on siis tõesti nõus selle hinna eest töötama. Olen märganud sedagi, et kui küsin rohkem, siis sageli selle summa ka saan. Mitte küll alati, aga pigem tasub küsida.

Helika: Olen sellega nõus. Kui mulle pakutakse mõnikord tööd, mida ma ajapuhuse või teema tõttu ei taha võtta, siis olen küsinud kõrgemat hinda kui tavaliselt, lootes, et klient leiab teise toimetaja. Minu üllatuseks ollakse aga väga tihti valmis maksma ka suuremat tasu. See näitab, et turul on raha olemas. Asi võib olla pigem selles, et toimetaja ei julge kohati rohkem küsida. Tegelikult ei tasu heituda. Kui üks klient ei saa maksta, siis järgmine võib-olla maksab. Mõnikord aitab vähem teadliku kliendi puhul ka proovitöö tegemisest: kui tööpakkuja näeb, et peale tähevigade võib toimetaja olla abiks ka parema sõna leidmisel või teksti sobivamal liigendamisel, on ta võib-olla mõistvam ja nõus rohkem maksma.

Asi võib olla pigem selles, et toimetaja ei julge rohkem küsida. Tegelikult ei tasu heituda. Kui üks klient ei saa maksta, siis järgmine võib-olla maksab.

Piret: See oleneb natuke ka kogemusest. Kui on juba aastaid töökogemust, siis on lihtne öelda mõnele pakkumisele ei või küsida hästi suurt tasu, aga alustajana on süsteem minu meelest teistmoodi. Mäletan ise ka, et ma esimesel paaril aastal ei julgenud mitte millelegi ära öelda, sest mul oli vaja kogemust ja öelda, et näete, olen toimetanud.

Aili: Kui on juba tase, mis on ka teistele teada, siis saab rohkem raha küsida. Selle raha ka saab, kui ollakse võimelised maksma. Ja kui ei olda, siis võime valida: kui on tore inimene ja huvitav tekst, siis võib teha ka väikse raha eest, ja kui ei ole tore inimene ning on kehv tekst, siis ei võta seda teha.

Kui on tore inimene ja huvitav tekst, siis võib teha ka väikse raha eest, kui ei ole tore inimene ning on kehv tekst, siis ei võta seda teha.

Küllli: 2017. aasta lõpus tegi Eesti Keeletoimetajate Liit keeleteimetaja töökoormuse ja -tasu uuringu. Sellest selgus, et põhikohaga keeleteimetaja keskmine brutotasu oli 4,47 eurot lehekülge. Keskmist oli väga raske kindlaks teha, sest keeleteimetajad töötavad nii erinevates vormides, ja see summa on aritmeetiline keskmine.

Riina: Enamik toimetab tükitöö alusel ja räägime tükitööhinnast. Üks lehekülge on 1800 tähemärki koos tühikutega ja arvestatakse enamasti algmahult.

Helika: Ka koormus peab olema inimväärne, mitte 30 lehekülge päevas ja veel öösel ka. Kui keskmine töömaht on umbes 15 lehekülge päevas, siis selle sumмага korrutades on tulemuseks palk, millega võiks enam-vähem ära elada. Ja see on üksnes keskmine hind, millest võib alati ülespoole minna.

Küllli: Selle uuringu üks kasutegureid on, et tasu teema on üles tõstetud, mingisugused summad välja öeldud ja sellest räägitakse. Keeleteimetaja on tihti üksipäini nokitseja, info ametikaaslaste vahel ei liigu ega pruugita teada, kui palju teised küsivad.

AUTORI JA KEELETOIMETAJA VASTUTUS

Käsitleti autori ja keeleteimetaja suhtlust ajakirjandus- ja ilukirjandustekstide korral. Püüti selgusele jõuda, mille eest vastutab autor – tõlketeksti puhul ka tõlkija – ja mille eest keeleteimetaja. Kõnelejate kogemusest nähtus, keda näeb lugeja vastutavana – keda süüdistatakse või tänatakse.

Aili: Tõlketeksti puhul ei ole minu meelest mõistlik, et keeleteimetaja peab vastutama selle sisulise õigsuse eest ehk sõna-sõnalt kogu teksti ise uuesti tõlkima. Muuseas, lehes ei pruugi ilmuda see sõnastus, mille mina keeleteimetajana kirja panin. Ka raamatu toimetajalt võib autor nõuda põhjendatult, aga ka alusetult, et miski peab ilmuma just sel kujul, nagu tema soovib. Nii ei saa keeleteimetaja tegelikult vastutada selle eest, mis ilmub. Mina autoriga üldjuhul

otse ei suhtle, töömaht ei jäta ka selleks aega. Osakonnatoimetaja tellib artikli ja vastutab selle eest, et valdkonna sisu on adekvaatne, toimetab selle. Autor ei tohiks pärast mitme inimese pingelist tööd nõuda, et võtke kõik keeleparandused tagasi, sest mulle ei meeldi, mina nii ei räägi. Kohati seda siiski juhtub, kui sisutoimetaja ei ole keeleliselt piisavalt pädev ega suuda selgitada, miks on teksti muudetud. Kuna ei taheta kaotada autorit, kes võib olla väga andekas ja muidu tore inimene, siis pannakse tema nõudmisel kõik tagasi, mis alguses oli, või veel hullemini. Seda on ette tulnud. Omaenda rahu huvides ma tavaliselt ei loe ilmunud ajalehte.

Eva: Ilukirjanduse ja tõlkimise puhul on täiesti mõeldamatu, et autoriga ei arutata. Kust läheb üleüldse piir, mis on sisu ja mis keel? Kui palju tohib sõnastust muuta? Missugune stiil valida? Üldine põhimõte võiks olla, et autoril on ikkagi viimane, otsustav sõna. Minu ja teistegi kogemus on, et heade, tunnustatud kirjanike ja tõlkijatega on hea töötada, vastu vaidlema hakkavad enamasti need, keda peaks rohkem toimetama. Tänapäeva toimetaja töö nõuab diplomaadi- ja argumenteerimisoskusi, et selgeks teha, miks on parandus vajalik. Minu töö käib arvuti kaudu, tõlkijana igatsen vahel, et istuksin toimetajaga kõrvuti – oleks kõige huvitavam ja arendavam.

Tänapäeva toimetaja töö nõuab diplomaadi- ja argumenteerimisoskusi, et selgeks teha, miks on parandus vajalik.

Helika: Keeletoimetaja vastutab enda tehtud paranduste eest. Kui ta näeb miskit, mis on sisuliselt kummaline, võib ta alati kirjutada kommentaari ettepanekute ja soovitustega, et autor või tõlkija saaks üle vaadata. Keeletoimetaja ei vastuta selle eest, mida tõlkija või autor on kirja pannud. Ent kui ta muudab midagi sisulist autoriga rääkimata ja pärast selgub, et ta on vea teinud, siis lasub vastutus temal.

Riina: Vastutuse tajumine kujuneb aastatega. Mäletan kümne aasta tagust aega, kui olin mõnikord pisarais, kui tekstis oli midagi valesti, sest tundsin suurt vastutust. Iga aastaga on saanud selgemaks, et tegelikult vastutab teksti eest autor või tõlkija. Keeletoimetaja vastutab oma tööülesannete eest. Näiteks anti kord mulle tehnikatekst toimetada, kuid selgus, et see oli tegelikult leping, milles oli mõni üksik tehnikatermin. Palusin tõlkebüroolt õigustekstide tõlkijat või keeletoimetajat appi, aga öeldi, et ei saa, sest aeg sunnib tagant ja töö tuleb ära teha. Tagasisides ei süüdistanud klient tõlkijat, vaid kirjutas, et teksti oleks võinud mõni eesti keelt emakeelena kõneleja üle vaadata. Siis ma enam

ei kurvastanud, sest teadsin, missuguse töö olin ära teinud. Vastutab ikkagi teksti looja. Mina keeleteoimetajana olen üksnes abiline.

Aili: Lugeja arvab millegipärast teisiti. Kui näiteks Sirbis kirjutatakse raamatuarvustuses, et sõnastus on inetu või lonkab ja kõik on kole, siis on ikka süüdi keeleteoimetaja. Mitte keegi ei maini tõlkijat.

Küll: Tõlkebüroos andsid kliendid vahel ka tagasisidet. Muidugi ei teadnud nad, milline osa töös oli tõlkijal ja milline toimetajal. Kui tekst meeldis, öeldi tavaliselt: „Aitäh hea tõlke eest!“

Muidugi ei teadnud nad, milline osa töös oli tõlkijal ja milline toimetajal. Kui tekst meeldis, öeldi tavaliselt: „Aitäh hea tõlke eest!“

Helika: Aga kui oli kehvasti, siis kirjutati, et toimetaja oleks ka võinud teksti üle vaadata. Tõlkebüroodes tõesti vahel arvatakse, et keeleteoimetaja vastutab ka tõlkija eest. Suurem osa tõlkijaid on väga koostööaltid ja arenemisvõimelised ning nendega suheldes saavad tekstid järjest paremaks. Üksikud tõlkijad seisavad aga oma aren-

gus kümme aastat paigal: alati tuleb parandada samu asju ja on näha, et saadetud tagasisidet isegi ei vaadata. On juhtunud, et kui kümnes samasugune aasta kätte jõuab, siis olen otsustanud, et ei olegi mõtet talle faile tagasi saata või midagi küsida. Tunnen juba tema stiili ja saan aru, kus ta teeb vigu – nii olen need küsimata ära muutnud.

Riina: Kui kümme aastat pole muudatusi toonud, võib ju ütelda, et ma enam selle tõlkija tööd vastu ei võta. Toimetajal on õigus tekste tagasi lükata.

Aili: Kümnet aastat pole vaja oodata. [Naer saalis.] Piisab kolmest aastast.

Helika: Vahel aitab ka see, kui keeleteoimetaja ütleb, et ta võtab selle 15-leheküljelise töö vastu, aga tahab seda teha kaks nädalat. Tõlkebürool on tavaliselt kiire, nii et kui paluda sama tõlkija töö puhul pidevalt mitu korda pikemat toimetusaega, siis võidakse mõtlema hakata, et ehk läheks töö teise tõlkijaga kiiremini.

Aili: Kui toimetaja on sunnitud teksti ise uuesti tõlkima, siis peaks olema toimetaja nimi kirjas tõlkija oma kõrval.

Helika: Jah, toimetajast saab mõnikord kaasautor või kaastõlkija. Iseasi, kas seda arvestatakse.

SOOVITUSED ALGAJALE KEELETOIMETAJALE

Viimaks anti üliõpilastele ja kõigile algajatele keeleteimetajatele soovitusi, kuidas tööd leida ja sellega hästi hakkama saada.

Helen: Soovitan suhelda teiste toimetajatega. Mind on väga palju aidanud, kui olen kas või interneti teel arutanud keele iseärasusi või palgaküsimusi teiste tuttavate toimetajatega.

Külli: On suur õnn, kui satud algajana tööle koos kellegagi, kes on väga kogenud. Minul on see õnnestunud lausa kahel töökohal. Sel juhul soovitan lihtsalt kuulata nõuandeid, võtta vastu kriitika ja katsuda see kuidagi üle elada ning sellest õppida.

Aili: Soovitan tõlkida. Tavaliselt see, kes oskab tõlkida, oskab ka keeleteimetada. Kui kunagi subtiitrite toimetajaks kandideerisin, anti mulle proovitööks üks tekst tõlkida.

Helika: Tõmbaksin siiski joone tõlkija ja keeleteimetaja vahele. Need kaks eriala on sarnased, aga ikkagi erineva rõhuasetusega ja eraldi õppekavaga.

Riina: Oleme kõik tundnud, et tahaks keeleteimetamistööd teha, aga kuidas saada jalg ukse vahele? Kust alustada?

Helen: Tutvus.

Helika: Keeleteimetajate liit on moodustanud omamoodi võrgustiku. Jagame lühema- ja pikemaajalisi tööpakkumisi igal aastal järjest rohkem. Samuti suheldakse liidus omavahel: toimuvad seminarid ja suvepäevad. Millest keeleteimetaja ikka räägib, kui ta kolleegiga kokku saab? Alati jõutakse vestluses lõpuks küsimuseni, kuidas kolleeg mõnda asja parandab. Vikipeedia keeleteimetamistalgud on samuti väga hea võimalus kätt proovida. Talgutel osalemise eest palka ei maksta, aga kolm esimest saavad rahalise auhinna.

Osas tõlkebüroodes aitavad peatoimetajad noortel alustajatel välja õppida. Üliõpilase praktikakohast võib saada päristöökoht.

Soovitan suhelda teiste toimetajatega. Mind on väga palju aidanud, kui olen kas või interneti teel arutanud keele iseärasusi või palgaküsimusi teiste tuttavate toimetajatega.

KOKKUVÕTTEKS

Vestlusringis oli ajakirjanduse, ilukirjanduse ja tarbetekstide keeleteoimetajaid, nii palgatöötajaid kui ka ettevõtjaid. Esmalt tutvustati lühidalt ennast ja oma tööd keeleteoimetajana. Esimese suurema teemana räägiti keeleteoimetajast kui ettevõtjast. Keeleteoimetajatest ettevõtjad julgustasid oma firmat looma. Kuigi tööülesandeid ja vastutust on seal rohkem kui näiteks tõlkebüroos töötades, saab oma firmas valida, milline töö vastu võtta ja kui kaua seda teha. Nime väljamõttlemist nimetati firma loomisel üheks keerulisemaks ülesandeks, kuid edasi peaks ettevõtte loomine minema kergemalt: võib palgata raamatupidaja ja näiteks põhikirja mall on äriregistris olemas.

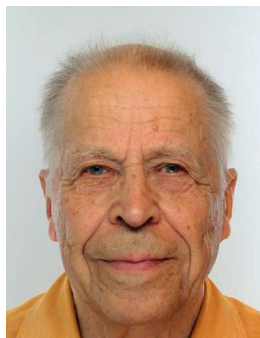
Teiseks arutati keeleteoimetaja kuvandit ühiskonnas. Alati ei teata, mida keeleteoimetaja teeb, ja seetõttu ei osata tema tööd ka väärtustada. Tööpakkujatele ja keeleteoimetajatele teadmiseks pandi liidu kodulehele 2017. aasta töökoormuse ja -tasu uuringust selgunud keskmine brutotasu 4,47 eurot lehekülje ehk 1800 tähemärgi kohta. Tähemärgid arvestatakse koos tühikutega algmahu põhjal ning soovituslik töömaht on kuni 15 lehekülge päevas.

Arutleti ka autori ja keeleteoimetaja vastutuse üle. Ajakirjanduses keeleteoimetaja tavaliselt autoriga otse ei suhtle (seda teeb toimetaja), ilukirjanduse keeleteoimetaja peab üldiselt autori või tõlkijaga nõu. Igasuguse teksti puhul peaks keeleteoimetaja muudatusi näiteks muudatuste jälitajaga näitama ja autor otsustama, milliste parandustega ta nõustub. Vastutus teksti eest lasub autoril või tõlkijal, keeleteoimetaja saab vastutada ainult enda tehtud paranduste eest. Lugejad ei tea, mida on teinud tõlkija, mida toimetaja, kuid pahatihti süüdistatakse vigade pärast keeleteoimetajat ja ladusa teksti eest tänatakse tõlkijat.

Lõpuks anti soovitusi algajale keeleteoimetajale. Nii tööd otsides kui ka tehes on kasulik suhelda teiste keeleteoimetajatega ja õppida vanematelt kolleegidelt. Kätt võib proovida näiteks praktikal või Vikipeedia keeleteoimetamistalgutel. Tööd soovitati otsida tutvuse või keeleteoimetajate võrgustiku, liidu kaudu, sest liidu postiloendis vahendatakse aina rohkem tööpakkumisi.

Loodetavasti innustas vestlusringis räägitu keeleteoimetajana alustama või jätkama. Keeleteoimetaja pole kunagi üksi: kui oma tuttavate seas pole ametikaaslast, saab tutvusi luua ja kogemusi vahetada liidus.

Tehnilise teksti erijooni ja selle toimetamise põhialused*

HEIDO OTS, tõlkija ja toimetaja

Tehnika- ja teadusteksti, nagu iga muugi mitte-kujutlusteksti (*non-fiction text*) toimetamine erineb kujutlusteksti toimetamisest kõige rohkem kahe asja poolest.

Esimene erinevus seisneb selles, et toimetajal on siin ühe asemel kaks partnerit (või oponenti – kuidas parajasti juhtub olema). Üks on autor või tõlkija, nagu mis tahes teksti puhul. Vahel järeleandlik, vahel jäik, vahel tänulik, vahel tänamatu. Teine pole aga kunagi teistsugune kui muutumatult kategooriline ja järeleandmatu, sest tal on alati õigus. See partneroponent on **tegelikkus**.

Me ei lasku – või ei tõuse – siin ontoloogiliste arutlusteni selle üle, kas ehk seegi, mida me tegelikkuseks peame, pole pelk meeleskujutus, ega 19.11.2005. aasta „Keelekõrvas“ Tõnu Viigi refereeritud valulemiseni keele kui üliisiksust ahistava pruugitud ja „teiste“ poolt varem „täis sülitatud“ umbvutlari pärast, millest see isiksus peab „välja murdma“. (Kuhu? Kuidas ja kellega ta seal kusagil siis suhtleks selle „värskel“, absoluutselt isikupärase ja varem pruukimata koodi abil?) Me ei tee seda samal põhjusel, mis paneb ehitusinseneri hülgama sfäärigeomeetria ja relatiivsusteooria meetodeid, kui probleemide lahendamiseks planeedil Maa paikneval väheldasel maatükil piisab tasapinnalisest Eukleidese geomeetriast ja Newtoni füüsikast: vajalikust laiemad hüpoteesid ja teooriad ei annaks tema ülesandele paremat lahendust kui teised.

*Ainekursuse „Tehnilise teksti toimetamine“ loengumaterjal (2008), mida on aastaraamatu tarbeks kohandatud.

Kui näiteks noore Jaan Krossi reisijutus võis Sirbi ja Vasara toimetaja – kas pie-teedist või tähelepanematuses – jätta parandamata Taškendi hotellimõnude kirjelduses sisalduva *kondenseeritud õhu*, siis tehnikateksti toimetaja ei saa siin kuidagi kahevahele jääda, sest tegelikkus dikteerib talle tekstiparanduse, mida ei tule algteksti tegijaga kooskõlastada. Nimelt oleks kondenseeritud õhus viibiv inimene sügavalt jäätunud (–196 °C) ega kirjutaks enam ei tehniliste sugemetega reisikirju ega mingeid muid tekste. Hea, et meie suurkirjanik Taškendis ellu jäi. Seevastu ulmejutu või miks mitte ka realistliku novelli korral poleks aga midagi parandada: vedellämmastikku uputamine võib uputatu viia hoopiski suurtele tegudele kaugel tulevikus – toimugu need siis ulmelises tegelikkuses või realistliku novelli tegelase rahutus unenäos.

Ühel juhul on autor kõikvõimas ja ütleb teksti kohta ainsana viimase sõna, teisel juhul on toimetajal vaja küsida ka asjade, tegelikkuse arvamust. See on kujutus- ja asjateksti toimetamise põhilisi vahesid.

Kahjuks on meie kolmas, kategooriline partner vähejutukas ja tema arvamuse teadasaamiseks peab oskama teda kõnetada. Peab tundma tema keelt. Õigem oleks kasutada mitmust, sest keeli, mille kaudu ta end arusaadavaks teeb – teadusharusid (matemaatika, füüsika, keemia, informaatika jne) –, on suur hulk. (matemaatika, füüsika, keemia, informaatika jne). Seepärast jäetakse keerukate ja sügavalt erialaste tekstide toimetamisel **keeletoi metajat** harva **tegelikkuse** ja **autoriga** kolmekesi. Neljandaks võib tulla teaduslik **retsensent**, kes peab tooma lagedale tekstis sisalduvad põhimõttelised vastuolud ja sisuvead ning kes võib anda oma panuse ka sõnastuse lihvimisse. Viiendaks võib soliidne ja vastutus-tundlik kirjastus lisada teie seltskonda **sisutoimetaja** (sovetiaja riiklikes kirjastus-tes oli parimail isegi teadustoimetaja aukraad), kes tunneb eriala põhjalikult. Neljanda ja viienda olemasolul on keeletoi metaja uni rahulikum, sest väga pikkade eeslikõrvade lehvimine teksti kohal peaks olema välistatud.

Kolmekesi jäädes aga tuleb olla valvas ja kahtlev, sest nagu on kirjutanud Lembit Abo: „Igasugune fakt, arv, nimi, mis on silmanähtavalt õige ning mida pole mõtet kontrollida, on suure tõenäosusega vale.“ Turgutagu keeletoi metaja valvust teadmine, et raamatu lugeja/kasutaja ütleb vea leidmisel enamasti: „Nojah, autor (*resp.* tõlkija) eksis, inimene pole ju jumal, aga kuidas küll toimetaja (eeldatavalt siis üliinimene!) niisugust asja ei märganud?“

Loodan, et meil kellelgi pole seda illusiooni, et filoloogiasjatundmusele saaks mõne ainekursusega lisada kõigi tehnikaalade tippasjatundmuse. Küll aga peaks

olema meisse süstitud suur annus kahtlemise vaimu. Kahelda tuleb kõiges, mis keskkoolis-gümnaasiumis saadud reaalineteadmuse taustal tundub vähegi ime-likuna, ning kontrollida kahtlust teabeallikate abil, olgu nad paberist või elektro- nidest, või küsida nõu asjatundjalt. *Dubito, ergo sum*. Tõenäoliselt saab mõned tehnika- ja teadusteksti toimetamiseks olulised oskused ka otse ära õppida. Parim õpetaja on praktiline töö.

Nüüd teine erinevus. Mõtted peavad olema sõnastatud tavalisest selgemalt ja puhtamalt. Inglisekeelseid teadlasi ja tehnikamehi kirjutama õpetav Robert Bar- rass osundab kedagi keemiaprofessor E. H. McClellandit: „Teaduskirjandus pole ehk hullem kui teised, kuid ta peaks olema praegusest parem. Hämmastav on see, et teadlane, kes teeb oma laboris uurimistööd suurima hoolikuse ja teadu- ses ülima täpsusega, on nii innukas tormama trükki, et ei hooli oma seisukoh- tade selgest väljendamisest. On kindel, et kõigi teiste seas on just teadlane see inimene, kes ei pea kirjutama üksnes nii, et tast saadaks aru, vaid ka nii, et teda ei saaks mõista valesti.“ Ja seejärel filosoofiaprofessor I. A. Richardsit: „Ainuvõi- malik on pidada edukat tõlgendust ja korralikku arusaamist suureks vedamiseks. Me peame loobuma pidamast väärtõlgendust õnnetuks juhuseks. Sellesse tuleb suhtuda kui tavalisse ja võimalikku sündmusesse.“

Siia kõrvale sobib panna ka probleemi üht külge täpsustav akadeemik Uno Mereste mõte: „Sõnastustäpsus on kahekülgne. Seda võib mõista kas väljendamis- täpsuse või mõistmistäpsuse seisukohalt; kaugeltki mitte alati ei lange nad kokku, kuigi triviaalkäsitus sisendab veendumust, et nad peaksid alati kokku langema.“

Illustratsiooniks koomiks karupoeg Puhhi ja rüütel Briani vestlusest koerte higis- tamise teemal. Seal küsis möödajooksvat koera vaatav Puhh targalt rüütlilt, kas koerad higistavad. Rüütel vastas, et koerte keha jahutamisel on aspiratsioon fundamentaalne, perspiratsioon aga marginaalne. Kui ta siis küsis Puhhilt, kas on veel küsimusi, siis too vastas, et on küll: „Kas koerad higistavad?“

McClelland ütleb küll, et kõigi teiste seast kohustub just teadlane väljenduma selgelt, kuid ei seleta, miks. Arvan teadvat üht objektiivset põhjust (peale selle, et tark inimene ei peaks ennast näitama rumalana, sest on ju Carl Robert Jakob- soni järgi keel avalikuks saanud mõistus). Nimelt kujundab inimene oma aju ühe, teaduseks ja tehnikaks nimetatava tegevussuuna abil endale, väetikesele, järjst tegusamaid võimendeid. Need annavad inimesele, iseenesest võrdlemisi aegla- sele ja kehaliselt nõrgale loomale, võimaluse kasutada hiiglaslikke jõude ja muid

mõjureid ning liikuma panna tohutuid ainemasse. Selles tegevuses võib pisike-negi arusaamatus ja väärtõlgendus põhjustada võrreldamatult suuremat kahju kui tegevustes, milles inimene käsutab üksnes omaenda füüsilist jõudu.

Kõike kokku võttes võime koos Barrassi ja Merestega järeltada, et tehnika- ja teadusteksti (võib-olla muidki asjatekste) viimistledes peame sõnastamisel olema palju täpsemad ja hoolikamad – puhtamad, kui soovite –, võrreldes teistsuguste tekstide sõnastamisega ja üldise tavaga praegusel (oma lõpule tüürival) korrastatusejärgsel ehk postordinistlikul (= postmodernistlikul) ajajärgul. Teksti väljenduspuhtuse nõue, purism seegi, võib ehk mõnel pool mitte meeldida.

Ja miks mitte, väljaspool tehnika- ja teaduskeelt võib teatavat inkvinismimäära (*inquinare* 'määrima, reostama') taluda. Ajalehes sellepärast, et neil „pole aega“ viimistleda ja väärtõlgendusest sugenev kahju pole enamasti suur ning leht läheb nagunii homme tulesüüteks või prügikasti. Poliitiku puhul jällegi saab rahvas tekstide räpa- või ähmaskeelsuse määra järgi hinnata tema mõistust ja otsustada, kuivõrd kõlblik on ta avalikku asja ajama.

Vahemärkus: meie tänapäeva keeleolustikus justkui veel kusagil leiduva (?) purismi kallal tänitajatele tahaksin meenutada, et see sõna ei pärine asendusvandesõnast *purask*, vaid ladina *purus*'est ('puhas'), mis pole üldiselt halva tähendusega sõna. Küll oli ta seda ühel aastatagusel Äripäeva karikatuuril, mis kujutas Vene sanitaarinspektoreid Eesti eksportpiimatööstust inspekteerimas. Üks tähendas teisele: „Pane veel kirja, et haiseb jälgilt puhtuse järele.“

Omaette asi on kunstiline, sõnaga maaliv keelekasutus, mida leiab palju kujutluslikust (*fictional*) kirjandusest ehk senise tundelise terminiga nimetades ilukirjandusest (suur osa sellest pole tänapäeval küll kuigi ilus). Seal on omal kohal sõnatähenduste kavatsuslik nihutamine ja kokkusegamine, mängimine sõnade sisuga (kas kukehari on 'kuke kõrgeim tipp' või oma sakilisusega 'harja meenutav moodustis') ja kõlaga (riimid), onomatopöa jpm.

Praegusel juhul on aga vajadus väljendada mõtet puhtalt ning vältida ähmasust ja mitmeti tõlgendatavust vaieldamatu ja keelemaitsest olenematu. Kirjalik erialakeel, mille puhul toimetamisprotseduuri üldse rakendatakse, peab igal juhul kuuluma korralikku standardkeelde. See ei tähenda siiski, et erialadel puuduks oma argikeel ja argiterminoloogia (need leiavad puhtal kujul harva tee toimetajalauale), ehk tuleb vaid aeg-ajalt neutraaltekstidest tõrjuda tooreid värkstoja- ja poesellitermineid. Vajaduse pikemasse tõestamisse laskumata võrreldgem majade kujutisi maalil ja tehnilisel joonisel.

Vahel võib juhtuda, et teksti viimistlejal tuleb autorit ennast veenda selles, et tema mõtte segasustest välja koorimine või koorimata jätmine ei pea üldse olema parajasti üle maa puhuvast *cool*'i minnalaskmise moetuulest.

Kuku raadio kunagise keelesaate eelteade kõlas: „Keel on kõikvõimas! Mingid reeglid ei tohi kammitseda ...“ Võrdluseks: „Jalgpall on kõikvõimas! Mingid reeglid ei tohi kammitseda ...“ Katsuge sellist keelt rääkida või jalgpalli mängida, mida mingid reeglid ei kammitse!

Olen kindel, et mõtte selge ja ilmeka väljenduse taotlus tehnika- ja teadustekstis jääb kestma – täpselt nii kauaks, kui inimõtte jätkab looduse saladuste lahtimuu- kimist ja nende seletamist ning püüab saadud teadmust kasutada.

Niisiis, mõte peab olema sõnastatud täpselt, lühidalt ja täielikult. **Hea tehnika- ja teadustekst ei salli lohisevat, keerukat, segase sõnajärje ja paigast nihutatud mõt- terõhuga lauset.** Korda tuleb teha ka viimasel ajal (eriti reklaam- jm alaväärtuslike tekstide mõjul) levima hakanud eagrammatilised, eesti süntaksit eiravad laused.

Siin on tegu kahe nähtusega. Üks on kadakate metsreegel, et nimesid, eriti firmanimesid ja kaubamärke (nt Caled Brett Eesti OÜ, Excellent kauplus), ei tohi puutada. Selle reegli rakendajate „superdelikaatsed“ tekstid toovad meelde ühe Betti Alveri 40 aasta taguse neliku: „Kui näen ja kuulen sind, / siis usun salamahti, / et noa ja kahvliga / end võtad riidest lahti.“ Kadakasakstest kaupmehed võivad oma lemmikuid ikse kirjutada kas või kahekordselt, keelereeglite kehtivust nende äride lävepakul see nõidus ei peata. Keeleliselt alaväärtuslikud tekstid, nagu enamik reklaame ja keeleoskamatute juristide toodang (sh äriühingute põhikir- jad), jäägu loomulikult oma kadakperemeeste vaimset taset avalikult näitama – juba ausa konkurentsi huvides pole seda taset vaja võltsida kõrgemaks, kui ta on. Korralikesse tehnikatekstidesse ei tohi aga sellist keeleprügi jätta. Keegi võib ju küsida, kas ikka tohib koristada – kellegi „omand“ ju. Siis küsigu ka, kas saab kedagi sundida vastu tema tahtmist tegema roppusi ja kõnelema rõvedusi. Või osalema emakeele vägistamises. Kas mõni tükk eesti keelt on müüdnud eraoman- disse? Ja kas pole iga ausa kodaniku kohus väär- ja kuritegusid jõudu ja võimalust mööda tõkestada? Lisaksin veel, et toimetajal on vähe mõtet raisata oma jõudu ja oskusi seal, kus piisaks rahulikust nendingust à la Kvačala: *quale vinum, tale latinum* ('nagu vein, nii keel').

Johan Kõpu tudengimälestustes on kirjas, et toonane Tartu Ülikooli tšehhist õppejõud oli jutustanud loo kellestki õpetatud mehest, kes teda võõrstanud

ungari veinimõisniku veini kiites lausunuvat „*Bonus vinus*“. Too küsinud piinlikust tundes, kas õige pole ikkagi *bonum vinum* (vein on ladina keeles miskipärast kesksõst). Vastus olnudki siis eelöeldu.

Teine morfoloogia ja süntaksi piirimail olev ebagrammatiline nähtus laostab eesti liitsõnaõigekirjutust – see on inglise keelest sisse tungiv lahkukirjutatav liitsõna. Nimelt loetakse inglise keele grammatikatraditsiooni järgi liitsõnadeks ka sellised süntagmad nagu *ground level* ja *distance control*. Horisondi toimetajad lasevad aga kõrge positsiooniga keemiadoktoril end narriks teha lausega *Grubbsi katä-lüsaatorite puhul on tsentraalseks fragmendiks ruteenium bensülideen ...* Nad võivad ju endi õigustuseks öelda, et lapski teab, et bensülideen ei saa olla üks ruteeniume (nagu kloor on üks halogeene ja *halo geen kloor* täiesti mõttekas sõnaühend), sest ruteenium on algaine. Ikkagi on piinlik, kui populaarteadusliku väljaande lugeja peab asjast arusaamiseks mõttes parandama keemiadoktorit. *Saia pood* ja *kommi vabrik* omakorda näitavad, et mõned koolist palju puudunud inimesed ei taju definiitsuse ja indefiniitsuse ning omandus- ja liigikuuluvuse vahet (eeldan, et poeomaniku nimi pole Sai ja vabrikuomaniku oma Komm).

Eelkirjeldatule lisaks ei kõlba tehnika- ja teadusteksti umbropsu ja ligilähedaselt valitud sõnad. Tehnika- ja teadustoimetaja olulisi tegevusi ongi taastada või lausa restaureerida sõnatähendusi, mis on ähmastunud võrdlemisi lõdva ajukontrolli all tekitatud madalargise (suulise või netikirjaliku) teksti tootmise käigus. Rõhutan, et siinkohal pole jutt oskussõnadest. Kui näiteks lobeda sõnaga poliitik ütleb hea asja kohta peaaegu alati *optimaalne* ja suure asja kohta *maksimaalne* (parim on tal muidugi *kõige optimaalsem*, vahel isegi *kõige optimaalseim*, ja suurim on *kõige maksimaalsem*), siis range tehnilise teksti kirjutaja ja iseäranis selle lihviija peaksid teadma, et *optimumi*, *miinimumi* ja *maksimumi*, samuti *unikaalse* sisu ei luba kasutada võrdlusastmeid, kuigi need on vormiliselt võimalikud. Olgu näidetena esitatud veel mõned väga sageli vildak- ja ähmaspruugitavad sõnad ja väljendid (neist mõne sõna ähmaspruuk on isegi keelekorralduses vabaks antud), millele tehnika- ja teadustekstis tuleb aretus tagastada.

areng ja **progress** ei ole sama mis muutumine. Asja saab muuta küll paremaks, kuid ise muutub ta tavaliselt halvemaks (entroopia kasvab maailmas vahetpidamata). Nt peamiselt argikeelt uurivad lingvistid räägivad sageli oma uurimisobjekti muutustest kui „keele arengust“, kuid need stiihilised muutused esindavad mõistlike kriteeriumide seisukohalt üpris sageli hoopis taandarengut.

arv ja **number** on samasuguses vahekorras nagu sõna ja täht. Arv koosneb numbritest. Eelarvetes või mis tahes arve sisaldavates tekstides aga *rahanumbreid* ei käsitleta, sest need on trükitud rahatähtedele ja on mõnikord tähtsad vaid politseile (valeraha- või lunarahanoõude kuritegude lahendamisel).

erinevad ei kõlba täpse sõnakasutusega tekstis tähistama eri[suguseid], mitmesuguseid, igasuguseid, mitut laadi esemeid ja nähtusi. Seda sõna tuleb säästa puhuks, kui on vaja kirjeldada midagi, mis millestki millegi selgelt piiritletu poolest erineb. Tehnika- ja teadustekstides mõjuvad eriti jaburalt – lõtvades tekstides väga levinud – sõnaühendid *kõige erinevamad* ja *igasugused erinevad*.

fakt on vaieldamatu, tõestatud tõsiasi, mistõttu pole võimalik rääkida *tegelikest faktidest* või öelda, et *fakt oli vale või minu uuringu tulemused osutavad faktile, et ...* Selle sõna läheduses leidub palju teisi: *arvamus, eeldus, oletus, mulje, idee, vaade, väide, võimalus, teooria, seaduspärasus*. Ükski neist pole fakt, nad märgivad vaid faktile lähenemise või selle seletamise järke ja katseid. Nende kasutamisel tuleb olla hoolikas ja toimetajal tuleb väga sageli panna neid sõnu kohale, kus autoril seisab *fakt*.

fotorobot ei kõlba tähistama pilti, mida teatav arvutiprogramm aitab teha, sobitades oma mälus olevaid iseloomulikke näoosade kujutisi kokku inimese antavate ütluste järgi. Selle näitega tahan rõhutada, et eesti liitsõna omapära – põhisõna peab olema teisel kohal (nt prantsuse ja vene keeles on vastupidi) – tuleb tehnika- ja teadustekstis hoolsalt silmas pidada.

järgi ja **järele** tähendust ei sobi nõudlikumas tekstis segada. Üldkeelepõhise vastuväite kõrvale, et kui kell on koju ununenud, siis ei saa minna koju kella järgi, vaid tuleb minna selle järele, võib tehnilise teksti puhul lisada, et kui minnakse materjali järele, siis selle kogust kontrollitakse saatelehe järgi, pärast töökäsu järel käimist hakatakse tööle projekti (*resp.* joonise) järgi. Vastupidine oleks neis kontekstides kindlasti veider, tõlgendagu mõni edumeel seda vahetegemist tagurlikkusena või mitte.

kirjakeel ja **kõnekeel** põhjustavad lõputuid möödarääkimisi: „Me ju raadios kõneleme, miks te meilt kirjakeelt nõuate!“ Et siis raadios ainult kõnekeel? Kõneldav keel, kirjutatud keel? Norm- ehk standardkeel, argikeel? Haritkeel (haritud = kultiveeritud), tavakeel? (Vrd *standard, colloquial English*.)

koheselt, maksimiseerima ja kilomeetrimärgistus on mõned näited nähtuse kohta, mida võiks nimetada tuletusvohanguks või ületuletamiseks. Täpse ja napi väljenduslaadiga tehnikatekstis on liigne tuletusliidete kuhjamine tüve ümber kohatu. Niisiis peaks esimese kahe asemel kasutama vaid sõnu *kohe* ja *maksimeerima* (vastavalt ka *optimeerima* ja *minimeerima*). Viimase, spordikommentaatorite värskest sõnaloomingust pärineva näite kohta tuleb öelda, et see pole üksnes tarbetult vohav, vaid ka eksitav: võistleja jõudmine suusarajal mõne kilomeetrimärgistuse juurde pole kuidagi võimalik, sest raja märgistus toimub ehk rada märgistatakse alati enne võistlust ilma võistlejate juuresolekuta – jõuda saab vaid kilomeetrimärgi juurde.

küllalt ja piisavalt ning üsna, üpris ja küllaltki on sõnad, mida ei tohi tehnikatekstis kasutatada tähendust vaheldades, nii nagu üks muinsusuurija tegi raadioesinemises Saaremaa kirikute ja kirikuaedade teemal, mainides ühes kohas „segadust on siin olnud piisavalt palju“ ja kaks minutit hiljem „hauaplaadid on olnud juba piisavalt vanad, et neid uuesti kasutusele võtta“. Kui „konstruktsioon on küllalt tugev“ ja „lahus on küllastatud, lahustatud ainet on olnud piisavalt“, siis neil väljenditel on tehnikas täiesti kindel sisu, mille taga täpsed arvud – varu- tegur ja kontsentratsioon – ning neisse ei saa kuidagi sisse parandada ei üsnat, üprist ega küllaltkit. Kui aga autor on lõik hiljem libastunud näiteks kirjutama, et mõni valem on küllalt või piisavalt keeruline, tuleb mõni neist siiski sisse parandada, sest muidu ei saaks lugeja neid sõnu mujal usaldada.

pimedal ajal ja pimedal ajal tähendavad täpsemas käsitluses eri aegu. Nt kasutatakse liikluseeskirjas järjekindlalt ajamäärust *pimeda ajal*, sest mõned sealsed ettekirjutused ühe või teise seadise kasutamise kohta kehtivad ainult siis, kui on pime (vrd vihma ajal ehk siis, kui sajab), mitte pimedal (*resp.* vihmasel) sügis- talvisel ajal, mis oleks ebamäärane. On ju *pime* ja *valge* eesti keeles samas reas muude ilmanähtustega (vihma, udu, külma ja hallaga), ning kui väljas on pime, siis see pole *a blind person outside*.

poliitiline partei on nõudlikus eesti tekstis sama mõistlik väljend kui *käekinnas* või *jalasaabas*, sest partei ehk erakond on igasuguse täiendita niigi ainult „poliitiline organisatsioon, mis ühendab inimesi maailmavaate ja ühiskondlike huvide alusel“. Eesti keeles pole ka *aiaparteid* ega *kaardiparteid*, vaid on *aiapidu* ja *kaardipartii* (vrd *garden party* ja *партия в карты*).

sõidurada ja {**sõidurida**}, mis on tavakasutuses alailma segi, tuleb tehnilises tekstis lahus hoida; *sõidurida* pole liiklusterminina olemaski, mõte võiks olla *sõiduki-real* (nt mõned sõidukid võivad sõita ühel sõidurajal mitmes reas). Teel on ainult sõidurajad.

vahest ja **vahel** oleks ka parem lahus hoida: *Vahel tuleb see katse välja, vahel mitte. Vahest on meil mõni seaduspärasus kahe silma vahele jäänud?*

võrra sobib teksti siis, kui käsitletakse absoluutarvudes avaldatud vahesid, mis tekivad ühe ja sama mõõtühikuga mõõdetavate suuruste muutumisel, mitte aga muude, s.o mitte protsentidega mõõdetavate suuruste protsendina väljendatud muutuste korral. Nii võib nt protsentides mõõdetav elamulaenuintress (olgu see nt 4 %) küll väheneda 1 % võrra (olles pärast seda 3 %), vähenedes sellega ühtlasi 25 %, kuid liitrites 100 km kohta mõõdetav bensiinikulu linnas (nt 8 l / 100 km) ei saa maanteel kuidagi väheneda 25 % võrra, sest bensiinikulu ei mõõdetata protsentides: kui ta vähenes 25 %, siis võrra sai ta väheneda ainult liitrites 100 km kohta ehk 2 liitri võrra (üksikasjalikumalt vt Mereste 2000, lk 289–293).

Korrastatud oskussõnavara kiirgab täpsusnõuet mitteoskussõnalissegi tekstiossa, muutes ebatäpse sõnakasutuse piinlikuks. Ka tehnilist (vm mittekujutuslikku) teksti vaid ajuti toimetav inimene peaks suutma ümber lülitada kujutlusteksti omast suurema sõnastustäpsuse taotlemisele.

Üldiselt peaks toimetaja olema valvas ja kahtlev ega tohi liiga palju usaldada autorit (meenutagem McClellandi väidet, et trükki minekuga kiirustatakse) või tõlkijat, kes „on ju ka ainult inimene“ või kes on ülimalt laia tegevusprofiiliga („Tõlgin ja saen puid“ – kuulutus 1990. aastate alguse Õhtulehes).

*Vähemalt tehnilistes ja teadustekstides tuleks protsendimärgi kirjutamisel järgida rahvusvahelise mõõtühikute süsteemi (SI) ja standardi ISO 31-0 nõuet ning kirjutada ta eelmisest arvust lahku nagu iga muugi mõõtühikutähis.

Eesti keelehoolde algusaegadest

Foto: Kalle Paalits

REET KASIK, liidu auliige

Reet Kasik on keeleteimetajate pikaajaline õppejõud ja tekstiuuriija. Kasik on Valgetähe IV klassi teenetemärgi kavaler, F. J. Wiedemanni keeleauhinna laureaat, Emakeele Seltsi auliige ja keeleteimkonna liige. Ta on „Eesti keele grammatika“ üks autoreid, kelle sulest on ilmunud veel näiteks „Eesti keele sõnatuletus“, „Sissejuhatus tekstiõpetusse“, „Stahli mantlipärijad: eesti keele uurimise lugu“ ja „Eesti keele varamu“ sarja 1. raamat „Sõnamoodustus“.

Eestikeelsete tekstide keelelise korrastamise ja toimetamise ajalugu võib vaadata kolme üsna erineva perioodina: Eesti Vabariigi algusaeg, nõukogude Eesti aeg ja taasisesiseisvunud Eesti aeg. Võtan siin vaatluse alla kaks esimest ajajärku.

ALGUS

Vabariigi algusaja keelehoolde kohta ajalehtedes, ajakirjades ja kirjastustes ei ole kuigi palju avalikku teavet. Keeleteimetaja ametit sel ajal ei tuntud. Oli toimetaja (redaktor), kes tegeles käsikirjade trükivalmis seadmisega, ja olid korrektorid, kes parandasid trükivigu. Korrektori põhitöö oli järelkorrekatuur, mis seisnes trükikoja tinalao kontrollimises ja laotud teksti võrdlemises käsikirjaga. Kuivõrd tegeldi

eelkorrektuuriga, st käsikirjade keelelise ühtlustamise ja parandamisega enne trükikotta saatmist, see sõltus toimetaja haridusest ja korrektori autoriteedist. Ajakirjades ja kirjastustes oli teksti kohendamine tavalisem, ajalehtedes kiiruse tõttu enamasti olematu. 1929. aastal ajalehekeele arutelul Emakeele Seltsis tõdeti, et eelkorrektuuri loetakse suurematel lehtedest ainult Päevalehes, mitte aga näiteks Postimehes või Vabas Maas. Redaktorid olid ka riigi- ja valitsusasutustes, näiteks sõnaraamatute ja kooliõpikute autor Elmar Muuk töötas 1920.–1930. aastatel vaheaegadega kohtuministeriumis sisuliselt keeleteoimetajana.

Korrektoritel ei olnud vabariigi algusaastatel üldtunnustatud keelenorme, millele toetuda. Normide fikseerimine, kasutusse viimine, õpetamine ja järgimine toimusid 1920.–1930. aastatel kõik ühel ajal ja samade inimeste jõul. Esimene keelekorraldusallikas „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat“ ilmus Eesti Kirjanduse Seltsi (EKS) väljaandena 1918. Selle maht oli vaid 149 lehekülge ja seepärast hakati EKSi keeleteoimkonnas kohe koostama suuremat õigekeelsuse sõnaraamatut, mis ilmuski kolmes köites aastatel 1925–1937. Samal ajal arutati normiküsimusi ajakirjanduses ja keeleteoimkonna koosolekutel ning lepiti arutelude käigus kokku ka normid.

KORREKTNE KEEL MUUTUB TÄHTSAMAKS

Vabariigi alguses oli küll loodud Eesti Ajakirjanike Liit, kuhu võisid kuuluda ka korrektorid, aga ma ei tea, et seal oleks kunagi arutatud ajalehtede keelekasutust või üldse sisulisi küsimusi. Kui 1920. aastal loodi Emakeele Selts, siis oli selle põhikirjas keeleuurimise kõrval õigekeelsus ja korrektse eesti keele arendamine. Seltsis hakatigi keelekasutuse kvaliteedile ja õigekeelsusele tähelepanu pöörama ning teadusküsimuste kõrval analüüsiti aeg-ajalt ka avalikku keelekasutust. Esimene katse oli üliõpilase Elmar Trinkmanni (hiljem tuntud kui Elmar Elisto) ülevaade Postimehe keelest, mis ilmus 1927. aastal

Vabariigi algusajal oli korrektori põhitöö järelkorrektuur, mis seisnes trükikoja tinalao kontrollimises ja laotud teksti võrdlemises käsikirjaga.

Elmar Elisto 1924. aastal RA, EFA.100.A.8.16. Stud. phil. Elmar Trinkman-Elisto

Arnold Kask
TÜ EMSA PF0024-002

artiklina ajakirjas Eesti Kirjandus. Ettekande sissejuhatuses põhjendas autor teemat suure mõjuga, mis ajakirjandusel on lugejate keeletunde ja rahva kõnekeele arendamisele: „Kirjanikkude erinevate seisukohtade tõttu keeleuundusnähete suhtes ei anna ilukirjandus lugejale keelelt ühtlast pilti. Ajaleht seevastu, minnes ühtlasi võrreldamatult laiemasse hulkadesse, koputab ajalehele omase järjekindlusega ikka ühele ja samale kohale iga päev. On loomulik, et alalised lugejad siin korratavaid keelekujusid vähehaaval omandavad. Ei saa mainimata jätta seda autoriteeti, mis valitseb trükitud sõna vastu. Sellest selgub, kuivõrd tähtis on ajalehel tarvitada õiget keelt ja kuivõrd ta patustab keelevigade levitamise korral.“

Tõepoolest – kirjandus jõudis ühtse kirjakeeleni tunduvalt ebahütlasemalt ja aeglasemalt. Arnold Kask avaldas 1938. aastal ajakirjas Eesti Keel ülevaate selle kohta, missuguses suunas keelekasutus on vabariigi ajal arenenud ning kuidas ja millal on normitud keel maksvusele pääsenud. Ainestikuna kasutas ta ajakirja Looming, sest – nagu ta ütleb – see väljaanne jättis oma kaastöölisele keele alal teatava vabaduse. Kask analüüsis eraldi luule ja proosa keelekasutust. Kui 1923. aastal oli vaid 18% Loomingus avaldatud luulest normikeeles, 14% murdekeeles, 68% uuenduslikus keeles, siis kümme aastat hiljem (1933) oli normikeelsete luuletuste hulk tõusnud 32%ni, 1938. aastalgi vaid 68%ni. Proosatekstid olid normikeelsemad: 1923. aastal oli kirjakeelseid ja uuendkeelseid tekste enam-vähem pooleks, 1933. aastal oli uuenduslikus keeles veel ligi 28% tekstidest, 1938. aastaks oli järele jäänud vaid mõni autor, kes polnud proosatekstides omaks võtnud ühtset kirjakeelt.

Ajalehed olid keelelt konservatiivsemad. Postimehe ajakirjanik Arno Raag kirjutab oma mälestustes „Kõuepilvede saatel. Mälestusi 1921–1939“, et keele poolest oli Postimees ametlikul liinil, kuigi nooremad toimetuse liikmed pistsid kirjutistesse mõnikord ka mõne sellise sõna, mis oli ilukirjanduses käibel, harilikus kõnekeeles aga vähe tarvitatud. Sel juhul juhtus tihti, et peatoimetaja Jaan Tõnisson tegi järgmise päeva koosolekul selle kohta kriitilise märkuse. Tõnisson ei soosinud kunstlikult loodud sõnu. Ta pidas keele alal autoriteediks keeleõpikute autorit Karl Leetbergi, kes pooldas rahvalikku keelt ning oli kirjakeele teadliku

suunamise ja uuendamise vastu. Tõnisson käskis toimetuse sekretäril saata Leetbergile kirja palvega, et ta koostaks Postimehe jaoks ajakohastatud keelejuhised, millega välditaks ultramoodsusi. Mis aastast on jutt, kas see kiri tõepoolest saadeti ja kas Postimees sai oma keelejuhised, selle kohta pole mul õnnestunud andmeid leida.

LEVIB TEKSTIDE KEELELINE TOIMETAMINE

1929. aastal esitas üliõpilane Valter Poisson (hiljem tuntud kui Valter Tauli) Emakeele Seltsi koosolekul põhjaliku ülevaate ajalehe Vaba Maa keelest, võrrelduna ÕSi nõuetega. Ettekanne avaldati ajakirja Eesti Keel kahes numbris. Tauli leidis, et eriti järjekindlusetu on kokku- ja lahkukirjutamine, suure ja väikese algustähe tarvitamine, kohati ka sõnamuutmine. Ettekande arutelul tõdeti, et järjekindlusetus tuleneb autorite keelekasutuse erinevustest, kuna tekstidele tehakse ainult järelkorrektuuri ja needki parandused jäävad kiiruse tõttu sageli paberile või toovad ümberladumisel kaasa uusi vigu. Probleemina tõsteti esile eelkorrektuuri puudumist. Ajalehetuusad (nagu Postimehe Tõnisson, Vaba Maa Ado Anderkopp) ei lubanud endale keelest midagi rääkida: korrektoritel pole õigust parandada peremehe keelt. Just sellel koosolekul otsustati Emakeele Seltsi nimel esitada ajalehtedele üleskutse, et nad korraldaksid endi väljaannetele eelkorrektuuri. 1930. aastatel muutus eelkorrektuur üldisemaks ja koos kirjakeele normide stabiliseerumisega hakkas ka lehekeel ühtlustuma. Aga see oli toimetuste siseasi; kas ja kuidas keele korrastamine toimetustes käis, ei ole teada. Kuuldavasti palgati korrektoriteks sageli tudengineidusid, sest nendele ei pidanud nii palju maksma kui meestele.

*Valter Tauli rahvusvahelisel fennougristika kongressil Tallinnas 1970. aastal
TÜ EMSA PF0056-007*

Just sellel koosolekul otsustati Emakeele Seltsi nimel esitada ajalehtedele üleskutse, et nad korraldaksid endi väljaannetele eelkorrektuuri.

TOIMETAJA- JA KORREKTORITÖÖ AJAKIRJAS

**Veski ei lasknud isegi
puhtehnilist tööd
teha palgalisel korrek-
toril, kogu korrektuuri
luges ta ise.**

Ajakirjades redigeeris kõiki materjale enamasti üks toimetaja. Seepärast võis keelepilt olla ühtlasem, aga see sõltus toimetajast. Näiteks ajakirja Eesti Kirjandus toimetaja oli kuni 1930. aastate keskpaigani Johannes Voldemar Veski. Tema järglane, hilisem kirjastustegelane Daniel Palgi kirjutab oma mälestusteraamatus „Murduvas maailmas“, et toimetajanagi oli Veski üksnes keelemees. Ta tahtis eesti keelt viia kindlale ja kõrgele järjele, kõik muu oli tema jaoks kõrvaline. Eesti Kirjandus oli ainus ajakiri, mis oli tema valve all ja läks igal kuul lugejate kätte. Daniel Palgi: „Veski valvas, et keeleliselt siin kõik korras oleks. Mis kasu on sellest, et koosta „Eesti õigekeelsussõnaraamatut“ ja lase Eesti Kirjanduses vusserdada. J. V. Veski ei mõtelnudki toimetaja kohalt lahkuda. Seal oli näiteks Looming, kus katsetati igasuguseid keelendeid. J. V. Veski oleks ehk Loomingu korrektuuridki enese kätte võtnud, kui oleks palutud. Nii oleks saanud kiiremini ellu õige eesti keele. Kuid kahjuks Looming läks oma rada, ajalehed läksid oma rada, keelevusserdajaid oli nagu eredaid kärbseseeni igal pool nähtaval. J. V. Veski pidi vähemalt Eesti Kirjandusegi oma käes pidama.“ Ta ei lasknud isegi puhtehnilist tööd teha palgalisel korrektoril, kogu korrektuuri luges ta ise. Ja Eesti Kirjanduses oli väga vähe trükivigu, peaaegu mitte millalgi ei tulnud neid õiendada.

1930. aastatel ilmunud kultuuriajakiri Olion oli nii moodne, et selle toimetuse koosseisu kuulus eraldi keeleteoimetajana Johannes Aavik, kes oli selleks ajaks keeleuenduse suure kurvi juba seljataha jätnud. Ka paljude teiste toimetajate keelemeeste (Elmar Elisto, Elmar Muuk, Ernst Nurm, Rein Nurkse jt) eluloos on kirjas, et nad on muu tegevuse kõrval töötanud ajalehtede-ajakirjade korrektoritena.

KIRJASTUSED JA KORREKTUUR

Daniel Palgi mälestustest olen leidnud andmeid ka Tartu suuremate kirjastuste kohta, eriti mis puudutab tõlkekirjanduse ja populaarteadusliku kirjanduse toimetamist. Eesti suurimad kirjastused Loodus, Noor-Eesti Kirjastus ja Eesti Kirjanduse Selts paiknesid Tartus. Palgi oli 1920. aastatel ametis kirjastuses Loodus, 1929. aastast kuni vabariigi lõpuni Eesti Kirjanduse Seltsi teaduslik sekretär, kes vastutas ka seltsi väljaannete toimetamise ja trükivalmis seadmise eest. Looduse üks osanikke oli J. V. Veski, kel olid peamiselt ülemkorrektori ülesanded. Kirjastuse korrektor oli Helmut Pürkop, Palgi hinnangul selleks tööks sobiv mees. Kirjastuse korrektuur oli algusest peale kõrgel tasemel.

Kirjastuseski oli tööd, mis pidi olema odav ja kiire. Näiteks Looduse Universaalbiblioteegi sarja kohta ütleb Palgi, et tõlgetena tarvitati peaaegu kõike, kui aga autoril kuulsust oli ja raamat lugema meelitas. Kas tõlge oli täpne, tabav, adekvaatne, see polnud üldse küsimus. See pidi olema esmajoones ladus. Ja selle ladususe saavutas tihtipeale korrektor Pürkop. Maailmasõja ajal emigreerus Pürkop Rootsi ja oli kuni surmani Eesti Kirjanike Kooperatiivi korrektor. Tema norminõudlikkuse ja täpisepealsuse üle nurises näiteks Karl Ristikivi oma päevaraamatus.

Ilukirjanduse toimetamisel oli ka autoril kaasarääkimise õigus. Johannes Voldemar Veski meenutab oma „Mälestuste raamatus“ Eduard Vilde 33köitelise „Kogutud teoste“ väljaandmist 1923–1935. Esimese viie köite korrektoori luges tookordne Postimehe, hilisem Eesti Kirjanduse Seltsi korrektor Marta Bekker, kes oli Palgi hinnangul väga hoolas, väga järjekindel ning asjatundlik. Vilde aga ei olnud alati tema parandustega rahul, eriti muutevormide korrigeerimisega (*neid kuplid pro kupleid, laintel pro laine- tel* jts). Ta ütles, et ei saa lubada oma töödes niisuguseid parandusi, ning pöördus J. V. Veski poole sooviga, et too seda tööd teeks. Nii vahetatigi alates kuuendast köitest korrektorit. Veski mäletab, et Vilde keel oli nii korralik, et ega seal palju parandada olnudki, mõnikord oli vahest sõnade järjekord liiga moodne. Ka Ernst Särgava kogutud teoste materjal anti Looduses Veskile redigeerida. J. V. Veski: „Särgava noore-ea tööd olid hoopis teises stiilis kui hilisemad, seepärast tuli neid ühtlustada. Eriti palju

Johannes Aavik
TÜ EMSA PF0024-001

pidi neid muutma ortograafiliselt, aga ka lauseehituselt. Seega olid parandused enamasti vormilist laadi, sisulisi tuli harva ette.“ Autor ise ei sekkunud parandustesse ega soovinud korrektuuri lugeda, palus ainult, et enne trükkimist saadetak스 käsikiri talle näha. Selles viimases eksemplaris tegi ta vahel muudatusi sõnade järjekorras.

KEELETOIMKOND JA NORMIVAD SÕNARAAMATUD

Eesti Kirjanduse Selts töötas toimkondadena: ajalootoimkond, kodu-uurimise toimkond, kirjandustoimkond, keeleteimkond. Viimase käes oli õigekeelsussõnaraamatu koostamine ja väljaandmine. Õigekeelsuse küsimused otsustati EKSi keeleteimkonnas, kuhu kuulusid kõik juhtivad Eesti keelemehed, nii et see oli sisuliselt väga kompetentne kogu. Toimkonna liige oli ka Looduse korrektor Pürkop. Palgi ütleb, et kolmanda Tartu suurkirjastuse Noor-Eesti korrektor keeleteimkonda ei kuulunud, aga kes oli Noor-Eesti kirjastuse korrektor ja kuidas seal väljaannete toimetamine käis, selle kohta pole mul õnnestunud andmeid leida.

Keeleteimkond oli autonoomne, seltsi eestseisus selle tegevusse ei sekkunud. Üldtunnustatud autoriteet oli seal õigekeelsussõnaraamatu (EÕS) koostaja J. V. Veski. Kui ka probleeme tekkis, siis teised temaga vaielda ei suutnud või ei tahtnud. Alles 1930. aastatel sekkus keeleteimkond tõsisemalt Veski soolosse, diskussioonid muutusid sisulisemaks ja põhimõttelisemaks, kuni sõnaraamatu lõpetamine anti ametlikult keeleteimkonna liikme, mitme keeleõpiku autori Elmar Muugi ülesandeks.

Muuk paistis silma tegutsemisega selle nimel, et jõutaks ühise, üldtunnustatud ja kindlapiirilise kirjakeeleni.

Elmar Muuk oli üliõpilasena 1923–1926 töötanud J. V. Veski abilisenä õigekeelsussõnaraamatu koostamisel ja hiljem, nagu eespool öeldud, keeleteimtajana Tallinnas kohtuministeriumis, kuni sai EKSilte ettepaneku väikese õigekeelsussõnaraamatu (VÕS) koostamiseks. Muuk paistis keeleteimkonnas silma tegutsemisega selle nimel, et jõutaks ühise, üldtunnustatud ja kindlapiirilise kirjakeeleni. Rohkem kui keegi enne teda toetus ta tegelikule keeletarvitusele ja järgis selle tendentse, mis viis teda kohati eemale Veski logistlikust ja jäigast süsteemitaotlusest ja lähemale professor Andrus Saareste ühiskeelsuse põhimõtetele. Samal ajal pidas ta võimalikuks valikuliselt omaks võtta Johannes Aaviku keelerikastuse ettepanekuid.

Suure sõnaraamatu koostamine venis ja 1933. aastal ilmus Muugi VÕSi esma-trükk. Selle suur levik ja seal esitatud selgete ja lihtsate normide üldine tunnustamine aitas tõhusalt kaasa kirjakeele ühtlustamisele ja õigekeelsuse taseme tõusule. 1934. aastal andis EKS ka õigekeelsussõnaraamatu koostamise Elmar Muugile ja EÕSi kolmas köide ilmus Muugi lõpuleviiduna 1937. Seejärel oli Muuk ka Georg Tuksami saksa-eesti sõnaraamatu toimetaja (1939). Muugi osa tänapäeva eesti kirjakeele reeglite fikseerimisel on erakordselt suur. Raamatus „Eesti keelekorraldus“ kirjutab Tiiu Erelt: „Me ei nimeta Muuki ei saarestelaseks ega aaviklaseks, ka veskilaseks mitte, temast kujunes 1930. aastateks iseseisev keelekorraldajaisiksus, kes sobis ühendama neid kolme suunda.“

Vastandlike seisukohtadega paistis keeleteoimkonna koosolekul silma Johannes Aavik. Kui teiste ühine eesmärk oli jõuda võimalikult kiiresti ühtse normitud kirjakeeleni, siis Aavik (kes põhimõtteliselt ei olnud keele normimise vastane) pidas normide fikseerimist liiga varajaseks: „Mida rutemini meie keel fikseerub, seda halvem, seda vähem väärtuslik ja täielik ta saab.“

VÄGIKAIKAVEOD AUTORITEGA

Daniel Palgi kirjutab oma mälestustes, et tal oli Aaviku tõlketekstide toimetamisega kõvasti võitlemist: tõlkekeele alal tõusid igal sammul esile Aaviku erinõuded ja see vaidlemine jätkus ka korrektuuri ajal. Daniel Palgi: „Ta võis ükskõik mis hetkel käsikirja enda kätte võtta, koju sahtlisse viia ja ütelda: mitte üht sammu enam või sündigu nii, nagu mina tahan. Muidu päris kena mees, aga keelealane asjaajamine oli temaga rist ja vaev.“

Palgi nimetab teisigi kangekaelseid autoreid, kel oli mõnes keeleküsimuses keeleteoimkonna otsusest erinev seisukoht, milles nad järele ei andnud. Seevastu meenutab ta hea sõnaga Tammsaaret, kellega ei tulnud redigeerimisel tehtud paranduste asjus kunagi mingit lahkarvamust, kõik läks libedasti. Aga see puudutas tõlkekirjandust ja artikleid, algupärase ilukirjanduse keeleline toimetamine ei ole Palgi mälestustes kordagi jutuks.

Veidi tutvustab Palgi ka oma redigeerimistöe sisulist külge ja see on praegustelegi keeleteoimetajale üsna tuttav. Näiteks 1934. aastal jõudis Palgi kätte mitme autori koostatud „Eesti ajaloo“ I köite käsikiri. Daniel Palgi kurtis: „Ajaloost käsikirjade kallal tuli mul siiski õige palju töötada, sest oli lohisevaid või segavaid lauseid, venitamisi, harilikku lugeja jaoks ebaselgusi. Pidin kõik käsikirjad hoolega

läbi lugema ja autoritega selgitama ning tihtipeale ühiselt halva koha parandama. Erik Laidi sõnastus erines õige järsult Moora ja Kruusi omast, oli kohati mustandlik, katkendlik. Viimistlemine võttis aega ja nõudis närve.“

TOIMETAJA NIMI SATTUS TIITELLEHELE HARVA

Toimetaja tööd kusagil ei märgitud ega hinnatud kusagil. Palgi meenutab, kuidas ta valmistas 1933. aastal uustrükiks ette Mihkel Kampmaa 20 aasta eest ilmunud raamatut „Eesti kirjanduse peajooned“, sest autor oli küll huvitatud taasavaldamisest, aga ei viitsinud ise oma teksti ajakohastada. Toimetaja olulisemad märkused olid eri lehtedel ja neid kogunes 21 lehekülge, teksti oli maha tõmmatud umbes 34 lehekülge, pisematest, leheservadele tehtud parandustest rääkimata. Autor tõi mõne aja pärast käsikirja ümberkirjutatud variandi ja ütles, et on märkusi arvestanud, aga ei arutanud parandusi toimetajaga, ei tänanud ega märkinud toimetaja tööd ära eessõnas ega teinud sellest juttu isiklikus läbikäimises. Toimetaja tunnistab, et tundis ennast puudutatuna.

1930ndatel ei märgitud ega hinnatud toimetaja tööd kusagil.

tõi mõne aja pärast käsikirja ümberkirjutatud variandi ja ütles, et on märkusi arvestanud, aga ei arutanud parandusi toimetajaga, ei tänanud ega märkinud toimetaja tööd ära eessõnas ega

Palgi meenutab, et esimest ja viimast korda kirjutas ta tiitellehele „Toimetanud D. Palgi“, kui koostas väljaande „Raamatu osa Eesti arengus“ (1934): „Ei saa öelda, et teised selle ettepaneku oleksid teinud, ise tegin. Olin küllalt EKSiS tööd teinud ja oma teadmisi rakendanud, ilma et seda kuskil oleks olnud märgitud. Kõik läks palga arvele. Selle koguteose puhul aga algatasin mõtte, koostasın kava, kogusin kaastöö, redigeerisin trükiks, kujundasın raamatu. Tavaliselt siis ikka toimetaja märgitakse ja ma läksingi ülbeks ja tegin ettepaneku. Keegi ei vaielnud vastu. Kuid mulle tundus, et mõni mees ometi mõtles: ka tema hakkab end upitama.“

TOIMETUSTÖÖ VÄLJASPOOL TEKSTE

1935. aastal kuulati Emakeele Seltsis üliõpilase Salme Raatma ettekannet Tartu kesklinna avalike siltide kohta. Ettekandja oli 20%-l siltidest-kuulutustest leidnud mingeid vigu. Ettekande arutelul tuli kõneks huvitavaid seiku. Veski teatas, et sama aasta kevadel oli olnud siltide üle suurem politseikontroll, kõige vigasemad kirjutatas politsei üles ja esitas linnavalitsusele, kes saatis need Veskile parandamiseks. Tõdeti ka, et olukord on paranenud – Tartu Linnavalitsus pole enam lubanud läbi vaatamata silte üles panna. Juttu oli ka vigastest kuulutustest ajalehtedes ning

Veski tuletas meelde, et ajalehekeele huvides on tarvilik, et iga lehe juures oleks üks keelemees, kes muu hulgas ka kuulutusi keeleliselt parandaks. Nii et ilmselt ei olnud see sõjaeelseski Eesti Vabariigis veel ajalehetoiimetustes üleüldine.

SÕJAJÄRGSE AJA RANGED NORMID

Pärast sõda kasvas nõukogude Eestis vajadus korrektorite-keeletoimetajate järele. Alates riigipöördest olid kogu perioodika ja muud tarbetekstid nii sisult kui ka keelelt venemõjulised, suure osa tarbetekstidest moodustasid tõlked vene keelest ja sama stiili jäljendavad tekstid. Tekste koostavad ametnikud, kaasa arvatud ajakirjanikud, olid ametisse määratud ideoloogiliste mõõdikute järgi, nende haridus ja eesti keele oskus oli sageli puudulik.

Tekstide õigekeelsuse eest vastutas keeletoimetaja-korrektor. Nii nagu iga ilmuv tekst käis läbi Glavlitist (Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peavalitsus, *vn Главное управление по делам литературы и издательств*) ehk eeltsensuurist, jõudis see ka keeletoimetaja kätte. Riiklikes asutustes, mis kujutasid endast tegelikult üleliiduliste asutuste filiaale või allasutusi, olid ametis nn tõlk-toimetajad, kelle ülesanne oli vahendada venekeelseid ametlikke või propagandamaterjale eesti keelde. Igas toimetuses, samuti kirjastustes olid ametis palgalised korrektorid või keeletoimetajad, kes hoolitsesid, et ilmuvad tekstid vastaksid kirjakeele normidele ja neis ei oleks keelevigu. Ükski trükis ei ilmunud keelelise korrektuurita.

IDEOLOOGILINE TOIMETUSTÖÖ

Üleredigeerimisele allusid ka ilukirjanduse uustrükid. Heli Laanekask on diplomitöös (1973) võrrelnud Eduard Vilde romaani „Raudsed käed“ 1941. aastal ja 1951. aastal ilmunud uustrükke 1928. aasta „Kogutud teoste“ tekstiga, mis oli viimane autori enda aktsepteeritud väljaanne. 1941. aasta uustrüki parandused on teinud kirjastuse korrektor Leida Raudsepp, 1951. aasta parandused Elmar Elisto. 1941. aasta tekstis on ortograafia ja interpunktsioon kohandatud rangelt vastavaks kehtivatele normidele, *da*-infinitiiviline kaudne kõneviis on igal pool asendatud *vat*-tunnuselisega, liited ja liitumisviisid viidud vastavusse tolleaegsete normidega, samuti sõnade tähenduspiirid (*oma-enda, järgi-järele, ta-see*). 1941. aasta „Raudsed käed“ vastab rangelt ÕSi ja normigrammatika nõuetele, aga Laanekase hinnangul nivelleerivad need õigekeelsuslikest kaalutlustest lähtunud korrektiivid autori sõnastusstiili ja autorile või ajastule omaseid keelelisi erijooni, mistõttu ta

peab neid tekstimoonutusteks. Elmar Elisto ei ole 1951. aasta trüki ettevalmistamisel võtnud aluseks mitte 1928. aasta väljaannet, vaid 1941. aasta redigeeritud väljaande ja on oma sõnade järgi likvideerinud tekstist keeleeuenduslikud vassingud, varakate klasside desorganiseeriva ja risustava mõju keelele ning tarbetute võõrsõnadega peenutsemise ning Laanekase hinnangul toonud sellise lähenemisega Vilde teksti uusi tekstimoonutusi. See näitas, et õigekeelsussõnaraamat oli tollal igal juhul suurem autoriteet kui autor ja normid olid fikseeritud tunduvalt rangemana kui tänapäeval.

KEELE- JA TÖLKESEKTSIOONI KEELEKOOL

Keelekultuurile ja stiilile hakati tõsisemat tähelepanu pöörama pärast Stalini surma, kui olud läksid veidi vabamaks. 1958. aastal loodi ajakirjanike liidu juurde keele- ja tõlkesektsioon, mille esimeheks sai Eesti Telegraafiagentuuri tõlk-toimetaja Henno Meriste ja aseesimeheks ajalehe Edasi (Postimehe tollane nimi) keeletimetaja Helju Vals.

Ajakirjanike liidu keele- ja tõlkesektsioonist kujunes kiiresti ainulaadne keeleklubi ja keelehooldustöökoda, nagu selle liikmed ise ütlesid.

Keele- ja tõlkesektsioonis ei piiratud keelekultuurist rääkides ainult õigekirjavigadega. Vene keele halvast mõjust ei sobinud avalikult rääkida, niisiis võeti kriitika objektiks kantseliit, stampväljendid ja parasiitkeelendid.

Keele- ja tõlkesektsiooni tegevus oli tihe, vilgas ja viljakas üle 20 aasta. Sellest kujunes kiiresti ainulaadne keeleklubi ja keelehooldustöökoda, nagu selle liikmed ise ütlesid. Neil kujunes välja oma tööstiil ning kindel huviliste ja kaasalööjate ring. Ühisel jõul ja nõul tehti ära väga palju päevakohaste keeleküsimumuste sõelumisel ja selgitamisel, uute ning ajakohasemate keelendite evitamisel, ajakirjandus- ja kirjastustöötajate keelevaistu teritamisel ning keelepädevuse suurendamisel. Protokollide järgi on näha, et peaaegu igal koosolekul tegi keegi ettekande mõne ajalehe-ajakirja keelekasutusest või oli kavas keeletimetajate igapäevatöös esile kerkinud keele- ja tõlkealaste päevaküsimumuste arutelu. Avalik tarbekeel oli seega pideva vaatluse all. See oli korrektorite ja keeletimetajate erialane keelekool, mille eesmärk ja saavutus oli varasemate aastate puise ja õõnsa sõnastuse ületamine.

1968. aastal kaitses Mare Lõokene Tartu ülikoolis diplomitöö, kus analüüsis süstemaatiliselt keele- ja tõlkesektsiooni esimese kümne aasta soovitusi ja

arutelusid. 1971. aastal ilmus see ülevaade ka ülikooli eesti keele kateedri väljaandena pealkirjaga „Ajakirjanduskeel“. Keele- ja tõlkeseksiooni hilisema tööperioodi kohta selline koondülevaade kahjuks puudub.

Arutletavad teemad ei jäänud aga üksnes koosolekuruumi, vaid 1960.–1970. aastatel arutati keelehooldeküsimusi aktiivselt ka avalikkuses. Sellal hakati teadlikult vahet tegema keelekorraldusel ja keelehooldel. Keelekorraldus on keeleteaduse haru, mis tegeleb kirjakeele teadliku arendamise ja normimisega, keelehoole on keeleteaduse parandamine ja heakeelsuse eest hoolitsemine, seega keeleteoimetajate igapäevatöö.

KEELETEOIMETAJATEST KEELEHOOLDAJAD

Keeleteoimetajad hakkasid esinema avalikkuses, avaldasid artikleid ja sõnavõtte Keeles ja Kirjanduses (mis hakkas samuti ilmuma 1958), aga ka Sirbis, Edasis, Nõukogude Õpetajas jt ajalehtedes. Nii said nimepidi tuntuks ja keelehoole autoriteetideks aktiivsemad tarbetekstide keeleteoimetajad Henno Meriste, Uno Liivaku, Helju Vals, Ester Kindlam, Henn Saari jt.

Varsti hakkas kirjastus Valgus välja andma keelehoolderaamatuid, millest osa olid artiklikogumikud, osa aga pigem tarbekeele õpikud. Praegusest keelehoolderaamatute sarjast „Keelenõuanne soovitab“ erinevad nad selle poolest, et neid ei koostanud keeleteadlased, vaid keeleteoimetajad.

Esimene oli tarbetekstide tõlkija Uno Liivaku „Kuidas öelda teisiti. Valimik stamp- ja parasiitkeelendeid“ (1969), millele järgnes mõni aasta hiljem „Kust king keelt pigistab“ (1972), kus oli samuti rohkesti tekstinäiteid koos parandusettepanekutega. Arvukate näidetega oli ka Uno Liivaku ja Henno Meriste koostöö „Kuidas seda tõlkida?“ (1975). Veel ilmusid Ester Kindlami „Meie igapäevane keel“ (1976) ja Henno Meriste „Sõnamerel seilates“ (1978). Ajakirja Keel ja Kirjandus keeleosakonna toimetaja Henn Saari pidas 30 aastat (1969.–1999. aastani) keelekultuurialast igakuist raadio-saadet, kus arutas peamiselt ajakohaseid keeleküsimusi. Saadetal põhinevad tekstid ilmusid kahes väljaandes pealkirja all „Keelehääling“ (1976, 2004).

Henn Saari
TÜ EMSA PF0055-006

ISIKLIK KOKKUPUUDE

Henn Saari oli minu esimene tekstitoimetaja ja see kokkupuude oli leebete ülikooli õppejõudude järel üsna ehmata. Olin üliõpilasena saatnud juhendaja õhutusel Keelele ja Kirjandusele avaldamiseks oma esimese teadusartikli. Ainult väikese liialdusega ütlen, et retsenseeritud ja toimetatud versioonis, kui see mulle ülevaatamiseks saadeti, tundsin ära vist ainult sidesõnad ja needki olid teise koha peal. Ainesitik oli ümber tõstetud, teisiti liigendatud, vahepealkirjadega varustatud, ümber sõnastatud ja tihendatud. Muidugi oli mul kohutavalt häbi, aga pidin möönma, et tulemus oli lähemal sellele, mida ma oma kursusetöös olin teinud ja öelda tahtnud. Hea keeleteoimetaja õpetab autori kirjutama. Algajal autoril on põhjust tänulik olla. Kogenud keeleteadlased nurisesid siiski mõnikord Keele ja Kirjanduse liiga autori-taarse ja kohati subjektiivse toimetamisstiili üle.

KUIDAS SAADI KEELETOIMETAJAKS?

Vabariigi algusajal ei olnud Tartu ülikoolis keeleteadust õppivatele üliõpilastele mingit rakenduslikku väljundit. Teadmisi õigekeelsusest ja normikeelest saadi lektor Veski eesti kirjakeele kursuselt.

Nõukogude ülikooli filoloogiaüliõpilased said kõik õpetaja kutse. Lisaks süsteemilisele tänapäeva eesti keele üldkursusele anti valikuliselt süvateadmisi erikursuste ja eriseminaride kujul.

Õppeaine „Eriseminar korrektureist“ ilmus eesti filoloogide õppeplaani alles 1968. aastal ja minu kursus oli esimene, kes seda ainet sai. Kuni pensionile minekuni 2002. aastal õpetas seda Ellen Uuspõld, kes oli enne ülikooli õppejõuks hakkamist töötanud keeleteoimetajana teaduslikus kirjastuses ja tõlk-toimetajana vabariiklikus sanitaarharidusmajas. Nii et ta oli kõva praktik.

Põhiõpikuks oli Lembit Abo 1966. aastal ilmunud raamat „Käsikiri ja korrektureist“, mille järgi õpiti põhiliselt tehnilist järelkorrektuuri ja tuubiti pähe mitu lehekülge korrektureimärke. Muidugi tegime ka keelelise toimetamise harjutustöid. Õppejõud oli kogunud ja paljundas meile vigadega lauseid, kust me pidime vead üles leidma, ja seejärel arutasime võimalikke parandusi. Kursuse lõpupoole saime parandamiseks originaalkäsikirju, mida Uuspõld meie jaoks tuttavatest toimetustest hankis. Semestri jooksul pidi iga üliõpilane koguma ajakirjandusest viis vigast või halva stiiliga lauset ja esitama need koos oma parandusettepanekute ja kommentaaridega. Nii kogus Ellen Uuspõld järgmiste kursuste jaoks üha uut materjali, kuni ta aastaid hiljem andis selle materjali põhjal välja harjutusvihiku

„Õpetusi ja harjutusi algajale keeleteoimetajale“, mille täiendatud väljaandeid kasutatakse ülikoolis praegugi.

Praktilise tööna pidime käima keeleteoimetas ülikooli ajalehte ja selle korrektoori lugemas. Ülikooli neljaleheküljeline ajaleht ilmus tollal reedeti. Iga kursuslane pidi ühel nädalal olema selle lehe korrektor. Teisipäeval ja kolmapäeval pidi käima toimetusse saabunud kaastöid keeleliselt parandamas, neljapäeval aga trükikojas järelkorrektoori lugemas. Lehel oli ka päris korrektor, kes mõnikord meie tehtu üle luges, kiirematel päevadel aga jagasime materjali omavahel ära. Aastaid hiljem, kui ma ise seda ainet õpetasin, oli üliõpilaste ajakulu rangema kontrolli all – igasugused lisaülesanded olid ära jäänud, kursus piirdus teksti-parandusharjutustega ja parandusvõimaluste kommenteerimisega.

TÖÖ AJAKIRJANIKE KEELE- JA STIILOPETAJANA

Kui Juhan Peegel hakkas 1950. aastatel õpetama ülikoolis ajakirjanikke, pidas ta väga oluliseks keelekoolitust. 20 aastat oli ajakirjandus eesti filoloogia eriharu, aga kui 1976. aastal loodi eraldi vastuvõtuga ajakirjandusosakond, siis mahutati selle õppekavasse neli aastat (kaheksa semestrit) keele- ja stiilõpetust.

Ma õpetasin mõlemat ainet tulevastele ajakirjanikele 15 aastat. Ja muidugi ei käsitlenud ma seal niivõrd grammatikat, kui just õigekeelsust, keelehoolet ja keelekultuuri: kuidas kirjutada võimalikult selget, täpset ja arusaadavat teksti, millest sõltub teksti loetavus ja kuidas seda parandada. See tähendab, et tegelikult õpetasin ma asju, mille alged olin saanud Ellen Uuspõllu korrektuuriseminarist ja mida aastakümnete jooksul oli käsitletud ajakirjanike liidu keele- ja tõlkeseksioonis.

Nüüdseks on kõik spetsialiseerunud. Tulevastele ajakirjanikele õpetatakse küll veel mingil määral eesti keelt, aga märgatavalt vähem. Seevastu on tollasest eesti filoloogide korrektuuriseminarist välja kasvanud terve keeleteoimetaja eriala. Keeleteoimetaja ameti väärtustamiseks on omakorda loodud praegune keeleteoimetajate liit.

Juhan Peegel
TÜ EMSA PF0055-002

Keeletoimetamise tulevikust

Kas tehnika ja tehisintellekti võidukäigus jääb kohta ka toimetamisele?

MAREK DREVING, Euroopa Parlamendi
eesti kirjaliku tõlke üksuse juhataja

Iga ennustus põhineb paratamatult senistel teadmistel ja juba aasta või paari pärast võib tulevik paista hoopis teistsugune kui praegu. Eksimisevõimalus on aga alati suur. Töötanud viimased 16 aastat Euroopa Liidu (EL) institutsioonides, täpsemalt Euroopa Parlamendis eesti keelde tõlkimise vallas, ei söanda ma oletada, kuidas võiks kulgeda keeletoimetamise areng Eestis näiteks raamatute kirjastamisel, meedias või seaduste õiguskeele toimetamisel.

Suure osa toimetajate töömahust moodustab aga tõlgete toimetamine ning ELi institutsioonide eesti tõlketeenistuste tegevus ei ole midagi eraldiseisvat muust eesti keelde tõlkimisest ja tõlketekstide toimetamisest või laiemalt keele ja keeletehnoloogia alal toimuvast, vaid on selle märkimisväärse suurusega osa. Mõnes asjas – näiteks tehniliselt, aga ka terminoloogiatöös – võime end ka avangardi hulka arvata. Nii saab meie kogemuse põhjal ehk ka mõne üldistuse teha.

KEELETOIMETAMINE ELis

ELi institutsioonides töötab praegu ligikaudu poolteistsada eesti keelde tõlkijat. Oma tõlketeenistus on kõikides ELi institutsioonides: kõige suurem Euroopa Komisjonis (ligikaudu 50 tõlkijat), mõnevõrra väiksemad Euroopa Parlamendis, Euroopa Liidu Nõukogus ja Euroopa Kohtus (igapähe 25 tõlkija ringis). Oma tõlketeenistus on ka nõuandvatel komiteedel Brüsselis, samuti Euroopa Kontrollikojal.

2018. aastal tõlkisime kõikide institutsioonide peale kokku eesti keelde ligikaudu 250 000 lehekülge tekste. Kui arvestada, et keskmine raamat on 250–300 lehekülge, siis on see võrreldav tuhatkonna raamatuga.

Ent kui palju on toimetajaid? Sellele võiks vastata kas 0 või 150. Eraldi keeletojmetaja ametikohti ei ole üheski ELi institutsioonis. Mõnes on olemas küll korrektorid, teistes pole ka neid.

Kas see tähendab, et me tõlkeid üldse ei toimetagi? Nii see siiski pole. Toimetamistööd teevad tõlkijad ise. Kolleegi tõlke toimetamine kuulub peaaegu kõikide tõlkijate igapäevatöö hulka. Mõni teeb seda muidugi rohkem, teine vähem – sõltuvalt kogemusest, huvist ja oskustest.

Tõlketöö maht kõigub päris palju ja harilikult ei võeta ELi institutsioonidesse tööle väga kitsalt spetsialiseerunud ametnikke. Ühes isikus tõlkija-toimetaja profiil on laiem kui ainult keeletojmetajal.

Kindlasti on sellel negatiivne külg: oskusliku keeletojmetaja panus oleks lõpptulemust silmas pidades muidugi hea. Kuid on ka positiivset: niisugune olukord sunnib kõiki tõlkijaid keeleasjadega kursis olema ja pidevalt õppima. Kuidas teisi saaks kolleegi tööd toimetada ja oma pakutud parandusi talle selgitada? Nii mõjutab see loodetavasti ka iga tõlkija enda töö tulemust.

Peale selle kätkeb ELi tõlkija töö väga sageli toimetamise aspekti, sest palju tuleb töötada tõlkemäludest ja andmebaasidest saadud vastetega: hinnata nende kvaliteeti ja kõlblikkust, kontrollida nende korrektsust ning teha muudatusi ja parandusi, et vasteid oma tõlkes kasutada. Näiteks Euroopa Parlamendis on tõlgete taaskasutuse määr ligi 50%. Peaaegu poole sellest, mida tõlgime, leiame juba kusagilt mujalt varem tõlgituna – vahel täiesti täpse, aga sagedamini osalise vastena kas meie enda, Euroopa Komisjoni või nõukogu tõlgetest, juba vastuvõetud ja avaldatud õigusaktidest või mujalt.

Varasemate tõlkesegmentide taaskasutus hõlbustab tõlkija tööd ja tagab järjepidevuse, sest nii ei tõlgita sama lähtekeelset lauset mitu korda mitmel moel. Teisalt aga seob see tõlkija teise inimese tehtud tõlkega, millest on tihti üsna raske end lahti rebida. Seepärast kuuleme mõnigi kord tõlkijat toimetajale väitmas: „Aga [tõlke]mälust tuli nii!“

Toimetamistööd teevad tõlkijad ise. Kolleegi tõlke toimetamine kuulub tõlkijate igapäevatöö hulka.

Euroopa Parlamendis on tõlgete taaskasutuse määr ligi 50%. Peaaegu poole sellest, mida tõlgime, leiame juba kusagilt mujalt varem tõlgituna.

Automatiseeritus ja varasemate tõlgete taaskasutus kiirendab tööd, kuid tekitab ka olukorra, kus tõlkija – tegutsedes korraka nii tõlkijana kui ka tõlkeprogrammi pakutud fraaside ja lõikude toimetajana – ei loo tõlgitava teksti mõtte edastamiseks oma teadmiste ja keeletunnetuse abil uut teksti, vaid korrastab ja sõnastab ümber juba olemasolevat. Võib ka juhtuda, et ta jätab selle tegemata, kui kiirustades tundub, et olemasolev käib ju küll, või suruvad tähtajad ja uued tööd peale või on juba valmis lausest lihtsalt raske lahti lasta ja mõelda, kas tegelikult ütleksin seda kuidagi teistmoodi, kui oleksin selle ise algusest peale kirja pannud.

TERVIKPILT KAOB

Mida tähendab see tulevikku silmas pidades? On kindel, et tagasi ei tule aeg, kui toimetajal oli iga teksti juures mahti end teema ja taustaga kurssi viia, tegutseda tervikut arvestades, pöörduda tagasi juba läbitöötatud osade juurde jne. Selline ideaalne maailm on praeguse tekstimahu ning töö- ja avaldamiskiiruse juures võimatu.

Praegu töötame veel klassikaliste tõlkeprogrammidega, milles tõlkimine ja üha enam ka toimetamine käib segmenthaaval (kuigi ka traditsiooniline paberil toimetamine elab veel). Tõlketellimused saabuavad enamasti ikka harjumuspäraste Wordi või Exceli dokumentidena, mille originaali saab lahti võtta, et näha, milline peab lõpptulemus jääma. Lähituleviku suurim muutus, mis tegelikult juba käib – seni küll vaevaliselt ja tagasilöökidega – on aga niinimetatud XMListumine.

See tähendab, et edaspidi puudub meil tõlkides ja toimetades üldse võimalus vaadata, millise teksti, trükise või tootega on tegu. Selle asemel näeme üksnes

Näeme üksnes pusletükikesi ning sõltume konteksti hoomamisel sellest, mida tellija on heaks arvanud või taibanud saatesõnaks kaasa panna.

pusletükikesi ning sõltume konteksti hoomamisel sellest, mida tellija on heaks arvanud või taibanud saatesõnaks kaasa panna. Mis aga kõige küsitavam: kõik see, mille süsteem või arvutiprogramm on leidnud andmebaasidest või mis on viitetekstidena kaasa pandud, on sellisel juhul juba tõlkija ja toimetaja jaoks n-ö lukus ning seda enam muuta või parandada ei saa.

Süsteem eeldab, et kõik, mis on kord tehtud ja käiku lastud, on puhas kuld ning sobib samasugusena uuesti kasutada. Aga kui see nii ei ole, kui on tehtud viga või kui kontekst on siiski teistsugune?

Näen selles lähituleviku suurimat konflikti IT-arendajate ja keeleinimeste vahel, ka konflikti tehnoloogia või tehisintellekti ning pärisintellekti, st elusa inimese aju ja taju vahel. Põhiküsimuseks näib kujunevat see, kas tulevikus õnnestub saavutada mõistlik tasakaal tehnika ja tehnoloogia arengu ning teisalt selge, õige ja ilusa keelega seotud vajaduste vahel, mida ei ole kõike võimalik algoritmidesse kirjutada.

Milline roll jääb selle juures tõlkijale ja toimetajale? Isegi kui amet ja töökoht säilivad, siis kui palju on kasu õppinud, kogenud ja intelligentse inimese tarkusest, kui tehnika ei lase tal enam neid oskusi ja teadmisi kasutada?

MIDA JA KUI PALJU TOIMETADA?

On veel üks küsimus, mis hakkab päevakorrale kerkima juba praegu, kuid arvata-vasti muutub tulevikus veel teravamaks: mida kui hästi tõlkida ning mida kui palju ja kui põhjalikult toimetada?

Selline küsimus võib esmapilgul tunduda kohatu ja isegi rumal. Miks peab üldse valima? Teeme ikka alati kõike hästi ja korralikult!

Teose, dokumendi, infosisu autor peab oma teksti kirja pannes eeldatavasti silmas potentsiaalset lugejat, teksti kasutajat. Seda arvestades ta kas viimistleb oma teksti põhjalikult või hoopis visandab kiiruga, kirjutab selle lihtsalt ja ladusalt või täpsustab ennekõike hoolikalt kõiki juriidilisi nüansse, erialast sõnavara jne.

Niisamuti peab tõlkija ja toimetaja teadma või ära tundma, kellele ja milleks on autori tekst mõeldud, ning sellest lähtudes tekstisse suhtuma. Kui harilikult tähendab see ennekõike sobiliku registri ja sõnavara valikut, siis üha enam on sellele lisandumas teisi, raskemini määratletavaid asjaolusid. Sellest, kas tegu on kiir- või masintõlkega ning milline on teksti eesmärk (kas juriidiline analüüs või noorteürituse flaiier?) ja kui püsiv see on (kas raamat või sotsiaalmeedia säuts?), hakkavad sõltuma teksti kvaliteedinõuded. Seda tingib asjaolu, et info maht on tänapäeval piiramatult, samal ajal kui tõlke- ja toimetamisressurss – eriti väikese-arvulise kõnelejaskonnaga keelte puhul – on vägagi piiratud.

Info üleküllus tähendab, et me ei suuda ammu enam kõike meile pakutavat pealiskaudselt sirvidagi, rääkimata süvenemisest. See sunnib nii infosisu loojaid, selle edastajaid ja vahendajaid (sh tõlkijad, toimetajad) kui ka kasutajaid üha enam võtma arvesse selle sisu eesmärki, püsivust, olulisust, kasutajaskonda ning seega ka kvaliteeti ja hinda. Praegu veel me nii kaugel ei ole – veebi ja trükki jõuab valimatult kõik. Suur osa sellest toimetaja käe alt läbi ei käi, kuid samal ajal

kulutatakse väärtuslikku ressursi võib-olla ka asjatult kusagil mujal, kus selle töö tulemus püsib vaid mõne tunni või seda kasutavad vaid üksikud lugejad.

Ilukirjanduse tõlkimisel oleks mõeldamatu jätta kvaliteet teisejärguliseks: kiiruga kokku visatud ja pealispindsel toimetatud tõlge sunnib romaani ärritunult käest panema. Niisamuti on lubamatu seaduste ja muude õigusliku toimega haldusdokumentide tõlkimisel või toimetamisel juhinduda üksnes kiirusest – sellised tekstid ja dokumendid eeldavad täpsust ning kontrollitud ja järjepidevalt kasutatavaid termineid.

Kas aga sama rangeid nõudmisi on tarvis rakendada kõigele? Kas pelgalt kiire ülevaate saamiseks selle kohta, mida mingi delegatsioon oma visiidi tegi, nägi ja kuulis ning mida õhtul sõi, on tingimata tarvis, et visiidi protokoll oleks viimistletud niisama lodusaks nagu hea romaan või terminites niisama täpselt nagu määrus, millest vastuvõtmise järel saab automaatselt kõikide ELi liikmesriikide õiguse osa? Kena ju oleks, aga kui aega ega vaba ressursi pole nii palju? Eriti veel, kui teame, et seda sirvib pärast mõni üksik huviline, et teada saada üksnes põhiline. Kas piisaks sel juhul ka toorest ja toimetamata tõlkest või kiiresti kirja pandud protokollist, kus mõte on küll edasi antud, kuid sõnastus ei pruugi olla kõige lodusam?

Niisugused valikud toovad kaasa kolm suurt probleemi.

Kuidas ja mille põhjal eristada tekste, mis nõuavad parimat kvaliteeti, mille puhul võib piirduda keskpärasega ja mille jaoks piisab toor-masintõlkest.

Esiteks, väga raske on määratleda ja veel raskem reeglina kirja panna, kuidas ja mille põhjal eristada tekste, mis nõuavad parimat kvaliteeti, mille puhul võib piirduda keskpärasega ja mille jaoks piisab toor-masintõlkest (lisaks kõik muud varjundid nende vahel). Kes peaks seda üldse otsustama: kas autor, tellija, toimetaja, tõlkija või hoopis sihtrühm ehk lugeja?

Teiseks, tõlkijad ja toimetajad on professionaalid, kelle ametiaue ei luba kehva teksti kergesti käest anda. Kuidas toimetajatööd tehes otsustada, et selle teksti teen nii hästi, kui oskan, tollest teisest aga jooksen kolm korda kiiremini üle?

Kolmandaks, kuidas saavutada see, et tellija teadlikult rahulduks pealispindse või konarliku tekstiga või seda sellisena koguni telliks? Erasektoris saab seda reguleerida teenuse hinnaga, ent avalikus sektoris?

Siit jõuame järgmise tähtsa küsimuseni: kas oleme nõus sellega, et meie keele-ruumi jõuavad ja jäävad ringlema tekstid, mis on teadlikult koostatud, tõlgitud või toimetatud mingite teistsuguste, kehvemate kriteeriumite kohaselt? Kas ja

kui palju oleks lubatud niisugustes tekstides keelenormist ja õigekirjareeglitest kõrvale kalduda? Kas aktsepteeriksime kohmakat sõnastust, kuid õigekiri olgu korras? Kas suudame sellisel juhul hoida sellist odavkeelt kusagil eraldi, piiratud kasutusruumis kinni ja vältida selle levikut ametikeelde, argikeelde ja lõpuks võib-olla koguni ka keelenormi? Kardan, et ei suuda. Näeme seda toimumas juba praegu. Lugegem kas või toimetamata intervjuusid ajalehtede veebiväljaannetes või kuulakem ametnike ja ministrite keelekasutust.

UUS MUUTUJA VÖRRANDIS – MASINTÖLGE

Viimasel paaril aastal on ELi institutsioonide eesti keele tõlketeenistustes hakanud toimetamis- ja tõlkimistööd üha enam mõjutama masintõlge. Esimesed katsetused sel alal tehti maailmas üsna ammu ja siis reeglipõhiselt. Kiiresti ilmnes aga, et kõiki keelereegleid, erandeid ja nüansse pole võimalik algoritmideks teisendada, ja masintõlge jäi kauaks soiku, kuni arvutite võimsus lubas proovida statistilist meetodit. Seda kasutas näiteks Google ja sellel põhines algul ka Euroopa Komisjoni masintõlge, mida saavad kasutada teisedki, sh Euroopa Parlament. Lihtsustatult otsiti andmebaasidest sarnaseid mõne sõna pikkusi juppe nende esinemissageduse alusel. Eesti keelt (koos ungari, soome ja saksa keelega) peeti üsna lootusetuks, sest lause ülesehitust, käändelõppe jms tuleb tõlkides palju muuta.

Ent tehisintellekti ajastu saabudes läks komisjon paar aastat tagasi katseliselt üle närvivõrkudel põhinevale masintõlkele ehk neurotõlkele, tehes seda esimesena just „rasketes“ keeltes, sh eesti keeles. Sellega muutus meie igapäevane töö lausa üleöö, sest neurotõlge on teatud tekstide puhul vägagi kasutuskõlblik.

Väga lihtsustatult öeldes ei otsi arvuti enam andmebaasist sarnaseid tekstijuppe ega paku neid varasema esinemissageduse järgi, vaid tuletab endale tekstikorpuse põhjal ise reeglid, võttes arvesse sõnajärge, süntaksit, sõltuvusvahetordi ja muid keerulisi keeleaspekte. Meile tuttavaid grammatikareegleid ei ole ette antud, tegu on iseõppiva tehisintellektiga.

Tulemused on hämmastavad, sest neurotõlge suudab anda ka eesti keeles grammatiliselt korrektseid, õigete käände- ja pöördelõppudega ladusaid lauseid, mis sageli on ka sisult korrektseid.

Neurotõlge suudab anda ka eesti keeles grammatiliselt korrektseid, õigete käände- ja pöördelõppudega ladusaid lauseid, mis sageli on ka sisult korrektseid.

Muidugi ei tähenda see, et nüüd on tõlkija ja toimetaja ametil lõpp ning masin teeb kõik ise ära. Kaugel sellest – ka kasutuskõlblikku masintõlget tuleb tähelepanelikult toimetada ja ega masin kõike ka veel hästi oska, ta teeb ikka nalja ka ning vahel pöörab mõtte vastupidisekski.

Toimetaja jaoks on aga selle juures üks tähtis muutus. Varem oli kohe näha, kui masintõlke lause oli kasutu – näiteks siis, kui isegi sisu ja tähenduse mõttes korrektsete osade õigesse käändessegi panek võtnuks sama kaua või rohkem aega, kui nende ise õigesti kirjapanek. Nüüd aga, isegi kui sisu on veidi mõttest mööda või tähenduselt koguni vastupidine, on masintõlke pakutavas kasutuskõlblikku palju, sest grammatiliselt on lause korrektne ning tuleb üles leida pigem sisuvead.

See kõlab lihtsamalt kui tegelikkus. Esiteks on võimalus kergesti sisuliselt eksida. Lause näib ilus, ladus ja korrektne – see uinutab. Mõni oluline asi võib olla välja jäänud, mõnikord on midagi hoopis ülearu, kuid seda ei pruugi märgata. Kui aga pikalt lähtetekstiga võrdlema jääda, kaotab masintõlge mõtte, sest aega kulub rohkem kui vilunud tõlkijal enda peaga tõlkimisele.

Siit tekibki alaline dilemma, mis tuleb masintõlke toimetajal enam-vähem sekundi või paariga lahendada iga lause juures: kas võtan masintõlke ja hakkan seda korda tegema või tõlgin parem ise otsast peale ise?

Samuti järgib masintõlge paratamatult ikkagi rohkem lähtekeele sõnajärge, kui seda teeks hea tõlkija, kes ei tõlgi sõnu, vaid mõtet, või asjatundlik toimetaja. Ent kui lause on saadud korrektseks, ilmsed vead on leitud ja parandatud, kas siis enam jätkub aega ja jaksu või oskustki veel ka lause stiil, sõnajärg ja ladusus üle käia ja korda teha? Need on kaks asja, mida me masintõlget kasutades peame veel õppima ja millega harjuma. On selge, et masintõlge ei kao kuhugi, vaid järjest täiustub ja selle kasutusala laieneb. Seepärast on lähiajal vaja tegeleda põhjalikumalt sellest tulenevate veatüüpidega ja järealtoimetamise koolitusega.

MIS SAAB TOIMETAJA AMETIST?

Kui avalikku ruumi paiskuvate tekstide ja info hulk üha kasvab, kuid nende eluiga ja väärtus lühenevad, kui osa tekste loob inimese asemel tehisintellekt, siis mida see võiks tähendada toimetamise kui tegevusala ja toimetaja kui ameti tuleviku jaoks?

Esialgu saab siin esitada veel pigem küsimusi, kui pakkuda vastuseid.

Kui masintõlge muudab tõlkimise märksa kiiremaks, kas võime siis loota, et tõlkija-toimetaja saab selle võrra rohkem aega pühendada enda või kellegi teise teksti toimetamisele? See oleks tore.

Kui masintõlke kasutamine tähendab täiesti uut tüüpi tegevust, mis ei ole klassikalises mõttes ei tõlkimine ega toimetamine, vaid nn järeltoimetamine (ingl *post-editing*), kas siis kujuneb sellest ka uut tüüpi amet – järeltoimetaja? Seegi pole võimatu.

Kui veebiuudised, sotsiaalmeediapostitused või -säutsud võivad sattuda lugeja silme ette üksnes mõne minuti või tunni jooksul pärast nende avaldamist ning siis asendavad neid juba üha uued, kas on siis üldse mõtet neid keeleliselt toimetada? Pean siin silmas eelkõige meediaväljaannete tegevust.

Kuidas võib mõjuda see, kui igaüks võib kergesti kirjastada ise raamatu, millesse ta võib teksti kirja panna täpselt niisugusel tasemel, mileni tema keeleteadmised ulatuvad, ja toimetaja abi kasutamine ei tule sealjuures võib-olla pähegi? Kas siis ajapikku hakkamegi leppima ja harjuma sellega, et ka kõik muu, isegi ilu- ja tõlkekirjandus, võib olla kiiresti kokku visatud keelerämps?

Konarliku, kuid sisult korrektse seaduse tekstiga saavad juristid ilmselt hakkama, võib-olla isegi hõõruvad käsi, sest tõlgendamis- ja vaidlusruumi on nii rohkemgi. Mõne toote toimetamata kasutusjuhend võib eriti halval juhul olla koguni ohtlik, kuid tavalisem on see, et annab pigem ainst netis levitatavateks naljadeks. Isegi ajalehe või veebiväljaande vigu täis uudisnupu võib välja kannatada – nahunii on see varsti ununenud.

Kuid olen endiselt arvamusel, et raamat, ajalehe- või ajakirjaartikkel või isegi intervjuu, mis peaks kiiresti saadava teabe kõrval andma lugejale midagi ka intellektuaalselt, pakkuma naudingut, ei kõlba toimetamata kujul küll lugeda.

Seepärast usun, et toimetaja töö olemus teatud valdkondades – näiteks tõlkimisel – küll muutub ja teiseneb, võib-olla mõnes sektoris isegi kaob, sest seda tingib muutuv informatsioon, ent klassikaline keeleteoimetamine – see tuum, mis hoiab alles ja elusana korrektse ja ilusa emakeele – jääb. Peab jääma.

Ning ehk mõne aja pärast, kui oleme vähe kvaliteetsest infolaviinist ja -mürast juba täiesti küllastunud, tõuseb meisterlikult koostatud ja toimetatud väärttekst taas suuremasse ausse, nii et ka keeleteoimetajale jääb nende koostamisel ja avaldamisel väärikas koht.

Kui veebiuudised, sotsiaalmeediapostitused või -säutsud võivad sattuda lugeja silme ette üksnes mõne minuti või tunni jooksul pärast nende avaldamist ning siis asendavad neid juba üha uued, kas on siis üldse mõtet neid keeleliselt toimetada?

2019. aasta keeleteoimkonnas

Foto: Jana Tamm

HELIKA MÄEKIVI, liidu asutajaliige ja juhatuse esimees, keeleteoimkonna liige

Emakeele Seltsi keeleteoimkond on Vabariigi Valitsuse määrusega seatud töörühm, kes teeb otsuseid eesti kirjakeele normi muutmise ja säilitamise kohta. Toimkonda kuulub praegu 11 liiget ja selle vanem on Eesti Keele Instituudi vanemkeelekorraldaja Maire Raadik.

2019. aastal arutati keeleteoimkonnas peamiselt õigekeelsussõnaraamatut ÕS 2018 ja selle muudatusi. Toimkond kohtus kaks korda, osa küsimusi arutati meilitsi.

5. MÄRTSIL TARTUS. Keeleteoimkond käsitles tulevase õigekeelsuskäsiraamatu õigekirjaosa reegleid. Vahetati mõtteid käsiraamatu sissejuhatus, täheortoograafia, algustähe, kokku-lahkukirjutuse, kirjavahemärkide, arvukirjutuse ja vormistuse osade üle. Lähemat teavet õigekeelsuskäsiraamatu teemal keeleteoimkonnas peetud arutelude kohta saab lugeda siinses aastaraamatus olevast Maire Raadiku artiklist „Uus „Eesti õigekeelsuskäsiraamat“ veebis“. Arutati keeleteoimkonnale saabunud kirju, milles väljendati pahameelt geoloogia stratigraafiaaterminite väikese esitähje üle. Toimkond volitas kirjadele vastama Arvi Tavasti.

ARUTELUD JUUNIKUUS. Keeleteoimkond arutas, kas tuleks avaldada arvamust Tallinna Tehnikaülikooli uue nime kohta. Leiti, et kuna TalTechi teemal on 2018. aastal kirjutanud Õhtulehes¹ Keeleinspektsiooni peadirektor Ilmar Tomusk ja Postimehe² „Keelekoolis“ Peeter Päll, ei ole toimkonnal sellele praegu midagi olulist lisada.

¹ Tomusk, Ilmar. Kas keeleseadus lubab TTÜ asemel lühendit TalTech? – Õhtuleht, 19. september 2018.

² Päll, Peeter. EKI keelekool: Sirkel samuti* ja teised – Postimees, 21. september 2018.

Ajakirja Oma Keel 2019. aasta kevadnumbris ilmus keeleteoimkonna vanema Maire Raadiku kirjutis „Emakeele Seltsi keeleteoimkonna veerandsajand“, mis annab põhjaliku ülevaate toimkonna tööst. Kirjutisest saab lähemalt lugeda üle neljakümne protokollilise otsuse kohta, mis toimkond on kahekümne viie aasta jooksul teinud.

15. OKTOBRIL KERNU MÖISAS. Keeleteoimkond arutas õigekeelsuskäsiraamatu kohta saadetud ettepanekuid. Käsitluse all olid üksikküsimused, mis puudutasid tsitaatsõnade algustähte, tühiku kasutamist katkestuspunktide korral, riikide ja osariikide algustähte, üld- ja oskuskeelega algustähepruugi erinevusi, suurtähtlühendite tüvevokaali, arvukirjutust ja muid käsiraamatu osi. Kuna märkusi oli laekunud üsna vähe, tegi Maire Raadik ettepaneku saata keeleteoimetajate liidu postiloendis veel kord üleskutse esitada käsiraamatu kohta märkusi kuni 30. oktoobrini. Toimkond otsustas anda käsiraamatu reeglistikule oma heakskiidu.

Teise küsimusena arutati Sirje Mäearu esildist ÕSi 7. tüübi omadussõnade kohta. 7. tüüpi kuulub 35 omadussõna (*abras, habras, kiivas, kitsas, paljas, siiras, taltsas, uljas* jne) ja alltüüpi 7e kaheksa (*aldis, sulnis* jne). Kuna keeleteoimkonnas on raskusi nende omadussõnade käänamisega mitmuses (*ablaste* või *aplate, kitsaste* või *kitsate, taltsaste* või *taltsate*), oli arutamisel ettepanek lubada 20 veaohlikuma sõna puhul rööpselt mõlemas vormis käänamist. Toimkond otsustas, et teemaga tasub edasi tegeleda ja kui edaspidi käändevorme muuta, siis kogu tüübis, mitte üksiksõnade kaupa.

Keeleteoimkond 15. oktoobril 2019 Kernus. Esimeses reas Arvi Tavast, Reet Kasik ja Maire Raadik; teises reas Einar Kraut, Helika Mäekivi, Peeter Päll ja Urve Pirso. Puudu on Krista Kerge, Külli Habicht, Reili Argus ja Katrin Kern. Foto: Sirje Mäearu

Kuidas keeleteimetajad külas käisid

KRISTEL RESS, liidu asutajaliige ja tegevliige, kutseline keeleteimetaja

Eesti keele aasta tähistamiseks sündis liidul koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumi keeleosakonnaga plaan korraldada 2019. aastal kampaania „Kutsu keeleteimetaja külla!“. Nii käiski 22 keeleteimetajat veebruaris külas 32-l ja novembris 13 ettevõttel ja asutusel. Liidu jaoks oli see seni suurim avalik üritus.

Veebruarikuiste küllakutsujate küsitlusest selgus, et 82% vastanutest jäi kogemusega kindlasti ja 15% enam-vähem rahule. Neile meeldis eelkõige kiire suhtlus, keeleteimetaja põhjalikkus, süvenemine teemasse, professionaalsus, konkreetsus, asjakohased ja lihtsad selgitused ning heatahtlikkus. 47% vastanutest ütles, et hakkab kampaania mõjul keeleteimetaja abi kasutama või plaanib seda teha, ülejäänute hulgas oli palju neid, kes on juba seda teenust tellinud.

Liidu liikmetest keeleteimetajad said kampaaniast meeldiva ja enamasti arendava kogemuse, mis hajutas algsed kõhklused uue tegutsemisformaadi suhtes. Veebruarikampaanias osalenutest nimetas 61% oma peamise osalemise põhjusena soovi tutvustada eriala.

KUS JA MIKS KÄISIME?

Kampaaniaga soovisime tutvustada oma tööd silmast silma neile, kellele on see mõeldud: tekstide autoritele. Eelkõige kutsusime üles osalema organisatsioone, kes ei ole varem keeleteimetamisteenust tellinud ja kelle palgal ei ole oma keeleteimetajat. Meiega võeti ühendust nii riigi- ja munitsipaalasutustest ning erasektorist kui ka sihtasutustest ja vabaühendustest ning kirjad algasid sageli tänusõnadega, et selline kampaania on välja mõeldud.

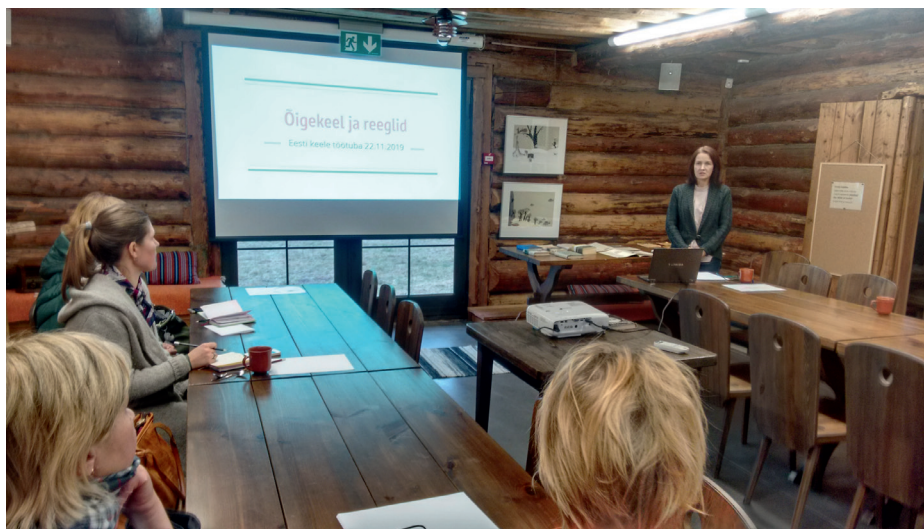
MIDA TEGIME?

Iga klient sai lasta tasuta toimetada viis arvestuslikku lehekülge teksti ja seejärel kohtuda keeleteoimetajaga keelenõu saamiseks tunniks ajaks kas vahetult või Skype'i teel, üksikjuhtudel tehti seda meilitsi. Kohtumised kujunesid eripalgelisteks ja sageli jätkus juttu kauemaks.

Tihti vaadati kohtumisel toimetatud tekst koos üle, nii oli see näiteks veebruaris Tallinna eesti keele majas ja seal osalesid üritusel kõik töötajad. Tavaliselt arutavad keeleteoimetaja ja autor sisuküsimusi meili teel, ent vahetult suheldes on lihtsam oma argumente esitada ja teise omi mõista. Küllap andis kampaania keeleteoimetajatele indu tulevikuski teksti autorile küsimuste korral helistada, sest nii lahenevad küsimused kiiremini ja kergemini.

Oli ka kohtumisi, kus toimetaja tutvustas tehtut, ja kuna küsimusi ei olnud tekkinud, toimetas kohapeal koos kliendiga tema kõrval. Nii sai klient näha, kuidas keeleteoimetaja töötab: mida ta täpselt teeb, mida ta kontrollib, milliseid allikaid kasutab ja kui palju aega kulub keeleteoimetamisele. Sedasi tehti näiteks SA Autistikas.

Osa organisatsioone kujundas tunniajasest nõustamisest minikoolituse: kohtumine oli osa pikemast koolituspäevast (näiteks Tammsaare muuseumis) või eraldi koolitus kliendi soovitud teemadel (näiteks Tallinna Tervishoiu Kõrgkoolis).

Töötuba „Õigekeel ja reeglid“ alustab Kerli Tennoaar, kes käis novembris koos Merit Lassmanniga külas A. H. Tammsaare muuseumis Vargamäel. Foto: Kristi Kirss

KÜLLA KUTSUSID näiteks arvamusefestivali korraldajad, E-riigi Akadeemia, Inspecta Estonia, Kadrioru Saksa Gümnaasium, KPMG Baltics, Kunda Ühisgümnaasium, Maxima Eesti, Meditsiiniuudiste ajaleht, Peipsimaa külastuskeskus, Politsei- ja Piirivalveamet, Põltsamaa Mesinike Selts, Swedbanki eraisikute laenukeskus, Tallinna Lauluväljak, Tartu Rahvaülikool, USS Security Eesti ja Viljandi Vallavalitsus.

KÜLAS KÄISID keeleteoimetajad Egle Heinsar, Reet Hendrikson, Aet Kuusik, Merit Lassmann, Tiina Lebane, Killu Mei, Helika Mäekivi, Airi Männik, Sigrid Ots, Victoria Parmas, Külli Pärtel, Mirel Püss, Kaja Randam, Katre Ratasseppe, Sirje Ratso, Kristel Ress, Anu Rooseniit, Ann Siiman, Kerli Tennaasar, Riste Uuesoo, Kaire Viil ja Triinu-Mari Vorp.

Regio töötajatele käis jaanuari lõpus keelenõu andmas keeleteoimetaja Sigrid Ots (paremal).
Foto: Leida Lepik

KUIDAS EDASI?

Kampaania toimus tänu Haridus- ja Teadusministeeriumi toetusele. See võimaldas maksta keeleteoimetajatele õiglast töötasu ja klientidel saada teenus seekord päris tasuta.

Tulevikku vaatame kahe mõttega. Et lühikese aja jooksul ja reklaamiraha kulutamata on tänapäeval keeruline viia keelekampaania info sihtrühmani, kaalume, kas võimaldada edaspidi keeleteoimetajat külla kutsuda kogu aasta jooksul. Teiseks tasuks pakkuda liidu liikmetele koolitajakoolitust, sest enamik keeleteoimetajaid ei ole õppinud õpilaste ega täiskasvanute õpetamist. Koolitamine on üks karjääriteid, mis sobib meie elukutsega hästi kokku, sest toimetamine ja õpetamine täiendavad teineteist.

Teised Vikipeedia keeleteoimetamistalgud

ANN SIIMAN, liidu juhatuse liige,
keeleteoimetamistalgute žürii esimees

1. detsembrist 2018 kuni 14. märtsini 2019 toimusid teised Vikipeedia keeleteoimetamistalgud. Talgute eesmärk oli väärtustada keeleteoimetaja tööd ja parandada keeleliselt Vikipeedia artikleid. Kaasa lööma oodati kõiki: asjaarmastajatest professionaalsete keeleteoimetajateni. Toimetada võis nii artikleid, mille ülaserav oli kirjutatud „See artikkel ootab keeleteoimetamist“, kui ka tekste, mis vajasis keeleteoimetamist osaleja hinnangul. Enda kasutajanimi ja toimetatud artiklid tuli kirja panna Vikipeedia keeleteoimetamistalgute lehe tabelisse.

Sel korral toimetasisid 17 talgulist 474 Vikipeedia artiklit. Kahe aastaga on talgutel osalenud 49 inimest, kes on parandanud kokku 1209 artiklit. Paranduste puhul oli enamasti piirdutud ortograafiaga, samuti toimetati sõnastus- ja lausestusvigu, kuid teksti ülesehitust ja lõikude järjestust enamasti ei muudetud.

Žürii hindas keeleteoimetaja ametiülesannete korrektset täitmist ja seda, kui palju artikleid oli parandatud. Žüriisse kuulusid Reet Hendrikson ja Katrin Naber Eesti Keeleteoimetajate Liidust, Ann Siiman ja Sirli Zupping Tartu Ülikoolist, Krista Kerge Tallinna Ülikoolist ning Teele Vaalma MTÜ-st Wikimedia Eesti. „Talgute üks tähtsamaid märksõnu on minu meelest *keeleteoimetajatöö väärtustamine*. Hea keeleteoimetaja tööd võib võrrelda koristaja omaga: kui töö on tehtud hästi, jääb see sageli märkamata. Talgud võimaldavadki esile tõsta ja tunnustada neid inimesi, kes on andnud panuse eestikeelsete (aime)tekstide heakeelsusse,“ kommenteeris žürii liige, Kaitseväge Akadeemia terminoloog ja sõjandusterminoloogia töörühma juht Reet Hendrikson.

Preemiad pani välja Tartu Hansa Rotary Klubi. 1000-eurose peapremia sai Tartu Ülikooli eesti ja soome-ugri keeleteaduse kolmanda kursuse üliõpilane Svea Tarkin, kes toimetas 135 artiklit. „Olen alles keeleteoimetaja teekonna alguses, seepärast on väga vahva, et minu tööd märgati ja tunnustati,“ kommenteeris ta võitu ja julgustas kõiki osa võtma. „Soovitan talgutel kindlasti osaleda, kui tunned, et toimetamispisik on küljes. Talgud võimaldavad keeleteoimetada mis tahes valdkonna tekste omas tempos ja pingevabalt, ühtki tähtaega ei terenda silme ees. Nii on mõnus vaikselt tekstide kallal nokitseda.“ Teise koha pälvis samuti Tartu Ülikooli üliõpilane, eelmise aasta võitja Merily Šmidt (preemia 600 eurot). Kolmandale kohale tuli Liina Kahu (400 eurot) ja Miljon+ eriauhinna sai Eve Sooste. Preemiad anti üle 4. mail keeleteoimetajate liidu pidulikul toimetajaseminaril Tallinna Ülikoolis.

Uued talgud toimuvad 1. detsembrist 2019 kuni 14. märtsini 2020. Kutsun kolmandatel talgutel kaasa lööma ja konkurentsi pakkuma kõiki aastaraamatu lugejaid, kes pole seni osalenud, sest Wikimedia Eesti paneb välja 500-eurose eripremia parimale uuele tulijale.

Talgutel näeme!

Parimate keeleteoimetamistalguliste auhindamine kevadseminaril 4. mail Tallinna Ülikoolis. Vasakult Merily Šmidt (I koht, TÜ), Svea Tarkin (I koht, TÜ), Liina Kahu (III koht), Ann Siiman (žürii esimees, TÜ) ja Sirje Ginter (Tartu Hansa Rotary Klubi president). Foto: Tiina Sammelselg

Keeletoimetaja kutsestandard ja esimene kutseksam

Foto: Piret Rääni, TLÜ

REILI ARGUS, liidu tegevliige, kutsekomisjoni esimees

Foto: Merilyn Merisalu

HELIKA MÄEKIVI, liidu asutajaliige ja juhatuse esimees, hindamiskomisjoni esimees

Eesti Keeletoimetajate Liidu asutamise üks eesmärk oli luua keeleteoimetaja kutsestandard. Tööd kutsestandardi koostamiseks alustati 2015. aastal ning selleks moodustatu eri tüüpi asutusi esindavate inimeste tööühm. Sinna kuulusid Kadri Rahusaar Eesti Kirjastajate Liidu esindajana, Urve Pirsu Riigikontrolli, Katrin Kern Tartu Ülikooli, Villu Känd Riigikantselei, Ene Pajula Eesti Ajakirjanike Liidu ja Reili Argus Tallinna Ülikooli esindajana. Heaks abiks oli standardi koostamisel ka Kutsekoja konsultant Ingrid Lepik.

Kui standardi esialgne variant valmis, paluti seda kõigepealt kommenteerida Eesti Keeletoimetajate Liidu liikmetel. Samuti saadeti tekst teistele keelevaldkonna asutustele, sh ülikoolidele ja Emakeele Seltsi keeleteoimkonnale. Saadud kommentaaride põhjal täiendati algvarianti, toimetati see (mitu korda, nagu keeleteoimetajaile kohane!) ja esitati Kutsekojale. Kutsekoja teeninduse kutsenõukogu kinnitas keeleteoimetaja 6. taseme kutsestandardi 3. märtsil 2016. aastal.

MIKS ON KEELETOIMETAJA KUTSESTANDARDIT VAJA?

Keeletoimetaja elukutset tuleks ühiskonnas laiemalt teadvustada. On väga tähtis, et teataks, kes üldse on keeleteoimetaja ja mis tööd ta teeb, ning kujutataks näiteks ette ka seda, mis võib juhtuda, kui keeleteoimetajatöö on tegemata või halvasti tehtud. Muu hulgas võimaldab kutsestandard noortel, kes alles mõtleavad, mis tööd tulevikus teha, saada paremat ettekujutust sellest, mida keeleteoimetaja teeb ning milliseid oskusi ja teadmisi selline töö vajab.

Lisaks on standardit muidugi vaja selleks, et korraldada ja ühtlustada keeleteoimetajate õpetamist. Standard peaks olema ideaalis õppekava koostamise alus ehk andma ülikoolidele suunised, milliseid teadmisi tuleks üliõpilastele pakkuda ning milliste oskuste omandamist süvendada, ehk teisisõnu: kutsestandard peaks aitama kujundada õppekava.

Kolmandaks oli kutsestandardit tarvis selleks, et töötada välja keeleteoimetaja kutseeksam. Kutsestandardi olemasolu on kogu keeleteoimetaja kutse andmise protsessi esimene lõik, alus, millelt kutse andmist korraldada saab. Kutseeksamiga peab saama kontrollida, kas kutse taotlejal on standardis kirjeldatud teadmised ja oskused.

MIS ON JA MIS EI OLE KEELETOIMETAJA KUTSESTANDARD?

Kutsestandard on keeleteoimetaja kutseoskuste loend, mis algab keeleteoimetaja töö üldkirjeldusega. Seejärel on kolmes põhiplokis loetletud selle töö osad (toimetamistöö hindamine, teksti toimetamine ja töö küljendatud tekstiga) ning üldisemad oskused, nt enesearendamine, analüüsi- ja tõlgendusoskus, kontseptuaalne mõtlemine, enesejuhtimine ning arvutikasutusoskus, mis kõik on samuti keeleteoimetajatöös vajalikud.

Kutsestandard ei ole tööleping, st see ei sea ega loetle konkreetseid tööülesandeid – need lepib keeleteoimetaja kokku iga tööandjaga eraldi. Standard ei ole ei keeleteoimetajatöö kõikide mõeldavate ülesannete ega ka oskuste loend. Alati võib juhtuda, et mõnes kirjastuses või toimetuses antakse keeleteoimetajale tööülesandeid, mida tal teises kirjastuses või toimetuses ei ole. Näiteks tuleb tal ühes toimetuses parandused ise teksti sisse viia, teises toimetuses teeb seda keegi teine, mõnes toimetuses ei kuulu keeleteoimetaja ülesannete hulka autoriga suhtlemine, kuid teises toimetuses on see üks tema kohustustest. Samuti ei ole standard selline tööülesannete ja oskuste loend, mille kõiki punkte ja alapunkte peab keeleteoimetajatöö kindlasti sisaldama. Sageli lihtsalt ei ole konkreetsetes tekstis vaja kõiki standardis loetletud parandusi teha.

Kutsestandard ei reguleeri ega saagi reguleerida keeleteoimetaja ja autori või keeleteoimetaja ja tõlkija suhteid ega vastutust valminud või valmiva teksti pärast (tuletagem meelde, et autorit kaitseb autoriõigus, keeleteoimetajal nn oma õigust ei ole).

Nii nagu kutsestandardi puhul, on ka kutseeksami olulisim eesmärk parandada keeleteoimetaja eriala mainet. Lisaks on tähtis anda tööandjaile märku, et

on selliseid keeleteoimetajaid, kelle tööd võib usaldada, kelle kvaliteet on kindel. Teisest küljest on eksamit vaja keeleteoimetajaile endile, et panna end proovile, suurendada tööalast enesekindlust ning mine sa tea, saada ehk ka mõningane konkurentsieelis.

KUTSEKSAMI ETTEVALMISTAMINE JA ESIMENE KUTSEKSAM

Kutseksami ettevalmistus algas kutsekomisjoni moodustamisest Eesti Keeletoimetajate Liidu juurde. Komisjoni koosseisus on nii tööandjate, spetsialistide kui ka koolitajate ehk konkreetset juhul ülikoolide esindajad. Tööandjate esindajad olid kirjastuse Koolibri peatoimetaja Kadri Rahusaar, OÜ Luisa Tõlkebüroo juhatuse liige Reelika Jakobovski ja Tallinna Ülikooli kirjastuse peatoimetaja Rebekka Lotman. Spetsialiste esindasid Postimehe keeleteoimetaja Maris Jõks ja Riigikontrolli toimetaja Urve Pirso. Koolitajate esindajad olid Tartu Ülikooli eesti ja soome-ugri keeleteaduse õppekava õppejõud Katrin Kern ning Tallinna Ülikooli eesti filoloogia referent-toimetaja õppesuuna ja keeleteaduse-keeleteoimetaja magistriõppekava kuraator Reili Argus.

Eksami ettevalmistamiseks tuli luua keeleteoimetaja kutse andmise kord, mis määraksksamiga seotud reeglid, näiteks selle, mitu korda aastas eksam toimub, mitu hindajat üht tööd hindab, kui palju kutseksam kutse taotlejale maksmaläheb ning kui palju aega kulub hindajail otsuse tegemiseks. Kui kutse andmise kord olemas, tuli taotleda Kutsekojalt keeleteoimetaja kutse andmise õigus. See anti liidule 26. aprillil 2018. Seejärel algas juba konkreetsem töö, moodustati hindamiskomisjon (koosseisus Maire Raadik, Ester Põldma, Annika Hussar ja Helika Mäekivi), kelle esimeseks tööülesandeks sai koostada hindamisstandard. Koos kutsekomisjoniga hakati kokku panema eksamikomplekti ja läbi mõtlema eksami-protseduuri.

Eksami ettevalmistamine kestis peaaegu aasta. Korraldati kaks prooviksamit (üks üliõpilastest katsejäneste, teine juba toimetajatööd tegevate inimestega). Prooviksamite järel kohendati nii eksamitekste, hindamisstandardit kui ka eksami üldist korraldust.

Keeleteoimetaja kutseksam koosnes kahest ülesandest: eksaminandidel tuli toimetada üks umbes leheküljepikkune tekst ja teha korrektuuriparandused ühes juba küljendatud tekstis. Esimese ülesande jaoks oli ette nähtud kaks tundi, korrektuuriks pool tundi. Eksamitööd võis teha nii enda kui ka kohapealses arvutis, korrektuuriülesanne tehti paberil.

Eksamitöö situatsioon prooviti luua nii loomulik kui võimalik, st toimetaja sai töö käigus otsida abi kõikvõimalikest infoallikatest. Seega, eksamitöö ei olnud ega ole ka tulevikus harjutuste või ülesannete kogu, vaid ikkagi päris tekst, mille parandamine sarnaneb võimalikult palju tegeliku toimetamistööga. Tekst oli valitud elust enesest ja see ei eeldanud spetsiifilisi oskusi. Algtekstis oli tehtud ainult mõni väiksem kohendus (need võimaldasid paremini kontrollida kindlaid osaoskusi).

Pärast kirjalikku osa tuli toimetajail tehtud parandusi vestluse käigus põhjendada ning tõendada oma üldoskusi, näiteks suutlikkust selgelt oma parandusi põhjendada, saavutada vajaduse korral kompromisse, oskust jääda tasakaalukaks ka siis, kui võimaliku kliendiga tekib vaidlus, jne. Lisaks oli vestlusel võimalik saada ülevaade sellest, kas toimetaja suudab teadmisi üldistada ja kuidas on ta tegelenud enesearendamisega.

Alati võib küsida, kas eksamil toimetatava tekstiga saab kontrollida absoluutselt kõiki standardis loetletud kutseoskusi. Kindlasti ei ole see kõikides standardi alapunktides võimalik, sest üks tekst lihtsalt ei saagi sisaldada kõiki võimalikke paranduste tüüpe. Oluline on aga, et see sisaldaks tavalisemaid keeleteoimetaja töös ette tulevaid küsimusi ning võimaldaks toimetajal näidata oskust tegeleda tekstiga mitmel tasandil, märgata õigekirja kõrval ka ülesehituse, lausestuse ja sõnakasutuse probleeme.

Esimene keeleteoimetaja kutseksam toimus 2019. aasta 18. juunil Tallinna Ülikoolis. Eksamile tuli kaheksa keeleteoimetajat, viis neist sooritas eksami ja sai keeleteoimetaja kutse. Seega on Eesti esimesed viis kutselist keeleteoimetajat Airi Männik, Külli Pärtel, Riina Reinsalu, Kristel Ress ja Margit Ross.

Kuna kutseksami nõuded ei ole lihtsad (eksami sooritaja peab saama vähemalt 81 punkti võimalikust sajast), on loomulik, et kõik eksamitegijad esimesel korral positiivset tulemust ei saanud. Kindlasti saadi aga väärt kogemusi ning juba tuttav eksamisituatsioon on järgmisel korral eksami sooritamiseks oluline alus.

MIDA MEIE, KORRALDAJAD, ESIMESEST KUTSEKSAMIST ÕPPISIME?

Kuigi eksamikorraldus oli kahe proovieksamiga üsna paika sätitud, selgus, et ikkagi võib tekkida olukordi, milleks me valmis ei ole. Näiteks on vaja veel mõelda, kuidas sujuks kõige kiiremini ja paremini teksti tõstmine arvutitesse ja täpselt samal hetkel töö alustamine. Lisaks tuleb kaaluda, kas anda eksamitegijaile toimetamistööks rohkem kui kaks tundi. Eksamil paistis, et aega jäi väheks just neil, kes eksami hästi sooritasid, ja nemad soovinuksid veel üks kord teksti rahulikult üle lugeda.

Igal juhul on kutse- ja hindamiskomisjonil nüüd pisut aega nende asjadega tegeleda. Pisut aega seepärast, et järgmine kutseksam on juba 2020. aasta alguses, ja seekord Tartus.

2011 algasid liidu asutamise ettevalmistused. Üks põhipunkte oli toimetajakutse esile tõstmine ja kaitsmine kutseeksami ning selle abil antava kutse kaudu. Algatusrühma teise koosoleku protokoll järgi oli aruteluks kutsestandard, kutse andmine ja mainega tegelemine.

2012. aasta 11. juuli: loodi keeleteoimetajate liit, mille üks esimesi plaane oli hakata koostama kutsestandardit. Moodustati kutsestandardi koostamise töörühm ja võeti ühendust Kutsekojaga.

2014. aasta 7. märts: liit kinnitas keeleteoimetaja eetikakoodeksi, milles olid esimest korda kirja pandud keeleteoimetaja töö nüansid.

2015: Haridus- ja Teadusministeerium hakkas toetama liidu tegevust, muu hulgas kutsega seoses.

2016. aasta algus: kutsestandard sai valmis ja esitati kinnitamiseks Kutsekoja teeninduse kutsenõukogule.

3. märts: Kutsekoda kinnitas 6. taseme keeleteoimetaja kutsestandardi.

Kevad: kutse andmise korra ja eksami ettevalmistamiseks moodustati kutsekomisjon.

Suvi: liidu suvepäeval korraldati liikmete hulgas küsitlus eksami kohta. Uuriti, miks soovitakse või ei soovita eksamil osaleda, seda, kas töökogemust tasub arvestada, mis laadi tekstid võiksid eksamil olla, kas kutse võiks olla tähtjaline, kui palju ollakse nõus maksma jne.

2018. aasta algus: loodi hindamiskomisjon, mis kohtus kutsekomisjoniga, et vahetada mõtteid hindamisstandardi üle.

12. märts: kutsenõukogu kinnitas kutse andmise korra.

26. aprill: liit sai kutse andja õigused. Algas eksami ettevalmistamine.

2019. aasta 7. jaanuar: toimus esimene proovieksam (üliõpilastele).

4. veebruar: toimus teine proovieksam (keeleteoimetajatele).

Aprill: kutsestandardi alusel valmis liidul hindamisstandard, mille abil hindajad said hakata eksamit hindama.

18. juunil kell 11.00: Tallinna Ülikoolis algas keeleteoimetaja esimene kutseksam. Hindajaid oli kuus. Kirjalikku tööd hindas kolm inimest, vestlust kaks. **Viis esimest keeleteoimetajat said kutse.**

20. september: liidu juhatuse meilile saabus esimene tööpakkumine, kus otsiti atesteeritud keeleteoimetajat. Tööd asus tegema kutseline keeleteoimetaja.

Rõõmu, lohutust ja innustust

Toimetajaauhind 2019

RIINA KASSER, liidu tegevliige

Edvin ja Lembe Hiedeli nimelise toimetajaauhinna laureaadi valimine on muutunud juba traditsiooniks. 2019. aastal toimus see viiendat korda, auhinna pälviv ajakirja Looming toimetaja Asta Põldmäe.

Tunnustuspreemiaga juhitakse tähelepanu sellele, kui tähtis on toimetaja kui teksti keelise ja sisulise viimistleja töö, ning tõstetakse esile teenekaid ilukirjanduse või filosoofilise teksti toimetajaid. Esimese Edvin ja Lembe Hiedeli nimelise toimetajaauhinna pärjati 2015. aastal Maiga Varik, 2016. aastal oli laureaat Triin Kaalep, 2017. aastal Anu Saluäär-Kall ja 2018. aastal Linda Tinnu Targo.

2019. aastal esitati auhinnakandidaate senisest enam: kümme. Preemiavääriliste toimetajate rohkus tegi valiku muidugi raskeks. Žürii, kuhu seekord kuulusid Anu Saluäär-Kall ja Anti Saar Eesti Kirjanike Liidust ning Sirje Ratso ja Riina Kasser Eesti Keeletoimetajate Liidust, langetas otsuse 20. septembril. Kuigi kandidaatide hulgas oli ka nooremaid tegusaid toimetajaid, tõi võidu just pikaajaline, viljakas ja silmapaistev töö, nagu toimetajaauhinna statuutki ütleb. Üsna ühehäälselt osutus võitjaks Asta Põldmäe.

Asta Põldmäe (snd 1944) on lõpetanud 1969. aastal Tartu Riikliku Ülikooli ajakirjanduse erialal. 1969–1975 töötas ta ajalehe Tartu Riiklik Ülikool toimetuses, 1980. aastate keskel ajalehes Sirp ja Vasar. Alates aastast 1986 on Asta Põldmäe

ajakirja Looming ilukirjanduse toimetaja. Ta on kirjutanud ka psühholoogilist lüürilist proosat ja lasteraamatuid ning tõlkinud hispaania nüüdisproosat.

Asta Põldmäe kandidatuuri üles seades kirjutas Loomingu peatoimetaja Janika Kronberg nõnda: „Tema töö on olnud pidev suhtlemine erakordselt arvukate ja ülimalt erinevate autoritega, Loomingus töötatud aastate jooksul on see tähendanud kannatlikku ja tihedat kirjavahetust sadade autoritega, ent ka põhjalikku pedagoogilist ja keelt harivat tegevust nii noorte kui ka vanadega. Sellise spetsifikaga toimetajakohta Eestis teist ei ole ehk nagu on kirjutanud kolleeg Toomas Haug järelsõnas Asta Põldmäe esseekogule „Ja valguse armulise“ (2014): „Sina, Asta, oled küll loodud eesti kirjanduse toimetajaks. Võib-olla peaksin need sõnad kirjutama suurte algustähtedega, sest mitte keegi teine toimetaja siin Eesti pinnal tegutsevates kirjastustes ja väljaannetes ei ole nii täielikus, kõigekülgnes ja katkematus eesti kirjanduse toimetamise seisundis, kui seda on Loomingu ilukirjanduse osa toimetaja.““

Asta Põldmäe kandidatuuri toetasid ka kirjanikud Priidu Beier, Holger Kaints ja Olev Remsu. Kõik, kes on Loomingus viimastel kümnenditel proosat avaldanud, on Holger Kaintsi sõnul kogunud Asta Põldmäe sügavalt lugupidavat suhtumist iga autori ainulaadsesse teksti. Et saavutada hea tulemus, peab hinnatud toimetaja autoriga nõu sageli ka kõige tühisemana tunduvate üksikasjade üle ja märkab iga kohendamist vajavat kitsaskohta. Kaints võtab kiidusõnad kokku: „Tema toimetajatöö lõpptulemus on selline, mida – vähemasti minu arvates – peaks pidama ideaaliks: enamasti ei pane autor korrektiive tähele, sest teksti on muudetud nõnda, nagu autor võiks ka ise teha.“

Traditsiooniliselt anti toimetajaauhind üle rahvusvahelisel tõlkijate päeval, 30. septembril, sedapuhku Tallinna kirjanike maja musta laega saalis. Žürii esimees Anu Saluäär-Kall võrdles toimetajatööd Hieronymuse väidetava hauaga Petlemmas, mis olevat lihtsalt üks sügav auk kivisillutises. Tema meelest on samasugune ka tõlkijate-toimetajate töö: mida märkamatum, seda parem, sest iga pisikenegi möödalask leiab suuremat tähelepanu kui tuhanded leheküljed korrektset teksti. Sellepärast peab Anu Saluäär-Kall Hieronymuse tunnustamist ja pühakuks kuulutamist lohutuseks meile kõigile.

Asta Põldmäe tänukõnest jäid kõlama väarikad sõnad: „Õeldakse: kui mitut keelt sa oskad, nii mitu korda oled sa inimene. Seda lauset nihutades võiks öelda: kui mitu käsikirja sa oled trükivalgele aidanud või tõlkinud, sedavõrd sa oled inimesem.“ See mõte annab kahtlemata innustust toimetajatööd rõõmuga edasi teha.

Asta Põldmäe (pildil): „Väikeses toimetuses peame kehistuma korraga sisu-, fakti-, keele- ja mina iseäranis eksperttoimetajaks, sest minu asi on valida ja vastuskirjades valikut argumenteerida, nii palju kui võimalik. Viimane on muidugi kõige raskem. Vahel toetun kolleegide arvamusele, kui kellelgi on aega ja soovi lugeda ja midagi arvata, kuid ma pean siis mäletama, et täisvastutus lasub minul, kui raske ka poleks kellelgi tema kaastööd ära öelda. Selles otsuses määrab kaunis tabamatu moment: tekst kas on elus või ei ole seda. Kuidagi tunneb selle ära, kuidas, ei oska seletada. Suur asjatundlikkus, mahukas arhiivitöö ja ajastutundlikkus tekitavad muidugi respekti alati, olenemata ainest.

Pliiatsiga paberil toimetada on minu jaoks alati hästi oluline, tunnetus on hoopis täpsem, millegipärast „mõtleb“ käsi hoopis sujuvamalt ja koguni targemini kui arvuti. Vahe on umbes nagu puust kõlakastiga viiulil ning plastkõlakastiga, elektri abil tööta- val viiulil. Kuulamismulje lubab nii öelda.

Jah, ikka autorile jääb alati viimane sõna, tema tahe määrab. Kriitilistel puhkudel püüan alati parandusi autoriga läbi arutada.

Dialoog on proosakirjanikele alati raske. Katsun neid juhatada häid dialoogimeist- reid lugema, et jälgitaks näiteks eraldi saatelauset. Mats Traat saavutab sellega lühi- kese intensiivse otsese kõne, kuivõrd meeleoluarjundi annab temal hästi rikkalik verbikasutus saatelauses (*imestas, ühmas, kihvatas, ei uskunud, habises, viiksatas, paiskas, kogeles, heitis mõistmatult, helises kaasa* jne). Ülimat tähendusraskust suutis harvadesse sõnadesse panna Jaan Kruusvall, apaatne tonaalsus ja hoitud mõttepinge iseloomustab Tõnu Õnnepalut. Mõnd autorit aitavad sellised osutused. Vähemalt pilk teritub nägema, kuidas teised teevad. Üldiselt ollakse kaunis püüdlikud tekstide loe- tavuse nimel vaeva nägema.“

Selge sõnumi võistluse kuus aastat

KATRE KASEMETS, selge sõnumi projektijuht

Selge sõnumi võistlus kutsuti Eesti Keele Instituudi algatusel ellu 2014. aastal. Kuue aasta jooksul (2014–2019) on võistlusele esitatud ligi 500 tööd. Selge sõnumi võistluse eesmärk on eelkõige propageerida selget keelt ja jagada häid näiteid.

Võistlusele oleme oodanud avalikus inforuumis olevaid sõnumeid: võimalikult arusaadavaid ja kasutajast lähtuvaid veebilehti, lepinguid, kliendikirju, kasutusjuhendeid, linnaplaane, ankeete, plakateid ja saateid. Võistlustööd oleme jaganud tinglikult nelja kategooriasse: tarbetekst, tarbepilt, tarbetekst koos tarbepildiga ja selge sõnumi edendaja. Igas kategoorias on olnud nii võitja kui ka äramärgitud tööd. Mõnel aastal oleme andnud ka eriauhindu.

Parima tarbeteksti auhinna on saanud:

- LHV Panga eraisiku kliendi- ja internetipanga leping, mis on lühike ja selge ülesehitusega;
- Raadio 2 saade „Puust ja punaseks“, mis on oma pealkirja väärt;
- Tiit Hennoste ja Karl Pajusalu õpik „Eesti keele allkeeled“, mis kirjeldab arusaadavalt ja loogiliselt meie emakeele rikkust;
- Juhani Püttsepa raamat „Mina olen enda oma“, mis räägib lastega keerulistel teemadel nende enda keeles;
- „Vikerhommiku“ rubriik „Teadusuudis“, kus teadusajakirjanik Priit Ennet toob viimased teadusuuringud arusaadavas keeles laia auditooriumini;
- Eesti Loodusmuuseumi audiogiid, kus kõigest üheminutilise, aga sisutihedast tekstist saab huviline hõlpsalt vajaliku teabe Eestis kasvavate seente kohta.

Parima tarbepildi auhind on antud:

- Nukuteatri plakatile „Nukuteatrit igale vanusele“, mis on lihtne ja lakooniline;
- Eesti Vabaõhumuuseumi veebikaardile, mis tutvustab hästi muuseumi kui tervikut;
- Tervise Arengu Instituudi videole „Muuda auto suitsuvabaks“, mille sõnum on sõnadetagi selge;
- Tervise Arengu Instituudi tegelikule toidupüramiidile, mis näitab selgelt, mida me toidumissoovitustega võrreldes tegelikult sööme;
- Heiki Ernitsa Eesti Ekspressis ilmuvale karikatuurile „Ernitsa maailm“, mis on päevakohane ja arusaadav;
- Viru Keskuses korraldatud Ants Laikmaa kampaaniale, mille eesmärk on tutvustada Ants Laikmaa loomingut noortele ning luua sild ajaloo ja nüüdisaja vahel.

Parim selge sõnumiga tarbetekst koos tarbepildiga on olnud:

- Tallinna Ülikooli „Ühe minuti loengu“ sari, mis on suurepärase teaduse tutvustamise algatus;
- Tervise Arengu Instituudi kampaania „Köögiviljad kaalu ei kasvata“, mille sõnum on ehk pannud paljusid oma toidumisharjumuste üle järele mõtlema;
- Riigi Infosüsteemi Ameti loodud X-tee tutvustus, mis selgitab lühidalt turvalist internetipõhist andmevahetust;
- Eesti Euroopa Liidu Nõukogu eesistumise videod, mis muutsid keerulise eesistumise teema arusaadavamaks;
- digiuudiste veebileht geenius.ee, mis toob tehnoloogiateemad inimesteni lihtsalt ja loogiliselt;
- Maanteeameti liiklusohutuse kampaania, mille eesmärk on koputada lastevanemate südametunnistusele: „Sina oled ettenäitaja, et tema oleks ettevaataja“.

Selge sõnumi edendajaks on valitud:

- Tervise Arengu Instituut mitmekesiste tervislike eluviise propageerivate kampaaniate eest;
- Riigimetsa Majandamise Keskus metsategevusi tutvustavate lahenduste eest;
- Maksu- ja Tolliamet, kes on aastaid muutnud oma sõnumeid loetavamaks ja viisakamaks;
- Päästeamet, kelle teavituskampaaniad on täpsed ja hoolivad;

- Riigikontroll, kelle eesmärk on esitada oma tekstid sõnavahuvabalt ja mõistevalt;
- Politsei- ja Piirivalveamet väga hea ja selge ülesehitusega kodulehe ning mugava ja üha rohkem võimalusi pakkuva iseteeninduskeskkonna eest.

Eesti Keele Instituudi head koostööpartnerid võistluse korraldamisel ja tööde hindamisel on olnud Euroopa Komisjoni Eesti esindus, Eesti Keeletoimetajate Liit, Eesti Kujundusgraafikute Liit, E-riigi Akadeemia, Tartu Ülikool, Riigikontroll, OÜ Spurt, Eesti Disainerite Liit, MTÜ Hooandja, Maksu- ja Tolliamet ning Tartu Kunstikool.

Võistluse patroonid on olnud Rait Maruste (2015), Eiki Nestor (2016) ja Ülle Madise (aastast 2017). Õiguskantsler Ülle Madise on öelnud, et ametlik tekst ei pea olema kantseilitlik sõnakuhi, mille all lebab lämbunud mõte: tsunftide sala-keelte ja tsunftivälistele inimestele ülalt alla vaatamise aeg on möödas.

Võistlusele esitatud tööde rohkuse ja eripalgisuse põhjal võib küll öelda, et Eestis on päris palju neid riigiasutusi ja eraettevõtteid, kes peavad selget suhtlust tähtsaks ja pingutavad selle nimel üha rohkem.

2019. aasta selge sõnumi edendajate esindajad. Vasakult Anu Polberg (Sotsiaalkindlustusamet), Marit Abram (võitja, Politsei- ja Piirivalveamet), selge sõnumi patroon õiguskantsler Ülle Madise ning Vivika Tamra (Eesti Haigekassa). Foto: Marko Levo

Uus „Eesti õigekeelsuskäsiraamat“ veebis

MAIRE RAADIK, Eesti Keele Instituudi vanemkeelekorraldaja

Eesti Keele Instituudis valminud „Eesti õigekeelsuskäsiraamat“ on mõeldud õigekeelsussõnaraamatu ehk ÕSi paariliseks. Kuivõrd käsiraamat on avaldatud veebiväljaandena, võimaldab see veebi-ÕSi ja käsiraamatut vastastikku linkida. Näiteks võib ÕSi sõnaartiklist viia viide vastava käsiraamatu peatüki juurde või käsiraamatust mingi ÕSi sõnaartikli juurde. Eesmärk on anda ÕSi kasutajale soovitude korral pikemaid selgitusi, miks üht või teist vormi eelistada.

Õigekeelsuskäsiraamat toetub varasematele õigekeelsusallikatele, nagu Tiiu Erelti „Eesti ortograafia“ (5. trükk 2016), Mati Erelti, Tiiu Erelti ja Kristiina Rossi „Eesti keele käsiraamat“ (3. trükk 2007), Mati Erelti „Lause õigekeelsus“ (4. trükk 2019), kogumikud „Keelenõuanne soovitab“ 1–5 (1996, 2000, 2004, 2008, 2015), keelehooldekeskuse väljaanded ja Maire Raadiku „Väikesed tarbetekstid“ (2. trükk 2014), samuti vabariikliku õigekeelsuskomisjoni ja Emakeele Seltsi keeletoimkonna ortograafiaotsustele.

Käsiraamat koosneb seitsmest osast: **täheortograafia** (koostajad Sirje Mäearu, Peeter Päll, Tiina Leemets), **algustäheortograafia** (Maire Raadik), **kokku- ja lahkukirjutamine** (Maire Raadik, Argo Mund, Sirje Mäearu, Peeter Päll), **lühendamine** (Tiina Leemets), **arvukirjutus** (Maire Raadik, Tuuli Rehema), **kirjavahe-märgid** (Argo Mund, Tiina Leemets, Maire Raadik) ja **vormistus** (Maire Raadik).

Käsiraamatu eeltöö tegid Argo Mund, Tuuli Rehema ja Kaja Kruusmaa, koostades perioodikas ilmunud keelekorralduskirjutiste kronoloogilise märksõnastiku. Veebilahendust on käsiraamatu tarvis kohandanud Indrek Hein. Käsiraamatu toimetaja on Maire Raadik, retsensendid on Reili Argus, Külli Habicht, Katrin Kern, Helika Mäekivi ja Urve Pirso.

2016.–2018. aastal arutas Emakeele Seltsi keeleteoimkond õigekeelsuskäsiraamatu reeglid läbi.

ÜLESEHITUS

Raamatu osad jagunevad peatükkideks, vaid lühendamise ja arvukirjutuse osa on mõlemad antud ühe tervikliku artiklina. Vikipeedia mõistes ongi iga käsiraamatu peatükk (mida on kokku 67) omaette artikkel. Peatükkide ülesehituses on püütud eristada reeglit ja lisainfot, viimase kohta käiv on antud märkustes, nagu „Märkus“, „Täpsustavaid märkusi“, või jaotises „Lisaks ..“. Näiteks on mõttekriipsu peatükis jaotised „Mõttekriipsu pannakse“, „Pikka kriipsu kasutatakse“ ja „Mõttekriipsu ei panda“, need kõik on reeglituum. Selle järel on aga jaotis „Lisaks mõttekriipsu kasutamise kohta“, kus on antud lisainfot: selgitatud, millal ja kuidas kasutada kriipsu ümber tühikuid, ning ka seda, et mõttekriipsu pikkuste eristamine ei kuulu õigekirjasse, tähtis on üksnes mõtte- ja sidekriipsu eristus. Peatükk „Kohanimedede kokku- ja lahkukirjutamine“ algab reegluga, millal kirjutada kohanimedes liigisõna nimetuumaga kokku, millal lahku. Seejärel on aga jaotises „Täpsustavaid märkusi“ toodud lisaselgitusi, näiteks kirjeldatud sõna *maa* kokku- ja lahkukirjutust kohanimedes.

Osa kõrvalisemat või ka mahukamat taustinfot on vaikimisi peidetud, näha on ainult sildid. Sellise info kuvamiseks tuleb klõpsata sildi juures olevat linki „Näita“. Näiteks on peatükis „Tegusõnade kokku- ja lahkukirjutamine“ sildid „Vaata lähemalt, mis määr sõnad moodustavad ühendtegasõnu“ ning „Vaata lähemalt, mis käändsõnavormid moodustavad väljendtegasõnu“. Kui klõpsata sildi juures olevat linki „Näita“, avaneb loetelu vastavalt ühend- või väljendtegasõnu moodustavatest sõnadest.

Infot eri kihtidesse jagades on koostajad püüdnud hoida käsiraamatu reegliosa võimalikult lihtsa ja kompakitse.

Lisainfo esitamise kõige üldisem eesmärk on hõlbustada reegli rakendamist. On hulk nüansse, mis ühe või teise reegli puhul võivad esile kerkida, kuid mis reeglitesse sisse kirjutatuna ajaks need liiga haraliseks. Infot eri kihtidesse jagades on koostajad püüdnud hoida käsiraamatu reegliosa võimalikult lihtsa ja kompakitse.

Peatüki lõpetab kirjanduse loetelu, millele võivad eelneada viited. Näiteks on peatüki „Punkt“ lõpus viide „Vaata ka punkti kasutamist lühendamisel, arvukirjutuses ja otsekõne vormistuses“. See tähendab, et nende temade kohta tuleb uurida vastavatest peatükkidest. Kirjanduse loetelus on esitatud tähtsaimad käsitlused, mida teema kohta lisaks lugeda.

Tähtis lisainfo allikas on reegli ajaloo jaotised. Neis on võimaluse korral kirjeldatud, kuidas reegel on kujunenud, mis vaidlusi on sel teemal peetud ja mis probleeme võib reegli järgimisel tekkida. Näiteks on häälikute pikkuse märkimise peatükis tutvustatud *h* normimise käiku võõrsõnades, vabariikliku õigekeelsuskomisjoni luhtunud katsed lihtsustada eesti keeles š õigekirja ning eesti hääliku- ja silbivältekäsitluse teisenemist. Algustäheortograafia peatükist on lugeda, kuidas ja mis kaalutlustel on aastate jooksul muudetud asutuste, kaupade, autasude, perioodikaväljaannete, üksiksõidukite, ajaloosündmuste ja kujundlike nimetuste algustäheortograafiat. Üldine suund on olnud kasutatavate algustähemallide arvu vähendamine ning nimede ja mittenimede vahelisel üleminekulal lõtku-ruumi andmine.

PEATÜKKIDEST LÄHEMALT

Täheortograafia

Käsiraamatu juhatab sisse ülevaade kirjast ja tähestikust, kirjaviisist ja õigekirja-põhimõtetest. Sellele järgnev täheortograafia peatükk käsitleb häälikute pikkuse märkimist, häälikuühendeid, silbitamist ja poolitamist, võõrsõnade ja -nimede kirjutamist, ümberkirjutuse põhimõtteid jm.

On loobunud varasemast tavast eristada lühikesi, pikki ja ülipikki häälikuid.

Arvestades, et tänapäeva eesti fonoloogia-käsitlustes ei aktsepteerita enam häälikute kolme välde – valde on pigem silbi või kõnetakti (silpide järjendi) omadus –, on käsiraamatus loobunud

varasemast tavast eristada lühikesi, pikki ja ülipikki häälikuid.

Varasemast põhjalikum on tsitaatsõnade käsitlus. On antud üksikasjalikud juhised, kuidas tsitaatsõna tekstis eristada, kuidas käänta, liita ja teha tuletisi, missugused nõuded kehtivad tsitaatsõna algustähe kohta ning kuidas teha vahet tsitaatsõnal ja võõrnimel.

2016. aastal arutas Emakeele Seltsi keeleteimkond tsitaatsõnaküsimusi ja otsustas, et 1) tsitaatsõna eristuseks sobib kaldkiri, kui muu tekst on püstkirjas, 2) tsitaatsõna võib kirjutada väikese tähega olenemata sellest, mis tähega kirjutatakse vastav sõna oma päritolukeeles, 3) käänamisel lisatakse kaldkirjas tsitaatsõnale püstkirjas ülakoma ja käändelõpp ning vajaduse korral tüvevokaal. Hiljem on osa keeleteimkonna liikmeid tsitaatsõna algustähe kohta tehtud otsuses siiski kahtlema löönud, ühtlustava väiketähe vastu on sõna võtnud ka tõlkija Margus Alver.

Algustäheortograafia

Algustäheortograafia osa järgib tavaks saanud ülesehitust, kus reeglid on esitatud nimetusobjektide rühmade kaupa. Eraldi peatükina on esitatud ka ehitiste ja ruumide nimetused. Varem on neid enamasti käsitletud kohanimede all, kuid see on kasvav ja mitmekesine rühm, mis vajab täpsemaid juhiseid. Omaette peatükis on võimalik paremini esile tuua, mis on ehitise või ruumi nimi ja mis nimetus, kui tähtis on teha vahet ehitise ja asutuse nimetusel ning kuidas kirjutada mitmesuguseid kujundlikke nimetusi.

Sissejuhatavas peatükis on selgitatud, mida suur algustäht tähistab, missugune tähendus on suurel algustähel väikesega võrreldes, kuidas võib erialakeelne tarvitus erineda üldkeelsest. Pikemalt on käsitletud nelja suure algustähe kasutuspiirkonda: lause algus, nimed, ametlikus ja püsikindlus, tunderõhk.

Lause alguse ja nime suurtähe puhul on selgitatud päevakajalisi küsimusi, mis tänapäeval üha sagedamini kerkivad: kuidas toimida, kui lause algusesse satub nimi, mille esimene täht on väike (*iPhone*), kas algustähe mõttes tavapäratu vormistusega nimekujusid (*PowerPoint*, *easyJet*) tohib allutada nimede üldreeglile, kuidas kirjutada veebiüksuste nimetusi (*portaal Delfi*, veebi-aadress *delfi.ee*).

Reeglites on kajastatud ka Emakeele Seltsi keeleteoimkonna kõige värskemaid algustäheotsuseid: 2012. aasta otsus ajaloosündmuste algustähe kohta ja 2018. aasta otsus kujundlike nimetuste algustähe kohta. Reegli ajaloo ülevaadena on lisaks käsitletud nimedes olevate abisõnade algustähe küsimust.

Emakeele Seltsi keeleteoimkond arutas nimedes esinevate abisõnade algustähte 2006. ja 2007. aasta koosolekul. Protokollilise otsusena lepiti kokku põhimõte, et kõiki muid sõnu peale sidesõnade võib nimedes kirjutada suure algustähega, nt restoran *Vanaema Juures*, sihtasutus *Teeme Ära*, omaaegne Tartu klubi *Kellele Ei Meeldiks Johnny Depp*. Kaassõnade kasutamine nimedes-

Kuidas toimida, kui lause algusesse satub nimi, mille esimene täht on väike? Kas algustähe mõttes tavapäratu vormistusega nimekujusid allutada nimede üldreeglile? Kuidas kirjutada veebiüksuste nimetusi?

Kõiki muid sõnu peale sidesõnade võib nimedes kirjutada suure algustähega. Kaassõnade kasutamine nimedes nimetustes ei ole tüüpiline ning nii oma- kui ka tõlkenimetustes võiks neid vältida.

nimetustes ei ole siiski tüüpiline eesti mall ning nii oma- kui ka tõlkenimetustes oleks mõistlik neid vältida: pigem *Vanaema restoran* kui *restoran Vanaema Juures*, pigem *maailma arstide tuumasõjavastane ühendus* kui ühendus Maailma Arstid Tuumasõja Vastu (inglise *International Physicians for the Prevention of Nuclear War*).

Kokku- ja lahkukirjutamine

Osa sissejuhatavas peatükis on antud ülevaade kokku- ja lahkukirjutamise põhimõtetest, selle juurest lähevad viited peatükkidesse, kus kokku- ja lahkukirjutust on vaadeldud sõnaliikide kaupa. Nagu algustäheortograafia nii ka kokku- ja lahkukirjutuse puhul on kasutajal võimalik valida, kas teha oma otsused üldpõhimõtete najal või lähtuda detailsematest reeglitest.

Kokku- ja lahkukirjutus on olnud neid osi, mille üle Emakeele Seltsi keeleteoimkond on käsiraamatu käsikirja läbi arutades ka kõige rohkem vaieldud. Reeglite põhjaks on mitu keeleteoimkondade otsust: vabariikliku õigekeelsuskomisjoni 1979. aasta otsus verbide kokku- ja lahkukirjutamise kohta ning 1980. aasta otsus muutumatute sõnade kokku- ja lahkukirjutuse kohta, Emakeele Seltsi keeleteoimkonna 2012. aasta otsused määrsõnade ning ühend- ja väljendverbituletiste kokku-lahkukirjutuse kohta.

Kas laiendada põhiarvsõnade kokku- ja lahkukirjutamise põhimõtted ka järg- ja murdarvsõnade ning arvsõnast saadud *ne-* ja *line-*omadussõnade kokku- ja lahkukirjutusele?

Uusima seisukohavõtuna on käsiraamatus kajastatud Emakeele Seltsi keeleteoimkonna protokolliline otsus arvsõnade kokku- ja lahkukirjutuse kohta aastast 2016. Küsimus on olnud selles, kas laiendada põhiarvsõnade kokku- ja lahkukirjutamise põhimõtted ka järg- ja murdarvsõnade ning arvsõnast saadud *ne-* ja *line-*omadussõnade kokku- ja lahkukirjutusele (*kolme tuhandes, kolme tuhandik, kolme tuhande(li)ne*). Seesuguse ettepaneku tegid ÕSi koostajad, lähtudes arvsõnade kirjutamise ajaloost, ning keeleteoimkond kiitis selle heaks. Rööpvõimalusena mõndi siiski ka tuletistest eeskuju võtmist, nagu on reeglitanud Tiiu Erelti „Eesti ortograafia“ (*kolmetuhandes, kolmetuhandik, kolmetuhande(li)ne*).

Lühendamine

Lühendamise reeglistiku aluseks on vabariikliku õigekeelsuskomisjoni 1982. aasta otsus Tiiu Ereli koostatud esildise alusel. Kuigi otsuse tegemisest saab varsti nelikümmend aastat, ei ole reegli rakendajad siiani väsinud küsimast, kas lühendi lõppu tuleb punkt panna või ei ning kuidas lühendeid käänata.

Reeglistajaile on olnud vaidluskohaks suurtähtlühendi tüvevokaali näitamine käänamisel. Pärast II maailmasõda on pikka aega õpetatud, et lugemisel kaashäälikuga lõppevale suurtähtlühendile tuleb lisada tüvevokaal niihästi omastavas käändes kui ka käändelõppude ees (*ETKVL-ile saadetud kaubad*); lühendi võib aga käänamata jätta, kui sellele järgneb pärisnimeline tekstiosa (tollane näide *NSVL Ülemnõukogu Presiidium*). Tiiu Ereli „Eesti ortograafia“ järgi võib lühendite käänamisel tüvevokaali näidata selguse huvides, sinne käsiraamat peab otstarbekaks häälduses kaashäälikuga lõppeva suurtähtlühendi käänamisel alati tüvevokaali näidata: *ELi ~ EL-i liikmesriigid, unustas PINi ~ PIN-i*.

Ehkki lühendi jätmine tüvevokaalita võib kirjapildis mõjuda ühildumisveana, ei olnud ka Emakeele Seltsi keeleteoimkonna liikmed käsiraamatu teksti läbi arutades suurtähtlühendi tüvevokaali nõude asjus päris üksmeelsed. Vastuseisu on ilmutanud ka juristid, kes pole harjunud oma tekstides esinevaid rohkeid õigusaktilühendeid, nagu *AÕS* 'asjaõigusseadus', *IKS* 'isikuandmete kaitse seadus' või *KarS* 'karistusseadustik', käände näitamiseks tüvevokaaliga varustama.

Arutluskoht on olnud ka võõrsuurtähtlühendite kursiivitamine. Kuigi 1982. aasta lühendireeglistiku selgituses on öeldud, et võõrkeelseid, peamiselt ladina päritolu lühendeid tuleb käsitada tsitaatidena, oli võõrsuurtähtlühendite vormistus näiteks 2006. aasta ÕSis üsna kõikuv: osa lühendeid kursiivkirjas, osa püstkirjas. Õigekeelsuskäsiraamat annab ses asjas selge soovitusel: suurtähtlühendid (nt IQ, P. S.) ning lähtekeele reeglite järgi suure tähega algavad lühendid (nt Ltd.) eristuvad tekstis paremini ja jäävad püstkirja. Soovitusel aluseks on Emakeele Seltsi keeleteoimkonna protokolliline otsus 2012. aastast.

Suurtähtlühendile käände näitamiseks tüvevokaali lisamise küsimuses polnud üksmeelt.

Arvukirjutus

Arvukirjutuse reeglistik toetub põhimõtetele, mille aluseks on Emakeele Seltsi keeleteoimkonna 1994. aasta otsus numbrikirjutuse kohta Tiiu Erelti koostatud esildise alusel. Siinses käsiraamatus on peatüki pealkirjaks „Arvukirjutus“, sest just sellest käib jutt – nagu tähtedest saavad kokku sõnad, nii saavad numbritest kokku arvud.

Uudne on arvukirjutuse põhimõtete kirjeldamine üksikute kirjavahemärkide kaupa: kus ja kuidas kasutada punkti, koma, koolonit, pikka kriipsu, side- ja kaldkriipsu. Sidekriipsu puhul on mööndud võimalust lisada protsendimärgile omadussõna lõpp, kui seda nõuab selgus: *lisada 10% lahust ~ lisada 10%-list lahust ~ lisada 10%list lahust*.

Kaks vajalikku täpsustust on antud üksinda seisva arvu käände näitamise kohta. Esiteks, põhiarvsõnadel *null, üks, kaks, kolm, neli* ei ole osastava tunnust, mida numbrile lisada (*vaatab Kanal 2 ja TV3 ning kuulab Raadio 2; otsus puudutab 28 riigist 21, mitte 24*). Teiseks, numbritega 1 ja 2 lõppevatele järgarvudele liitub alates ainsuse omastavast liide *-se: 21-se ~ 21se, 21-sest ~ 21sest, 21-sesse ~*

Jaotiste nummerdamise puhul on loobutud varasema reegli soovituselt jätta jaotise tähise järelt punkt ära, kui tähise järele jäetakse harilikust sõnavahest suurem vahe.

21sesse. Mõnikord võib jääda ebaselgeks, kas seliidet tuleks lugeda järgarvuna [kahekümne esimese] või omadussõnana [kahekümne ühese], mistõttu on otstarbekas kirjutada pikemalt: *tuli kahekümne esimeseks, tuli 21. kohale* (sama moodi: *sai kahekümne üheseks, sai 21-aastaseks*). Nimetava *s-* või *ne-*liidet ei näidata.

Jaotiste nummerdamise puhul on loobutud varasema reegli soovituselt jätta jaotise tähise järelt punkt ära, kui tähise järele jäetakse harilikust sõnavahest suurem vahe. Kirjutajate enamikule näib vahe suuruse üle otsustamine üle jõu käivat, otstarbekam on panna jaotise tähise järele alati punkt. Kui jaotise tähist kasutatakse sellele osutades tekstis, siis tähise lõpus muidugi punkti ei ole.

Kirjavahemärgid

Kirjavahemärkide osa sissejuhatavas peatükis on selgitatud märkide kustumise põhimõtteid ehk seda, mis saab lauses kahest kõrvuti sattunud kirjavahemärgist. Samasugused märgid sulavad üheks, erisugustest märkidest võib üks kustuda, kuid kunagi ei kustu jutumärgid ega sulud, hüüu- ega küsimärk. Lauselõpupunkt ei kustu ka siis, kui lause lõpus on e-posti või veebilehe aadress.

Võrreldes varasemate ortograafiakäsitlustega on kõige põhjalikumalt uuendatud kaldkriipsu peatükki. Muu hulgas on analüüsitud juhtumeid, kus kaldkriipsu kasutamine võib tekstist arusaamist raskendada: tarindid *ja/või* ning *24/7*, samuti *ja-sõna* või sidekriipsu asendav kaldkriips (nt *pakendaja/importija, laotööline/tõstukijuht pro pakendaja ja importija, laotööline-tõstukijuht*).

Mõttekriipsu puhul on eristatud mõttekriips (mis märgib lausekatkestust, pausi) pikast kriipsust (mis võib asendada sõna *kuni, ja, või, ega* jms). Nii mõttekui ka sidekriipsu peatükis on varasemast põhjalikumalt selgitatud ebasoovitavaid kriipsu kasutamise juhtumeid. Näiteks on sidekriips tarbetu täiendosaga nimedest saadud tuletistes (*Kesk-Euroopa > keskeuroopalik*), omadussõnale eelneva laiendatud või mitmeosalise nime puhul (*kuninganna Victoria aegne*), ära jäetud korduva sõnaühendiosa või käändelõpu asemel (*Tartu ja Võru maakond, praad kartuli, riisi või tatraga*), arvsõna ja nimisõna ühendites (*75 aasta vanune*), sama sõna käänete ühendites, v.a nimetavast ja alaltütlevast koosnevad määrsõnad (nimisõnad kirjutatakse lahku, nt *päevast päeva, õlg õla kõrval*, omadussõnad kokku, nt *järkjärguline, sõnasõnaline*) ja mujalgi.

Senisest põhjalikumalt on käsitletud ka ülakoma. Muu hulgas on selgitatud põhjusi, miks on tava kasutada ülakoma osa võõrnimede käänamisel, sealhulgas omastavas. Ülakoma kasutamine aitab käänamisel vältida häiriva vokaali- või konsonanditähete järjendi teket, nt *Google'i, Renault'ga*, mitte „Googlei“, „Renaultga“. Kui nime omastav lõpeb häälduses vokaaliga, aga kirjas konsonanditähena, on see võõrastav, sest ainsuse omastav lõpeb eesti keeles alati vokaaliga. Seetõttu on tava panna niisuguse omastava lõppu ülakoma, nt *Marat' surm, Renault' tehas*, mitte „Marat surm“, „Renault tehas“. Lisainfo jaotises on antud vastused küsimustele, kas ülakoma tuleks kasutada asesõnade lühivormides, kõnekeelsetes *nd*-vormides või mitmesuguste kuluformide (*on's, ega's*) ühendamiseks eelneva sõnaga.

Kõige mahukam kirjavahemärgipeatükk on komal. Ülevaatlikkuse huvides on mõned teemad, nagu lauselühendi ja ühendsidendi koma, võetud kokku tabelitena.

Vormistus

Vormistuse peatükk on mõeldud n-ö tavapäraste ortograafiapeatükkide täienduseks. Siit saab vastuseid küsimustele, kus kasutada pealkirja, mis vahe on otsekõne ja tsitaadi vormistusel, kuidas viidata teose eri osadele ja kuidas kirjandusele, kuidas vormistada loetelu (sh küsimuste loetelu) ja tabelleid, kuhu jätta kirjas

tühikuid ja kuidas rakendada tekstis mitmesuguseid esiletõste. Peatüki kõige uu-
sem osa ongi esiletõstude oma, milles on käsitletud levinumaid esiletõstuviise,
nagu kursiiv, poolpaks kiri, allakriipsutus, versaal ja kapiteel ning sõrendus. Kur-
siivi puhul on lisaks reegli ajaloo jaotises antud ülevaade sellest, kuidas ja millal
on kursiivist esiletõstuvahend kujunenud.

Kokkuvõtteks

Kas õigekeelsuskäsiraamat on nüüd valmis? Seda veel väita ei saa. Aadressil
<https://keeleabi.eki.ee/wiki/> paiknev käsiraamat on avatud huvilistele tutvumi-
seks ja arvamuse avaldamiseks. Kui laekunud ettepanekud on läbi vaadatud ning
vajalikud parandused ja täiendusedki tehtud, on võimalik joon alla tõmmata ja
öelda, et nüüd reeglid kehtivad.

Koostamistöö sellega siiski ei lõpe, edasi tuleb hakata käsiraamatut ja ÕSi
omavahel linkide kaudu siduma, praegu on seda tööd jõutud teha üsna väikeses
mahus. Ühtlasi on koostajail kava veebikäsiraamatut edasi arendada ehk koos-
tada õigekeelsusosa kõrvale keelenõuannete osa. Millal ja mis vormis see teos-
tuda võiks, oleneb muudest töödest ja ka rahastusest.

„Eesti õigekeelsuskäsiraamat“ on valminud Eesti Keele Instituudis riikliku prog-
rammi „Eesti keel ja kultuurimälu II (2014–2018)“ toel. Koostamisel on kasutatud
Wikimedia tarkvara.

2019. aastal kaitstud lõputööde kokkuvõtte

TARTU ÜLIKOOL

TÜ doktoritöö „Juhendavad haldustekstid žanriteoreetilises raamistikus“

RIINA REINSALU, liidu juhatuse liige, Tartu Ülikooli tekstiõpetuse lektor, kutseline keeleteimetaja

2019. aastal kaitstud doktoriväitekirjas seadsin eesmärgi välja selgitada kirjutajate tekstistrateegilised valikud, mida nad teevad eri žanre esindavates haldustekstides, et täita seatud suhtluseesmärke. Teisisõnu analüüsisin, kuidas ametnikud ja kodanikud annavad eri haldustekstides üksteisele tegevusjuhiseid. Kuigi uurimistulemusi esitades võtsin endale objektiivse tekstiuurija rolli, on üks väitekirja peatükk pühendatud siiski rakendusvõimalustele, mille kirjutasin keeleteimetaja vaatevinklist. Siinses ülevaates võtangi selle peatüki sisu lühidalt kokku.

Ametnike koostatavad haldusaktid (korraldused, otsused, käskkirjad) ning töövõtu- ja käsunduslepingud on standardse ülesehitusega tekstid: välja on kujunenud kindlad sõnastus- ja lausestusmallid, mis tekstist teksti korduvana kinnistavad seniseid tekstiloometavasid. See aga tähendab, et elujõulised on ka sellised tavad, mis ei ole kooskõlas õige- ega heakeelsusnõuetega. Näiteks kirjutatakse vahel otsustes sisalduva konstruktsiooni *otsustab määrata* eeskujul ka korraldustes *korraldab määrata*, kuigi selline esitusviis ei sobi. Samuti ei märgata (või ei taheta seda teha), kuidas koormatakse haldustekst õigusaktiividega üle, seades need teksti algusosas tähelepanu keskpunkti. Ka lepinguid tavatsetakse vormistada ühetaolisel viisil, kuid selle tekstiliigi korral on suurem probleem sõna- ja lausetasandil vahav kantseliit, mis ei näita taandumismärke.

Avaldused, teabenõuded ja kaebused, mille eraisikud esitavad ametnikele, erinevad oma laadilt eelkirjeldatud tekstiliikidest suuresti, sest need pakuvad kirjutajale

nii sisu- kui ka keelevelikute tegemisel suuremat vabadust. Mõnikord kasutatakse seda vabadust aga kurjasti ära, pikkides teksti varjatud kriitikat. Nii ei soovita teabehnõudes lausega *Arvestades seisuga 07.03.2016 teede olukorda Ivaste külas, soovin teada, millistest normidest, standarditest või muudest nõuetest Kambja vald lähtub Ivaste külas teede hooldamisel* üksnes teavet dokumentide kohta, millest vald juhindub, vaid antakse ka märku, et teede olukorraga ei olda rahul. Sellist varjatud kriitikat võimaldavad esitada kõik vaatlusalused kodanike kirjutatud tekstid, kuid kuna need jagavad ühist eesmärki – ametiasutus peab tegema mingi teo –, peab kirjutaja rakedama olukohast tekstistrateegiat ehk vormistama soovitava teo olukorrale vastavalt kas palve, soovi, ettepaneku, nõude või käsuna.

Et haldussuhtlus oleks eesmärgipärane, peab see põhinema vastastikusel austusel ja viisakusel. Sellise suhtluskultuuri loomine nõuab ametnikelt julgust lasta lahti senistest tekstiloometavadest, et teha ruumi keelelt ja vormilt selgetele haldustekstidele. Seevastu kodanikud peavad talitsema emotsioone, et vähendada oma tekstide ironilis-kriitilist alatooni ja võimaldada neutraalset suhtlust.

Doktoritööga saab tutvuda veebisaidil dspace.ut.ee.

TÜ doktoritöö „Vormikasutuse varieerumine ning selle põhjused osastava ja sisseütleva käände näitel“

ANN SIIMAN, liidu juhatuse liige,
Tartu Ülikooli digihumanitaaria projektijuht

Käsitlesin kaht eesti keele kõige rikkalikuma vormistikuga käänat: osastavat ja sisseütlevat. Eesmärk oli korpuste põhjal nende käänete vormikasutust kirjeldada ja põhjendada.

Leidsin, et vokaallõpulist osastavat eelistatakse ainsuses vokaal- ja *t*-lõpu (nt *ema*, mitte *emat*), mitmuses vokaal- ja *sid*-lõpu (nt *aegu*, mitte *aegasid*) ning vokaal- ja *id*-lõpu (nt *kriteeriume*, mitte *kriteeriumeid*) varieerumisel. *kõne*-tüübis eelistatakse kirjakeele normingule vastavat *t*-lõppu (nt *jumet*, mitte *jume*), *soolane*-tüübis ainsat normingupärast *id*-lõppu (nt *viimaseid*, mitte *viimasi*) ning *pesa*-tüübi vähem sage-date sõnadega *sid*-lõppu (nt *pesasid*, mitte *pesi*).

Mitmuse osastava *sid*-lõppu kasutatakse vähem sagedate sõnadega, nt *essee*sid, mitte *esse*id. Sagedamate sõnadega eelistatakse vokaal- või *id*-lõppu, nt *omi*, mitte *omasid*. Mõne sõna puhul võib tüvevokaali valik olla keeruline ja seetõttu valitakse *sid*-lõpp, nt *avasid*, mitte *avu*. *si*- ja *sid*-lõpu varieerumisel eelistatakse *si*-lõppu peamiselt argikeelsetes sõnades, nt *mersusi*, mitte *mersusid*.

Keeletoimetajaid võiksid huvitada osastava käände kohta tehtud keelekorralduslikud tähelepanekud. Töö tulemuste põhjal võiks edaspidi uurida, kas sõnad *aadress* ja *kontsert* on liikunud astmevahelduslikust *kontsert*-alltüübist astmevahelduseta *õpik*-tüüpi (*aadressit* ja *kontsertit*, mitte *aadressi* ja *kontserti*). Samuti võiks selgitada välja, kas sõnad *vistrik* ja *ämblik* on liikunud *ohtlik*-alltüübist *õpik*-tüüpi (*vistrikut* ja *ämblikut*, mitte *vistrikku* ja *ämblikku*). Lisaseiret vajaks ka sõna *hüve* liikumine *kõne*-tüübist *pesa*-tüüpi (*hüve*, mitte *hüvet*).

Ainsuse sisseütleva vormikasutuse kohta selgus, et rohkem kasutatakse lühikest sisseütlevat. Juhtisin tähelepanu tendentsile, et pikk sisseütlev on eelistatum III-välte-
liste ilma astmevahelduseta sõnade (nt *bussipeatusesse*, mitte *bussipeatusse*), III-välte-
liste *ne*- ja *s*-lõpuliste sõnade (nt *algusse*, mitte *algu*se), rektsioonistruktuuride (nt *asjasse puutuma*, mitte *asja puutuma*) ning pärisnimede, täpsemalt isiku- ja kohanimede puhul (nt *Mägisse*, mitte *Mäkke*). Lühike sisseütlev on eelistatum III-välte-
liste astmevahelduslike sõnade (nt *aeda*, mitte *aia*se), I- ja II-välte-
liste *ne*- ja *s*-lõpuliste sõnade (nt *alumisse*, mitte *alumi*se), püsiühendite (nt *pähe hakkama*, mitte *peasse hakkama*), üldnimeliste koha- ja seisundifraaside ning kehaosanimetuste puhul (nt *koju*, mitte *kodusse*).

Lisaks vormivalikute kirjeldusele pakkusin väitekirjas neile ka põhjendusi ning käsitlesin eesti morfoloogia uurimise meetodeid ja andmekogumispõhimõtteid.

Doktoritööga saab tutvuda veebisaidil dspace.ut.ee.

TÜ bakalaureusetöö „Suuruse mõistestamine kõrgusena sõnade *kõrge*, *suur*, *kõrgenema*, *suurenema*, *kasvama*, *tõusma*, *kasv* ja *tõus* kasutuse põhjal“

HEIKE OLMRE

Selge ja täpse väljenduse otsinguil tabab nii mõndagi keeleteoimetajat küsimus, kas nende tööviljakus on *suur* või *kõrge*. Kas tekstide kvaliteet *tõuseb* või *suureneb*? Kas tööhuvi *kasvab* või *kõrgeneb*? Kas *palgatõus* viib motivatsiooni *kasvuni* või vastupidi?

Suundumus kirjeldada millegi suurust kõrgusena on pälvinud keeleinimeste tähelepanu juba aastakümneid. Nõukogude ajal peeti suurimaks mõjuallikaks vene keelt,

praegusel ajal on rõhutatud eelkõige inglise keele mõju. Normatiivsete nõuannete kõrval on seni aga puudunud põhjalik uurimus suundumuse ulatusest.

Sellest lähtudes oli bakalaureusetöö eesmärk võrrelda korpusuuringu põhjal omadussõnade *kõrge* ja *suur*, tegusõnade *kõrgenema*, *suurenema*, *kasvama* ja *tõusma* ning nimisõnade *kasv* ja *tõus* kasutust, et selgitada välja, mis kontekstis ja kui sagedasti suurust kõrgusena mõistestatakse. Rõhk oli viisil, kuidas keeleväljendus peegeldab keelekasutaja mõistelist struktuuri, ja vastupidi. Huvi keskmes oli seejuures võimalik seaduspära.

Uurimusest selgus, et suuruse mõistestamine kõrgusena on sage eeskätt siis, kui mõiste tähistab mõõdetavat suurust, näiteks summat (*maksud tõusid*) või sisaldust (*kõrge suhkruisisaldus*), või kui mõistet kasutatakse, et osutada asjaomasele näitajale, pruukimata seejuures skaalalisust märkivat abisõna, nagu *tase*, *määr* või *järk*. Nii on levinud väljendusviis näiteks *kõrge töötus pro töötuse määr*.

Mida nõrgem on seos mõõdetavusega ja mida abstraktsemasse kogemusvaldkonda mõiste kuulub, seda vähem mõistestatakse suurust kõrgusena. Nii väljendatakse intensiivsust püsikindlalt eelkõige suurusena, näiteks *suur rõõm* ja *heaolu kasvab*. Suur varieeruvus esineb aga sõnade seas, mis ühes kontekstis tähistavad puhtabstraktset mõistet ja teises seostuvad mõõdetavusega. Üks selliseid sõnu on näiteks *tundlikkus*, mis tehnikavaldkonnas märgib arvulist näitajat.

Eraldi on bakalaureusetöös veel vaatluse all kogemusvaldkonnad, mida mõistestatakse eeskätt kõrguse, mitte suuruse kaudu, näiteks positsioon. Samuti käsitlesin keelendeid, nagu *kõrged nõuded*, mis ei seostu esmapilgul ei suuruse ega kõrgusega.

Uurimuse tulemused näitlikustavad tihedat seost tunnetuse ja keeleväljenduse vahel. Suuruse mõistestamine kõrgusena ei ole meelevaldne. Teadlikkus mõistestamisviisidest aitab keeleteoimetajal aduda, mispärast võib sõnastus peale tõlkemõju veel varieeruda.

Bakalaureusetööga saab tutvuda veebisaidil dspace.ut.ee.

TÜ magistritöö „Reklaamifunktsiooni avaldumine kasutusjuhendis kui žanris“

MARILI TAMMEORG, liidu noorliige

Kasutusjuhend tuleb kaasa iga ostetud tootega, kuid lugemise asemel eelistatakse abi küsida teiselt inimeselt. Kasutusjuhend võetakse ette alles olukorras, kus midagi muud üle ei jää, ja ka siis loetakse seda nii vähe kui võimalik. Kasutusjuhend peab täitma nelja suhtluseesmärki: juhendama, maandama riske, informeerima ja müüma. Mõni funktsioon ei pruugi olla nii nähtaval kui teine, kuid nad kõik on ühtmoodi tähtsad.

Kasutusjuhend on kui ettevõtte saadik. See annab infot nii toote kui ka selle turule toonud ettevõtte kohta. Oskamatult kirjutatud kasutusjuhend õhustab tootja mainet ja peletab kasutaja eemale. Hästi kirjutatud kasutusjuhend aga kinnitab toote värsketele omanikule, et ta on teinud õige valiku. Samuti suurendab see võimalust, et seadmele soetatakse lisatarvikuid või ostetakse samalt ettevõttelt uus seade. Kuna reklaamifunktsiooni kaudu saab tarbija käitumist mõjutada, seadsin magistritöö eesmärgiks uurida reklaamifunktsiooni avaldumist kasutusjuhendis kui žanris. Kasutusjuhendites reklaamitakse mitmesuguseid väärtusi, nt vastupidavust, kasutamise kergust, säästlikkust ja kiirust. Kuigi töö fookus ei olnud keelekasutuse hindamisel, andsin mõne soovitusel, kuidas kirjutada head kasutusjuhendid.

Kui kasutusjuhend on ettevõtte saadik, on juhendi kirjutaja ettevõtte hääl. Tema valib kasutatava keele ja stiili ning peab lugejale vajaliku teabe edasi andma.

- Terminikasutuses tuleb olla järjepidev. Lugeja eeldab, et kirjutaja kasutab sõnu läbimõeldult.
- Tõlgitud kasutusjuhendid tuleb lokaliseerida (nt tuleb järgida kohalikke arvukirjutusreegleid) ja arvestada sealset kultuurikonteksti (nt kas juhendi alguses on kompleks klienti tänada või õnnitleda).
- Keelekasutus peab olema neutraalne, liialdamisvõtteid võib kasutada mõõdukalt.

Tähelepanu tuleb pöörata juhendi visuaalsele poolele.

- Läbimõeldud ja ligitõmbav esikülj võiks peale ettevõtte logo sisaldada ka tunnuslauset.
- Mida vähem teksti on ühel lehel, seda mugavam on juhendit lugeda. See vähendab ka ohtu, et lugeja kaotab järje, kui vaatab kordamööda juhendit ja toodet.

- Tekstiplokkide asemel võiks kasutada täpp- ja numberloendit ning esitada teksti kahes veerus.

Hästi kirjutatud kasutusjuhend ei pruugi saada väärilist tunnustust, sest juhend on väga tihedalt seotud seadmega. Kui seadet on kerge kasutada, peetakse põhjuseks üldiselt seadme ülesehitust, kuigi lihtsaks võis selle teha hoopis hästi kirjutatud kasutusjuhend. Kasutusjuhend püsib lugejal meeles vaid siis, kui see on halvasti kirjutatud.

Magistritööga saab tutvuda veebisaidil dspace.ut.ee.

TALLINNA ÜLIKOOL

TLÜ magistritöö „Tõlkenäidendi toimetamine lavastusprotsessis Edward Albee näidendi „Kes kardab Virginia Woolfi?“ näitel“

LIINA JÄÄTS, liidu noorliige, teatriloolane, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia õppekorralduse spetsialist

Käsitlesin magistritöös draamateksti toimetamise spetsiifikat ja võrdlesin Edward Albee näidendi „Kes kardab Virginia Woolfi?“ eestikeelseid versioone. Eelkõige soovisin välja selgitada, milliseid parandusi on kaks toimetajat teinud. Töö fookus on teksti kirjalikul toimetamisel, ent huvi pakkus seegi, kas laval esitatakse tekstiraamatus olevat teksti. (Ei esitata, ka näitlejad toimetavad.)

Näidendit on eesti keeles lavastatud neljal korral. Analüüsisin kahe lavastuse teksti, mis põhinevad samal, Lydia Möldri trükis ilmunud tõlkel, ja lavastuste aluseks olnud toimetatud versiooni. Võrreldavaid tekste oli seega seitse: Albee originaalnäidend (1962), Möldri tõlge (1971), Jaak Rähesoo toimetajaparandused Pärnu teatri lavastuse jaoks (1977) ja lavastuse suuline tekst (1983), Albee uusversioon (2005), Triin Sinissaare toimetajaparandused Tallinna Linnateatri lavastuse jaoks (2010) ja lavastuse suuline tekst (2016).

Albee näidendi keelt peeti valmimise ajal vulgaarseks. Mölder on tõlkides vulgaarsusi vältinud, Rähesoo on toimetades leidnud neile kohased vasted. Lisaks on Möldri

tõlkesse kas kogemata või meelega sattunud mõni ilmne väärtõlge ning arvatavasti teadlikult trükkis avaldamiseks tõlkides ei ole ta teksti etendatavusele suurt tähelepanu pööranud. Tulnuks tõlge toimetamata kujul lavale, vähendanuks see kindlasti näidendi keelelist kontrastsust ja mõjuvust.

Rähesoo ja Sinissaar on toimetades teinud nii leksikaalseid, süntaktilisi kui ka pragmaatilisi parandusi. Sinissaarel on parandusi rohkem, lõviosa neist leksikaalsed. Osaliselt on see kindlasti seletatav asjaoluga, et tõlge valmis 1971. aastal ja Sinissaar toimetab seda 2010. aastal. Mitu sõna on asendatud tänapäevasematega. Arvukuse poolest teisel kohal on süntaktilised parandused: muudetud on Möldri lause sõnajärge, vahetatud vaatepunkti ja sõnaliiki. Kõige vähem on pragmaatilisi parandusi ehk kultuurilist kohandamist (nt *talendijahi eelvoor algse lihavõtterongkäigu* asemel).

Rähesoo on tõlget toimetanud vähem, kuid parandused rühmituvad samuti: enim on leksikaalseid parandusi, kus Rähesoo on asendanud sõna samaliigilise, ent teisest registrist sõnaga; arvukusel järgmised on süntaktilised parandused; leidub ka paar pragmaatilist parandust. Seega võib vähemalt nende tekstinäidete analüüsi põhjal väita, et kõige kiiremini tõuseb toimetaja käsi parandama siis, kui ta usub, et on leidnud täpsema, tänapäevasema või autori kavatsust paremini väljendava sõna.

Magistritööga saab tutvuda veebisaidil etera.ee.

TLÜ magistritöö „Laenkeelendite päritolutunnetus ja vastuvõetavus eesti keeles“

MIREL PÜSS, liidu noorliige,
Tilde Eesti OÜ tõlketoimetaja

Mõte kirjutada oma magistritöö võõrkeelendite vastuvõetavusest sündis tundeist, et kuigi räägime päris palju oma keele ilust ja kaitsmise vajadusest, kasutame siiski üsna meelsasti võõra (tänapäeval enamasti inglise) päritoluga sõnu, väljendeid ja malle. Niisiis soovisin oma tööga sellele sisetundele kas kinnitust leida või seda kummutada. Lisaks huvitas mind, millest üldse sõltub see, mida peame omaks ja mida võõrapäraseks, mida vastuvõetavaks ja mida mitte ehk kuidas on keelendite päritolutunnetus ja vastuvõetavus omavahel seotud.

Koostasin internetis isikuankeedi ja 50 testlausega küsimustiku. Testlausete moodustamisel võtsin peamiselt aluseks keeleallikates ebasoovitavaks märgitud võõrkeelendid: nii sõnad (nt *vastuoluline poliitik, siseriiklikud maksed, täiendav teave*) kui ka lausekonstruktsioonid (nt *oma südant rindu võtma, kokkuvõte lepingu tingimustest, ma kohe tulen*). Kümme lauset olid sellised, mis on küll õigekeelsusallikates n-ö soositud ja soovitatud, kuid mille vastuvõetavuses ma julgesin kahelda (nt *põr-pima, fookustama, (ära) rippuma*).

Küsimustikule laekus ootamatult palju vastuseid, lausa 900. Arvestades küsimustiku pikkust, oli selline keelehuviliste hulk meeldiv üllatus. Et mind huvitasid aga vähemalt 11-klassilise haridusega ja eesti keelt emakeelena kõnelevate inimeste vastused, tuli 15 inimese vastused välja praakida – nii jäid sõelale 885 vastaja vastused.

Jagasin vastajad esmalt tegevusala järgi kuude põhirühma (abituriendid, keeletoimetamise eriala peatsed lõpetajad, tegevkeeletoimetajad, tõlkijad jm lingvistid, keeleteadlased ja lingvistikadoktorandid ning segarühm, kuhu kuulusid kõik ülejäänud) ja muude tunnuste alusel 12 kombineeritud rühma. Selgus, et keeletunnetust mõjutavad – küll nõrgalt, ent siiski – kõige rohkem õigekeelsusallikate kasutamine ja keeleline eriharidus, sestap on loogiline, et võõrustega on kõige paremini kursis just keeletoimetajad. Kõige selgemalt joonistus välja *poolt*-tarindi tajumine: keeleinimesed märkisid selle enamasti võõraks ja vastuvõetamatuks, sellal kui mittekeeleinimeste jaoks oli tegu oma ja vastuvõetavaga. Kõige enam üllatasid mind aga paljude võõrkeelte oskajad ja teises keelekeskkonnas elamise kogemusega inimesed. Tuli välja, et need tegurid ei mängi keeletunnetuse juures vähimatki rolli.

Kokkuvõttes eelistavad eestlased eestimaist ka keelekasutuses: 72% lausetest, mida tajuti eestipärasena, olid pea samaväärselt ka vastuvõetavad. Suhtumine võõrmõjulisena tajutud lausete kasutamisse oli neile antud võõrushinnangutest seevastu 14–33% negatiivsem. Seega tundub näilise võõruslembuse põhjus olevat hoopis asjaolu, et poolte (52%) võõrkeelendite puhul lihtsalt ei tajuta võõrast päritolu.

Magistritööga saab tutvuda veebisaidil etera.ee.

Keeletoimetajate liidu kroonika 2019

Foto: Merilyn Merisalu

HELIKA MÄEKIVI, liidu asutajaliige ja juhatuse esimees

Keeletoimetajate liidu 2019. aasta oli tegusam kui eelmised aastad, sest tähistasime Haridus- ja Teadusministeeriumi rahalisel toel mitmesuguste lisaüritustega ka eesti keele aastat.

JAANUAR

- Tallinna Ülikooli humanitaarblogis kirjutas Reili Argus keeleteojaja kutsestandardi olulisusest.
- Reili Arguse keeleteojamise eriala üliõpilased TLÜs tegid esimese proovi-eksami. Kutse- ja hindamiskomisjon said head tagasisidet kutseeksami korralduse täiendamiseks.
- Liidu auliige Viivi Maanso sai 90aastaseks.
- Sirbis ilmus eelteade veebruarikuise küllakutsumiskampaania kohta.

VEEBRUAR

- Keeletoimetamise ja selge keele kuul korraldas liit kampaania „Kutsu keeleteojaja külla!“. Selle käigus toimetati soovi avaldanud organisatsioonidele tasuta kuni viis lehekülge teksti ja anti tund aega keelenõu. Osales 32 organisatsiooni ja 18 keeleteojajat. Kampaaniajuht Kristel Ress kajastas seda Postimehes, Kuku raadio „Raadioekspressis“ ja ETV „Terevisioonis“.
- Esitada sai keeleteo auhinna kandidaate. Liidu nimel esitas Kristi Kallaste kandidaadiks selge kõneleja konkursi, Riina Reinsalu keeleteojamistalgud ja Külli Pärtel „Eesti õigekeelsussõnaraamatu ÖS 2018“.
- Tallinna Ülikoolis toimus TLÜ, TÜ ja liidu koostöös töötuba, kus Riina Reinsalu ja Sirli Zupping tutvustasid Vikipeedia keeleteojamise sisulist ja tehnilist poolt.

MÄRTS

- Aasta keeleteoks sai keeleteoimetajate liidu esitatud „Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018“.
- Helika Mäekivilt ilmus Postimehes artikkel „Kauni keele eest“, milles lahati keeleteoimetaja elukutse omapära.
- Lõppesid detsembris alanud keeleteoimetamistalgud, mida korraldavad Tartu Ülikool, Eesti Keeletoimetajate Liit ja MTÜ Wikimedia Eesti. Liidust kuulusid žüriisse Reet Hendrikson, Katrin Naber ja Ann Siiman.
- Tartu Ülikoolis toimus Riina Reinsalu juhtimisel keeleteoimetamise vestlusring, mille eesmärk oli tutvustada üliõpilastele keeleteoimetaja igapäevatööd, selle plusse ja miinuseid, keeleteoimetamise kuvandit ühiskonnas jms. Keeletoimetajate liitu esindasid Helika Mäekivi ja Külli Pärtel.

APRILL

- Valmis liidu esimene aastaraamat. Raamatu peatoimetaja oli Egle Heinsar, kolleegiumisse kuulusid Reili Argus, Egle Heinsar, Helika Mäekivi, Külli Pärtel ja Riina Reinsalu. Käsikirja vaatas üle Kristel Ress ja raamatu kujundas Sirje Ratso.
- Toimus teine proovieksam, millest võtsid osa keeleteoimetajad. Kutse- ja hindamiskomisjon kogusid tagasisidet ja uurisid rahulolu.

MAI

- Toimus liidu üldkoosolek. Liit sai endale kaks uut auliiget: Reet Kasiku ja Krista Kerge. Juhatarest lahkusid Reili Argus ja Egle Heinsar, kelle asemele valiti Airi Männik ja Ann Siiman.
- Keeletoimetamistalgulistele anti üle auhinnad. Talgute võitja oli Svea Tarkin, teisele kohale tuli Merily Šmidt ja kolmandale Liina Kahu. Kokku toimetati 474 Vikipeedia artiklit ja talgutel osales 17 toimetajat. Auhiinad pani välja Tartu Hansa Rotary Klubi.
- Pärast üldkoosolekut toimus liidu avalik pidulik seminar keeleteoimetaja ameti 90. aastapäeva puhul. Keeletoimetamise minevikust rääkis Reet Kasik, olevikust Reili Argus ja tulevikust Marek Dreving.

- Urve Pirso jagas kutseeksami infotunnis huvilistele teavet kutseeksami korralduse kohta.
- Liidu juhatus osales keelepoliitika põhialuste dokumendi koostamise juures ja tegi täiendusi keeleteoimetajaid puudutava kohta.

Liidu vastne auliige Reet Kasik kevadseminaril ettekannet pidamas. Foto: Tiina Sammelselg

JUUNI

- Haridus- ja Teadusministeerium korraldas eesti keele aasta puhul Estonias kontsertaktuse ning palus liidul oma valdkonnas välja valida inimesed, keda tänada eesti keele hoidmise eest. Keeleteoimetajate liit jagas oma liikmetele ja liidu töös osalejatele välja peaaegu 40 piletit. Üritusel peeti kõnesid, vaadati Rasmus Puuri ooperit „Pilvede värvid“ ning külalisi ootas suupistelaud.
- Meie hulgast lahkus liidu auliige Ellen Uuspõld (19.04.1927–07.06.2019).
- Toimus esimene kutseeksam, mille sooritasid Airi Männik, Külli Pärtel, Riina Reinsalu, Kristel Ress ja Margit Ross. Eesti sai esimesed kutselised keeleteoimetajad.

Suvepäevalised Narva raekoja trepil. Foto: Tiina Sammelselg

AUGUST

- Liit pidas Narvas suvepäevi. Muuseumis tutvuti mitu tundi ajaloo ja Tartu Ülikooli Narva Kolledžis juhtis Riina Reinsalu selge keele töötuba ja liitu tutvustava voldiku kavandite koostamist. Tehti õhtune ühisjalutuskäik, mille käigus saadi omavahel paremini tuttavaks. Järgmisel hommikul käidi giidiekskursioonil Kreenholmis.
- Koostöös Eesti Kirjanike Liiduga algas Edvin ja Lembe Hiedeli nimelise toimetajaauhinna kandidaatide esitamine. Meie liitu esindasid žüriis Riina Kasser ja Sirje Ratso.

SEPTEMBER

- Eesti Kirjanike Liidu ja Eesti Keeletoimetajate Liidu ühisžürii valis 2019. aasta Edvin ja Lembe Hiedeli nimelise toimetajapreemia laureaadiks Asta Põldmäe.
- Algas selge sõnumi auhinna võistlus, kuhu oodati selgeid tarbetekste ja -pilte ning selge sõnumi edendaja kandidaate. Liidust osalevad töörühmas Helika Mäekivi ja Urve Pirso.

Suvepäevalised Tartu Ülikooli Narva Kolledžis. Foto: Tiina Sammelselg

OKTOOBER

- ERRI portaali kultuurirubriigis ilmus Ivo Voldi artikkel „Toimetajate hääled“, milles ta mõtiskles keeleteoimetaja töö eri tahkude üle.
- Liit pidas 14. toimetajaseminarit õiguskeele teemal. Seminari algul tegi Helika Mäekivi tagasivaate kutseeksami väljatöötamise loole ja viis esimest kutselist keeleteoimetajat said kätte oma kutsetunnistuse. Seejärel esinesid Airi Männik, kes rääkis keeleteoimetaja köielkõnnist, Krista Kerge, kes käsitles õigus- ja haldussuhtlust õpetaja ja toimetaja pilgu läbi, ning Katrin Hallik, kes arutles selge keele vormi ja sisu üle.

NOVEMBER

- Liit kordas veebruarikuist küllakutsumiskampaniat miniversioonis. Kristel Ress viis kokku 13 klienti ja 12 keeleteoimetajat. Kohad täitusid nädalaga. Üritust kajastas Kristel Elmari raadio saates „Sõna-sõnalt“ ja Airi Männik ETV „Terevisioonis“.

Liidu vastne auliige Krista Kerge sügisseminaril ettekannet pidamas. Foto: Helika Mäekivi

- Selgusid 2019. aasta selge sõnumi auhinna saajad. Parima selge sõnumiga tarbeteksti auhinna pälvis Eesti Loodusmuuseumi audiogiid, selge sõnumiga tarbepildi auhind anti Viru Keskuses korraldatud Ants Laikmaa kampaaniale, parim selge sõnumiga tarbetekst koos tarbepildiga on Maanteeameti liiklusohutuse kampaania ning 2019. aasta selge sõnumi edendaja on Politsei- ja Piirivalveamet.
- Keeletoimetaja ameti 90. aastapäeva puhul ilmus Helika Mäekivilt Sirbis artikkel „Eesti keele aasta – 90 aastat keeletoimetaja ametit“.

DETSEMBER

- Algasid kolmandad Vikipeedia keeletoimetamistalgud.
- Haridus- ja Teadusministeerium korraldas Tallinna Niguliste kirikus eesti keele aasta tänuaktuse, kuhu olid kutsutud kõigi keelega seotud ühenduste esindajad.
- Liidule anti üle tänukiri eesti keele aasta korraldamisele kaasaaitamise eest.

Lauljast keeleteimetajaks

MERILY ŠMIDT, liidu noorliige

Ma ei ole kunagi tahtnud keeleteimetajaks saada. Õigupoolest märkisin oma lasteaia lõputunnistusele, et minust saab laulja, sest küsimus „Kelleks sa saada tahad?“ on mind väiksest saati hirmutanud – eriti kui seda küsitakse pingelises olukorras ja vastust eeldatakse kohe. Niisiis kirjutasin paberile selle, mis paistis pinginaabri tunnistuselt.

Loomulikult ei ole ma sisimas kunagi tahtnud lauljaks saada, kuid see seik aitab põhjendada, miks ma ikkagi keeleteimetamiseni jõudsin. Nimelt meeldib mulle teha asju oma tempos enda reeglite järgi, kodu rahus ja vaikus. Mulle ei meeldi otsustada kohe, vajan järelemõtlemiseks aega. Tahan kontrollida ja mõelda enne, kui ütlen. Kui lasteaed oleks mulle kõike seda võimaldanud, oleksin kindlasti mõne sobivama ameti välja mõelnud. Senine lühike, kuid üsna õpetlik toimetamiskogemus on näidanud, et need omadused võivad (aga ei pruugi!) selle erialaga kokku käia.

Minu keeleteimetamisteed algab ülikoolist, kuigi aitasin väiksenäi meelstasti oma õpetajast vanaemal õpilaste töid parandada ja sain ka eesti keele tunnis hästi hakkama. Elu esimene kaks pandi mulle küll põhikoolis aluse ja öeldise määramise kontrollitöö eest, kuid esimeseks ülikooliaastaks mõistsin, et eesti keel on minu eriala. Keeleteotmetamine ei olnud ka siis kindel valik – õigupoolest ei saanud ma täpselt arugi, mida keeleteotmetaja tegema peab, rääkimata sellest, et ma näiteks juba varasemates kooliastmetes oleks sellest ametist teadlik olnud. Kõikide kohustuslike kursuste seas hakkasid erilisel sümptatiseerima just toimetamisega seotud ained – ehmusin isegi, kui avastasin, et kuulan päriselt huviga. Varsti oli soolas ka esimene erialane töökoht.

Leidsin suvise töökoha kodulinna ajalehes, kus olin aasta varem muud ametit pidanud. Kui seni olin arvanud, et keeleteoimetaja töö on üksildane, pime ja liikumatu – leidsin end ikka ja jälle üksinda pimesdas toas arvuti tagant istumast –, siis ajalehes töötamine muutis mu seisukohta. Toimetuses elu käib: kuigi tööd on kõige mugavam teha siiski istuvas asendis, näeb seal igat sorti inimesi ja liikuma peab ka, sest lehekülgi tuleb kolleegidega vahetada (ning toimetus asub liftita maja kolmandal korrusel). Ajalehetekstide toimetamine on minu meelest hea koht, kust alustada, aga eriti kasulik on see siis, kui toimetuses töötab samal ajal veel kolm keeleinimest: neli suve korrektorina töötamist on mind meeletult palju harinud, sest mind toetasid kogu aeg kaks keeleteoimetajat ja teine korrektor. Keeleteoimetaja töö näib üksildane ja tihtipeale seda ongi, kuid ajalehetoimetuses võib saada hoopis vastupidise kogemuse – mina valisin enda jaoks õnneks õige toimetuse.

Ajalehetoimetuses alustades sain kinnitust arvamusele, et keeleteoimetaja teeb väga tähtsat tööd, kuid ta on kõigest inimene. Seal näeb igasuguseid tekste, mis olenemata peavalu tekitamise tasemest tuleb õhtuks trükikõlblikuks vormida. (Olgu öeldud, et alati leidub ka väga häid tekste.) Järgmisel päeval jõuab leht tellijateni ja ühes sellega leiavad tee postkastidesse ka võimalikud keelevelad. Loomulikult on ideaalne, kui neid ajalehes ei ole, aga paratamatult eksib mõni konarus sinna siiski ära. Tagasisidet on alati hea saada, aga kui hommikut alustab põhjalikult ja mitme inimese kontrollitud pealkiri, kus näiteks *esialgu* asemel räägitakse ekslikult hoopis *esijalgadest*, ei lähe see niisama meelest ning on väärtuslikum

kogemus kui ükskõik kelle tagasiside. Õnneks on niisugused seigad tihtilugu koomilised. Ajalehes töötamine aitas juba enne keeleteoimetamismaailma sukeldumist selle kõrge mina-ei-tee-kunagi-vigu-mäe otsast alla tulla. Kuulsin alles hiljuti, et algajatel toimetajatel soovitati lasta oma tekste parandada – nii on nad edaspidi ehk näiteks tõlkijate vastu meeldivamad, aga enda vigade must valgel nägemine on sama tõhus. Minu jaoks on töö ajalehes olnud hindamatu väärtusega.

Vikipeedia on tore mänguplats neile, kes tahavad oma teadmisi jagada või teiste tarkusi parandada. Vabatahtlikul tuleb loota, et keegi kiidab parandused heaks või kommenteerib, kui midagi eriti head või halba näeb. Eelkõige annab Vikipeedias keeleteoimetamine aga mõnusa koristamisjärgse tunde (või õige ajastuse korral keeleteoimetamistalgute auhinna ...). Tagasisideta on aga keeruline areneda. Tänu ülikoolile olen saanud õppida enda vigadest ja kindlasti oma ala parimate käe all, mis on just see põhjus, miks arvan, et algajal võib ilma koolita keeruline olla. Kooli kaudu tehtud töid on alati tagasisidestanud keegi, kelle näpunäiteid ja parandusi usaldan. Tänu sellele tunnen end kindlamalt, kui teen muid keeleteoimetamistöid või suundun tulevikus päris töömaailma.

Keeleteoimetaja töö jääb tihtipeale märkamatuks. Raamatuid lugedes ei vaadanud ma varem kunagi, kes on seda toimetanud, kuid olles nüüd ise mõne raamatu kallal nokitsenud, mõistan, et selle silmapaistmatu nime taga on inimene, kes on tõenäoliselt veetnud tunde, et autori ja/või tõlkija üllitis näeks kena välja. Tunnistan, et tegelikult ma mõnikord siiski vaatasin keeleteoimetaja nime – ikka siis, kui ma raamatust mõne vea leidsin ja parandajat mõttes kiruda tahtsin. Nüüd jätan pisivigade korral keeleteoimetaja rahule, sest tean, et lugejateni jõuab vaid lõppversioon ning see, missugune oli tekst toimetajani jõudes, on omamoodi riigisaladus. Hea saia tegemiseks on teadupärast vaja kvaliteetset tainast.

Ma ei ole kunagi tahtnud keeleteoimetajaks saada, aga tegelikult ei ole ma kohanud ühtki last, kelle soov on suurena tekste parandada, olemata samal ajal õpetaja. Suurem osa mu lähedastest arvab endiselt, et minu töö on panna sidesõnade ette komad ning teada peast eesti keele reegleid ja kõikide sõnade õige kirja, aga ma ei pane seda pahaks. Keeleteoimetamistöö on pakkunud ja pakub loodetavasti ka edaspidi kõike seda, mida ma oleksin vajanud, et lasteaias oma tulevase ameti küsimusele realistlikult vastata. Seda tööd saab teha üldjuhul ükskõik kus, märkamatult ja enamasti oma tempos, ning kuigi pidevas ajapuuduses on iga eriala inimesed, tundub mulle, et keeleteoimetajatel on aega rohkem; kuniks kestab eesti keel, ei saa ka meie töö otsa. Aega töötamiseks on küll!

Ellen Uuspõld

19.04.1927–07.06.2019

2019. aastal lahkus meie hulgast keeletehnik ja keelehooldaja, mitme keeletehnikate põlvkonna õpetaja ning keeletehnikate liidu auliige Ellen Uuspõld. Teda meenutavad õpilased ja kolleegid.

ELLEN

Ellen oli tervik ja tema ise igas mõttes, nii õpetaja, kolleegi kui ka sõbrana ning kõiki neid koos võttes. Meie esimest kohtumist 1969. aasta kevadsemestri algul meenutab tänini sinisekaaneline süntaksikaustik, omamoodi revolutsiooniline kirjandus poole sajandi taguse tudengi seisukohtade kujundamisest: olime harjunud, et keeleasjad on nii ja mitte teisiti. Punkt. Ellen selgitas, et on nii küll (kellegi arvates, normi järgi vmt), aga vaatame neid teisi võimalusi ka. Pähe tuupimise asemel õpetas ta mõtlema, olles loogilisuse, täpsuse ja korrektsuse eeskujuks mitte ainult sõnades, vaid kogu oma olemusega üldse.

Usaldamine tolleaegses usaldamatuse ühiskonnas oli suur asi. Ellenile polnud probleem tudengit eksamiruumi üksi jätta ja ise kohvi jooma minna. Ta oli nõudlik, ent mitte hirmutav, teda ei kardetud. Armastatud õppejõu staatus ei takistanud Ellenit talle hindamiseks antud tööd (mitte autorit!) kritiseerimast, aga ta tegi seda nii, et märkused ei solvanud, küll tegid targemaks. Ja vastupidi: kui Ellen millegi eest kiitis, siis võis olla kindel, et kiitus oli teenitud. Tunnustus tema õpetatud korrektuurimärkide eest tuli ligi pool sajandit hiljemgi, kui keelekaugede kolleeg oma nendega kaetud mustandipaberit minu käest tagasi saades aukartlikult õhkas: „Sa oskad isegi niisuguseid!“ Märgid on siiski vaid vorm; sisu on, et autor valitsegu teksti, mitte tekst autorit. Kuidas seda saavutada, on Elleni õpetustest tänini meeles ja kasutatav.

Olen siiani veendunud, et kunagine eesti keele kateeder oli seal töötanud inimeste suhete poolest ülikooli parimaid. Suur osa nii kolleegisõbraliku keskkonna tekkes ja püsimises oli Ellenil. Tasakaalustajaks otsekui sündinud, ei tormanud ta sõna võtma, aga kui midagi ütles, oli sellel kaalu nii nõustujate kui ka oponentide hulgas. Ma ei mäleta ühtki korda, mil Ellen oleks häält tõstnud. Seenesalat ning „Siidilipp ja hõbepurjed“ olid Elleni firmamärk kateedri vähem ametlikel üritustel.

Ellen oskas põlvkondade vahed unustada, neist üle – mitte ülevalt – vaadata. Kindlasti mitte mängult, sest matkalõkke ääres istudes ja arutades ei ole võimalik petta. Tema peale võis kindel olla, olgu tegemist kõrvetavkülma suusasõidu või süstamatka ülalt ja alt tulvava veega. Retkedele tõi Ellen kaasa oma pere: Anu, Reeda ja Leo. „Mamma, kus võrtsid on?“ päris viimane ikka, kui neid seljakotitaskust ei leidnud. Ja mamma otsis ja leidis ja uhhaa tuli hea. Mamma oli alati kahe jalaga maa peal: nii siis, kui ta Leo autojuhtimist kommenteeris („Ise 70, aga sõidab nagu 17!“), kui ka siis, kui meie viimasel ühisel kukeseeneretkel Piusa äärde koos hea sõbra ja kolleegi Valma Yli-Vakkuriga Leo nagu ära kadus. „Küll ta välja tuleb. Ta on alati tulnud,“ arvas Ellen. Tuligi.

Elleni-taolisi inimesi on maailmas vähe olnud.

JÜRI VALGE

Ellen Uuspõld oli mulle ja minu õpingukaaslastele väga oluline õppejõud. Range, nõudlik, põhjalik, tark, kuid mitte iialgi üleolev, kiirustav ega häält tõstev – sellisena jäi ta meelde minuaegsetele üliõpilastele, kes me tegime talle tänapäeva eesti keele lõpueksamit. Minu õpingutele ülikoolis avaldas aga erilist mõju see, et ta oli mu kursusetööde ja diplomitöö juhendaja. Nagu enamik inimesi, ei oska ma öelda, mis minust oleks võinud saada, aga lingvist ja ülikooli õppejõud sai minust seetõttu, et minu tegemisi ülikoolis sattus juhendama Ellen Uuspõld.

Olles kaks esimest ülikooliaastat niisama uudishimulikult ringi vahtinud, sain temalt kolmandal aastal kursusetöök mitte lihtsalt teema, vaid probleemi: kui sellistes väljendites nagu *ülemuse kiitmine* võib ülemus olla nii kiitja kui ka kiidetav, mis siis määrab tõlgenduse? Uuspõld oli väga innustav juhendaja, meil oli algusest saati kindel iganädalane kohtumisaeg, aga ta laskis mul teema kallal iseseisvalt pusida ja avastada avastamise rõõmu. Esitades küsimusi ja jäädes ootama vastuseid, oskas ta nõuandeid ja soovitusi anda nii, nagu oleksin ma ise asja tuumani jõudnud. Juba esimest kursusetööd pidas ta huvipakkuvaks ja laskis selle artikliks vormistada, samuti kutsuti mind tema soovitusel teoreetilise keeleteaduse uurimisrühma. Nii ilmus Ellen Uuspõllu õhutusel ülikooli teadustööde kogumikus mu esimene keeleteaduslik artikkel, kui olin ise alles üliõpilane.

Usun, et hea koostöö korral kujundab ja kasvatab vähemalt poole tulevasesst spetsialistist tema ülikooliaegne individuaalne juhendaja. Kaks-kolm aastat vähem või rohkem iseseisvat teaduslikku tööd ühe inimese käe all loob klassikalise sellimeistri vahekorra, kus juhendaja isiksus arendab vähemalt niisama palju kui tema õpetussõnad. Minule oli Ellen Uuspõld selline inimene. Ta oli õppejõuna, teadlasena ja juhendajana minu suur eeskuju, kellest hiljem kujunes armastusväärne kolleeg ja hea sõber.

REET KASIK

Ellen Uuspõldu meenutades tuleb esimesena mõttesse üks sõna: *eeskuju*. Ta oli eeskuju nii inimese, õpetaja kui ka kolleegina. Need kolm rolli on minu meenutustes sedavõrd tihedalt põimunud, et nende eraldamine tunduks kunstlik. See tõttu jäägu nad ka järgnevas paaris meenutuskillus lahutamata.

Imetlesin alati Ellen Uuspõllu väarikat viisakust ja tähelepanelikkust nii üliõpilaste kui ka kolleegidega suhtlemisel. Ta õpetas meile tänapäeva eesti keele süntaksiosa, mis ei olnud paljude jaoks kerge aine. Ellen Uuspõld lõi kogunud pedagoogina väga diskreetselt üliõpilaste omavahelise koostöö ja abistamise süsteemi. Selleks jälgis ta üliõpilaste sõpruskondi ja andis rühmade sees paremate tulemustega üliõpilastele nelja silma all märku, et need mõnd ainega hätta sattunud toetaksid. Selline meetodika oli kindlasti tulemuslikum kui praktikumirühmas kolmekümnekesi koos harjutamine ja võib-olla enese halvasti tundmine, kui miski ei õnnestunud.

Ellen Uuspõld oli esimene õppejõud, kelle käe all omandasin keeleteoimetamise kokkuleppeid. See oli meeldiv kursus, sest meid juhutati tekstide toel kohendamist vajavaid kohti avastama ega pakutud valmis lahendusi. Kui esialgu tundus, et mõni tarind võiks ka parandamata jääda, sest „nii seda ju kasutatakse“, siis Ellen Uuspõllu käe all harjutades hakkasid väärseosed ja liiasused peagi silma, ilma et ta pakkunuks valmis loendeid vältimist väärivatest keelenähtustest. Need praktikumid tähendasid ühist pingelist mõttetööd paremate ja selgemate sõnastusvõimaluste leidmiseks, kuid nendest näpunäidetest puudus igasugune direktiivsus ja ainsa õige variandi leidmise nõue.

Toetav ja sõbralik oli ta ka kursusejuhendajana, kes pidi akadeemilise toe pakumise kõrval aeg-ajalt siluma dekanaadi silmis üliõpilaste tegematajätmisi, näiteks mai- või oktoobriparaadidelt puudumist. Ka selliseid seletuskirju ja tõendeid koostasime alati mõistvas ja rahulikus õhustikus. Peenetundelisus iseloomustas tema suhtlemisstiili nii õpetaja kui ka kolleegina. Ellen Uuspõllu hoiakutes ja väljaütlemistes oli tunda tugevat eetilist alust ja sellisena oli ta inimene, kes tekitas usaldust.

Eeskuju andis Ellen Uuspõld ka oma harrastustega. Mäletan, et otsese ajendi end ületada ja suusad taas välja otsida sain ühel 2000. aastate alguse jaanuari õhtupoolikul Tähtvere pargist läbi jalutades ja seal 80. eluaastale lähenevat Ellen Uuspõldu suusatamas kohates. Tema silmanägemine oli siis juba nõrk, aga suusaliigutused vilunud ja põsed värskes õhus liikumisest õhetavad. Kuigi kohtusime põgusalt ka hiljem, jäi just see optimistlik kokkusaamine eriliselt meelde.

KÜLLI HABICHT

Mie põlvkonnal oli õnn näha võrratut isiksuste plejaadi. Enamik eesti fillide õppejõude kõrgusid majakatena ja arendasid meid mitte ainult teadmisi jagades. Kui kellegi kohta võiks kasutada sõna *leedi*, siis Ellen Uuspõld oli seda kahtlemata. Inglannalikult hillitsetud, kuid sädemega. Mäletan siiani, kuidas ta õpetas, et negatiivses kontekstis ei tarvitata sõna *tänu*, ning muigas muhedalt, säde silmis, kui esitas kommentaariga näitelause „Tänu kärbestele levib düsenteeria – no mis neist ikka tänada“.

Ta tegi asjad selgeks kuidagi kergesti ja märkamatult. Ellen Uuspõllu kohta sobib öelda vana fraasi *teadmiste allikas*. Jahe, läbipaistev ja igivoolav.

Inimese kehas olla 70% vett. Kui minus on kas või 70% arusaamist eesti keelest, on see suuresti Ellen Uuspõllu teene.

LOONE OTS

